

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN “KALBU'L-İRÂK” VE “EL-
MUHÂLEFETU'S-SULÂSİYYE-Fİ'L-MEMLEKETİ'L-
HAYEVÂNİYYE” ROMANLARININ MEHCER EDEBİYATI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ayşenur UĞURLU

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKILIÇ

KIRIKKALE-2022

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN “KALBU'L-İRÂK” VE “EL-
MUHÂLEFETU'S-SULÂSİYYE-Fİ'L-MEMLEKETİ'L-
HAYEVÂNİYYE” ROMANLARININ MEHCER EDEBİYATI
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Ayşenur UĞURLU

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇINKILIÇ

KIRIKKALE-2022

KABUL-ONAY

Ayşenur UĞURLU tarafından hazırlanan “Emîn er-Reyhânî'nin “Kalbu'l-'Irâk” ve “el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye-fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye” Romanlarının Mehcer Edebiyatı Açısından İncelenmesi” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Doğu Dilleri ve Edebiyatları] Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Doğu Dilleri ve Ana Bilim Dalı

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans

Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

İmza.....

Üye : Doç. Dr. Hüseyin POLAT

Yabancı Diller Yüksekokulu

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans

Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ

İmza.....

Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

İmza.....

Tez Savunma Tarihi: 07/06/2022

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Unvanı Adı SOYADI

..... Enstitüsü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi Emîn er-Reyhânî'nin “Qalbu'l-'Irâk” ve “el- Muĥâlefetu's-Sulâsiyye-fi'l-Memleketi'l-Ĥayevâniyye” romanlarının Mehcer Edebiyatı Açısından İncelenmesi adlı çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih: 07/09/2022

Adı Soyadı: Ayşenur UĞURLU

İmza.....

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşenur UĞURLU

07/09/2022

İmza

İTHAF

Gerek tez konumu seçmede gerek tezi hazırlamada yardımını eksik etmeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ hocama, beni yüksek lisans yapmaya yönlendiren ve tecrübelerini paylaşarak bana ışık tutan Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ hocama, lisans ve yüksek lisans sürecinde bilgilerini, deneyimlerini ve tavsiyelerini bizimle paylaşan tüm kıymetli hocalarıma, son olarak tezin sonuçlanmasını sağlayan değerli jüri üyelerine saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayşenur UĞURLU

KIRIKKALE - 2022

ÖZET

EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN “KALBU'L-İRÂK” VE “EL- MUHÂLEFETU'S-SULÂSİYYE Fİ'L-MEMLEKETİ'L-HAYEVÂNİYYE” ROMANLARININ MEHCER EDEBİYATI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇİNKİLİÇ

Eylül 2022, 88 sayfa

Bir ülkenin kültürel mirasını tanımak için o ülkenin sosyal ve siyasal yaşamına, ekonomisine ve tüm bunlardan etkilenen edebiyatçılara ve edebiyatına bakılması gerekir. Bir ülkenin edebiyatçıları ve edebiyatı hayatın her alanından beslenmektedir.

Orta Doğu edebiyatı geçmişten günümüze kadar farklı şekiller kazanmıştır. Kendi içerisinde beş döneme ayrılan Arap edebiyatının son dönemi, oluşturulan bu tezin birinci bölümünde ele alınan modern Arap edebiyatıdır. Eski ve yeninin çatışmasına sebep olan modern Arap edebiyatı, Fransızların Mısır'ı işgalinden sonra başlamaktadır. Genel anlamıyla ince, hoş, çoğu zaman eğlenceli kalıplar ve yapılardan çok anlama özen gösteren bir edebiyat olmuştur. Bu dönemde Arap kültürü ve edebiyatı farklı bir boyut kazanmıştır. Kimi edebiyatçı tarafından sevilmiş kimileri tarafından da gereksiz görülmüştür. Bu dönemde edebiyat hayattan etkilenmeye başlamıştır. Romanda kendini geliştiren edebiyat türlerinden biri olmuştur.

İkinci bölümde modern Arap edebiyatının gelişmesinde rol oynayan yazar Emîn er-Reyhânî'nin hayatından, edebî kişiliğinden ve bu dönem çerçevesinde verdiği eserlerden kısaca bahsedilmiştir.

Hazırlanan bu tezin üçüncü bölümünde ise 1876-1940 yılları arasında yaşayan Emîn er-Reyhânî'nin “Kalbu'l-İrâk” (Irak'ın Kalbi) ve “el- Muhâlefetu's-

Sulâsiyye-fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye” (Hayvan Krallığı’nda Üçlü Dayanışma) adlı romanları roman çözümleme yöntemi ve modern Arap edebiyatına katkısı bakımından incelenmiştir. er-Reyhânî’nin edebî anlayışı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehcer, Emîn er-Reyhânî, Kâlbü’l-‘Irâq, el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye-fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye.

ABSTRACT

ANALYSIS OF AMEEN RĪHANĪ NOVELS “HEART IRAQ” AND “THE TRIPLE ALLIANCE IN THE ANIMAL KINGDOM” IN TERMS OF MIGRATION LITERATURE

Kırıkkale University

Social Sciences Institute

Department of Eastern Languages and Literatures, Master’s Thesis

Asst. Prof. Recep ÇİNKILIÇ

September 2022, 88 Pages

In order to recognize the cultural heritage of a country, it is necessary to look at the social and political life of that country, its economy, and the literati and literature affected by all these. The literati and literature of a country is fed from every aspect of life.

Middle Eastern literature has gained different forms from past to present. The last literary period of the Middle East, which is divided into five periods in itself, is modern Arabic literature, which is discussed in the first part of this thesis. Modern Arabic literature, which causes the clash of the old and the new, begins after the French occupation of Egypt. In general, it has been a fine, pleasant, often entertaining literature that pays attention to meaning rather than patterns and structures. During this period, Arabic culture and literature gained a different dimension. It was loved by some writers and seen unnecessary by others. In this period, literature began to be affected by life. It has been one of the literary genres that developed itself in the novel.

In the second part, the life, literary personality and works of author Emîn er-Reyhânî, who played a role in the development of modern Arabic literature, are briefly mentioned.

In the third part of this thesis, “*Ḳalbu'l-‘Irâḳ*” (Heart of Iraq) and “*el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye-fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye*” (The Triple Alliance in the Animal Kingdom) have been examined in terms of his novel analysis method and his

contribution to modern Arabic literature. The literary understanding of er-Reyhânî has been tried to be analyzed.

Keywords: Migration, Ameen Rihani, Heart Iraq, The Triple Alliance in the Animal Kingdom.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	VIII
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

I. BÖLÜM

1.1. MEHCER EDEBİYATI	3
-----------------------------	---

II. BÖLÜM

2.1. EMÎN ER-REYHÂNÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	7
2.1.1. Çocukluğu	7
2.1.2. Gençliği	9
2.1.4. Vefatı	11
2.2. EMÎN ER-REYHÂNÎ'NİN MEHCER EDEBİYATINDAKİ YERİ.....	12
2.2.1 Edebî Kişiliği	15
2.2.2. Emîn er-Reyhânî'nin Eserleri.....	18
2.2.2.1. Arapça Kaleme Aldığı Eserler	19
2.2.2.1.1. el-Mukârî ve'l-Kâhin (Katır Çobanı ve Kahin)	19
2.2.2.1.2. Zenbeķatu'l-Gûr (Gör Zambağı).....	20
2.2.2.1.3. Sicullu't-Tevbe (Tevbe Defteri).....	22
2.2.2.1.4. Vefâu'z-Zamân (Zaman'ın Sadakati)	22
2.2.2.1.5. Hutâfu'l-Evdiye (Vadilerin Haykırışı).....	22
2.2.2.1.6. er-Reyhâniyyât	23
2.2.2.1.7. Edeb ve Fen (Edebiyat ve Sanat)	23
2.2.2.1.8. Vucûh Şarkıyye ve Ğarbiyye (Doğudan ve Batıdan Portreler).....	24
2.2.2.1.9. Vaşıyyetî (Vasiyetim)	24
2.2.2.1.10. Buzûr Li'z-Zârî'in (Çiftçiler İçin Tohumlar).....	24
2.2.2.1.11. Mulûku'l-Arab (Rihletun Fi'l-Bilâdi'l-'Arabiyye)	25
2.2.2.1.12. Kâlbü Lubnân (Lübân'ın Kalbi).....	26
2.2.2.1.13. el-Ķavmiyyât (Milli Meseleler Üzerine Yazılar).....	26
2.2.2.1.14. Nebze Fi's-Şevrati'l-Feransiyye (Fransız Devrimine Bir Bakış).....	27
2.2.2.1.15. en-Nekebât (Belalar)	27
2.2.2.1.16. Târîhû Necd el-Ħadîs (Modern Necd Tarihi).....	27
2.2.2.1.17. Şezerât Min 'Ahdî's-Şıbâ (İlk Gençlik Dönemi Yazıları)	28
2.2.2.1.18. er-Resâil (Mektuplar).....	28

2.2.2.2. İngilizce Kaleme Aldığı Eserleri	29
2.2.2.2.1. Jahan/Out of the Harem (Cihan/Haremin Dışında).....	29
2.2.2.2.2. The Book of Khalid (Halid'in Kitabı).....	29
2.2.2.2.3. Dr. Della Vallê (Doktor Della Vale).....	30
2.2.2.2.4. Wajdah (Vecde)	30
2.2.2.2.5. The Lore of Arabian Nights (Arap Gecelerinin Halk Öyküleri).....	30
2.2.2.2.6. You Poets! (Siz Şairler!).....	31
2.2.2.2.7. The Quatrains of Abu'l-'Ala (Ebu'l-'Ala'nın Dörtlükleri).....	31
2.2.2.2.8. Myrtle and Myrh (Mersin Ağacı ve Sarı Sakız).....	31
2.2.2.2.9. Ibn Saoud of Arabia or the Maker of Modern Arabia (Arabistanlı İbn Su'ud ya da Modern Arabistan'ın Kurucusu)	32
2.2.2.2.10. In the Land of the Mayas (Maya Topraklarında)	32
2.2.2.2.11. Turkey and Islam in the War (I. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve İslam)	33
2.2.2.2.12. Letters to Uncle Sam (Sam Amcaya Mektuplar)	33
2.2.2.2.13. The Descent of Bolchevism (Bolşevizm'in Kökleri).....	33
2.2.2.2.14. The Fate of Paletsine (Filistin'in Kaderi).....	34
2.2.2.2.15. The Path of Vision (Hayal Yolu)	34
2.2.2.2.16. The Way White and the Desert (Beyaz Yol ve Çöl).....	34

III. BÖLÜM

3.1. ROMAN İNCELEME YÖNTEMİ.....	36
3.2.EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN EL-MUHÂLEFETU'S-SULÂSİYYE Fİ'L-MEMLEKETİ'L-ĤAYEVÂNİYYE (HAYVAN KRALLIĞINDA ÜÇLÜ DAYANIŞMA) ROMANININ İNCELENMESİ.....	37
3.2.1. Romanın Özeti	38
3.2.2. Anlatıcı Tipleri ve Bakış Açısı.....	41
3.2.3. Olay Örgüsü	43
3.2.4. Şahıs Kadrosu	45
3.2.5. Zaman ve Mekân.....	47
3.2.6. Dil ve Üslup	49
3.2.7. Fikir ve Tez	53
3.2.8. Anlatım Teknikleri.....	54
3.2.9. Anlatma-Gösterme Tekniği.....	54
3.2.10. Diyalog Tekniği	55
3.2.11. İç Monolog Tekniği	56
3.3. EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN KALBU'L-'İRÂĞ (IRAK'IN KALBI) ROMANININ İNCELENMESİ	57
3.3.1. Romanın Özeti	57

3.3.2. Anlatıcı Tipleri ve Bakış Açısı.....	58
3.3.3 Olay Örgüsü.....	59
3.3.4. Zaman ve Mekân.....	69
3.3.4.1. Zaman	69
3.3.4.2. Mekân	70
3.3.5 Dil ve Üslûp.....	71
3.3.6 Fikir ve Tez.....	73
3.3.7. Anlatım Teknikleri.....	74
3.3.7.1. Otobiyografi Tekniği	74
3.3.7.2. Tasvir Tekniği.....	75
3.3.7.3 Geriye Dönüş Tekniği.....	75
EL-MUĤÂLEFETU’S-SULÂSİYYE Fİ’L-MEMLEKETİ’L-ĤAYEVÂNİYYE VE ĤALBU’L-‘İRÂĤ ESERLERİNİN MEHCER EDEBİYATINA KATKISI	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Araştırmada, aşağıda yer alan transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Arapça olan kelimelerin, Türkçede de aynı manasıyla yaygın kullanıma sahip olanlarına transkripsiyon sistemi uygulanmamıştır.

Kısa Sesliler	ﺍ: a-e / ﺓ: i/ ﺓ: u-ü
Uzun Sesliler	ﺍﺀ: â / ﺓﺀ: î / ﺓﺀ: û

Harf	Transkript	Harf	Transkript
ﺓ		ﺓ	D-d
ﺓ	B-b	ﺓ	T-t
ﺓ	T-t	ﺓ	Z-z
ﺓ	S-s	ﺓ	
ﺓ	C-c	ﺓ	Ğ-ğ
ﺓ	H-h	ﺓ	F-f
ﺓ	H-h	ﺓ	K-k
ﺓ	D-d	ﺓ	L-l
ﺓ	Z-z	ﺓ	M-m
ﺓ	R-r	ﺓ	N-n
ﺓ	Z-z	ﺓ	H-h
ﺓ	S-s	ﺓ	V-v
ﺓ	Ş-ş	ﺓ	Y-y
ﺓ	Ş-ş	ﺓ	

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Öğr.	: Öğretim
Örn.	: Örneğin
s.	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Tarih boyunca kendini gösteren göç olgusu birçok sebep dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden en önemli olan, dünyanın içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar birçok milleti ve ülkeyi etkilemiştir. Bu sorundan etkilenen Arap ülkeleri çareyi Amerika'ya göç etmekte bulmuştur. Bu yarı dönemde birçok ülkeden göç alan Amerika, meher edebiyatı kurucularına ev sahipliği yapmıştır.

Mehcer ekolü XVIII. yüzyılın sonlarında Mısır'da ortaya çıkan Fransız kaynaklı edebî metinler ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren Lübnan ve diğer komşu ülkelerde görülen çeşitli misyoner faaliyetleri ile baş göstermiştir. Ekonomik, siyasal ve kültürel yönden sıkıntı çeken bu insanlar ortak paydada buluşmuşlar ve tüm bunları kendi dillerinde aktarmak istemişlerdir. Böylelikle bu göçün getirdiği koşullar meher edebiyatına zemin hazırlamıştır. Ortak paydada buluşan Araplar kendi varlıklarını başka bir ülkede gösterebilmek için, etkilendikleri kültürden esinlenerek dergi ve gazeteler çıkarmışlardır.

Fureyke'de doğup daha sonra ekonomik sebeplerden dolayı Amerika'ya göç etmek durumunda kalan Emîn er-Reyhânî, bu edebiyata en çok eser veren modern Arap romancıları arasında yer almıştır. Yazar daha genç yaşlarda doğu-batı çatışmasının durdurulup her ikisinin de birbirinden istifade etmesi kanaatinde idi. Bu düşüncesini sıklıkla dile getiren er-Reyhânî eserlerinde milliyetçilik düşüncesini de işlemiştir. Buna rağmen Arap ülkelerinden ziyade yabancı ülkelerde adını daha çok duyurmuştur. Yabancı dilde yirmi dokuz eser vermiş ve birçok yabancı yazardan etkilenmiş olması bunun sebebi olarak gösterilmiştir.

Emîn er-Reyhânî, meher edebiyatı üzerine Arapça ve İngilizce olmak üzere, birçok türde eser kazandırmıştır. Hikâye, şiir, roman, tiyatro gibi farklı edebî türlerde eserler ortaya koyan yazar, dinî, siyasî ve sosyal alanlarda da birçok makale kaleme almıştır. Arapça olarak yirmi altı eser telif eden er-Reyhânî'nin eserleri başta Türkçe olmak üzere birçok dile çevrilmiş, dünya çapında adını duyuran isimler arasında yer almasına yol açmıştır.

Bu çalışmada meher edebiyatının ortaya nasıl çıktığından, bu edebiyatın öncülerinden olan Emîn er-Reyhânî'den ve meher edebiyatına kazandırdığı eserlerden kısaca bahsedilmiştir. Çalışmanın asıl amacı ise yazarın bu dönemde çok

fazla ses uyandırdığı iki romanının meher edebiyatı açısından roman incelemesi şeklinde incelenmesidir. Tüm bunları kaleme alırken çeşitli kaynaklardan yararlanılmış yalnızca Türkçe değil, Arapça ve İngilizce kaynaklardan da istifade edilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

1.1. MEHCER EDEBİYATI

Mehcer edebiyatı; bir silsile olarak devam eden Arap edebiyatı dönemlerinin beşincisidir ve XVIII-XIX. yüzyıllar arasında yer almaktadır. Sözlükte “göç edilen yer” manasına gelen mehcer, başta Lübnan olmak üzere Suriye, Filistin ve Ürdün’den göç eden Arapların Kuzey ve Güney Amerika’da ikamet ettikleri yerlere verilen addır. Mehcer edebiyatı, diğer bir adıyla Edebu’l-Mehcer, Arapların Amerika kıtasında temsil ettikleri Arap edebiyatı için kullanılan bir tabirdir.¹

XIX. yüzyılda Suriye’nin önemli bir gelir kaynağı olan ipek ticaretinin, Japon ipeğinin piyasaya girmesi üzerine zayıflaması, ekilebilir alanların azlığı, ziraî afetler ve enerji kaynaklarının yetersizliği, feodal yapının hüküm sürmesi yüzünden gelir kaynaklarından eşit bir şekilde istifade edilemeyişi Orta Doğu’da hem ekonomik hem siyasî sıkıntılar doğurmuştur. Diğer taraftan Kavalalı Mehmed Ali Paşa’dan itibaren Mısır’da bazı ilmî enstitülerle Amerikan ve Saint Joseph Üniversitelerinin kurulması (1866-1879) sonucunda Batı kültürüyle temas başlamış, İbrahim Paşa’nın Suriye valiliği sırasında ortaya çıkan misyoner faaliyetleri giderek artmış, Amerika ve Batı özenilen coğrafyalar hâline gelmiştir.²

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin içte ve dışta etkisinin azalması ve Batılı devletlerin Orta Doğu’da istedikleri gibi hareket etmeleriyle birlikte ortaya çıkan siyasî, içtimaî ve ekonomik buhran neticesinde yaşam alanları daralan Arap aydınlar, daha rahat nefes alabilecekleri Amerika, Brezilya, Venezuela, Kanada ve Şili gibi devletleri tercih ederek buralara göç etmişlerdir.³ Rahat bir nefes alabilmek ümidiyle çıkılan bu yolda, gidilen yerde birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Bambaşka bir kültür, anlayamadıkları bir dil, oturdukları sokaktan yedikleri yemeklere kadar her şey farklılaşmıştır. Bunun farkında olan Araplar kendi kültürlerini, örflerini, âdetlerini kaybetmemek için bunları kendi içlerinde Amerika’ya taşıma kararı almışlardır. Hatta ilk yıllarda âdeta kendi yurtlarını bütün özellikleriyle Amerika’ya taşımaya çalışmışlardır.⁴

¹ Hüseyin Yazıcı, **Mehcer Edebiyatı**, TDVİA, Ankara, 2003, Cilt: 28, s. 364.

² Hüseyin Yazıcı, **a.e.**, s. 364.

³ Hüseyin Yazıcı, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2022, s. 108.

⁴ ‘Abdulkarîm el-Eşter, **en-Neşru’l-Mehcerî**, Dâru’l-Fikri’l-Me’âsır, Dımaşk, 1970, s. 19.

Yaşadıkları sıkıntıları manzum ve mensur eserlere dökmeye başlayan Araplar, artık gazete, dergi çıkarmanın da zamanının geldiğini fark etmişlerdir. Sürekli gazete çıkarma kültürleri olmadığını fark eden Araplar, bu gazete kültürüyle kendi varlıklarını belli etme fikrini iyiden iyiye benimsemişlerdir. Böylelikle hem yeni bir bakış açısı kazanan Araplar bir yandan kendi kültürlerini aktarırlarken bir yandan da Batı'dan etkilenme yönünde ilerlemişlerdir.

Araplar, Kuzey Amerika'da, Arjantin, Brezilya ve diğer göç edilen ülkelerde Arapça ve diğer dillerde gazete ve dergiler çıkarmışlar, edebiyat dernekleri ve kulüpleri kurmuşlardır. Bu dernekler aracılığıyla edebiyatçılar bir araya gelme fırsatı bularak birbirleriyle iletişime geçmişlerdir. Eserlerini bu kulüplerde sergilemişler, böylece göç edebiyatı da gittikçe güçlenerek edebiyatta yeni gelişmeler yaşanmıştır.⁵

Dergi çıkarma kararı alan Araplar; Şili'de el-'Alemlü'l-'Arabî (Arap Dünyası) ve Filistînu's-Selîbe (İşgal Edilmiş Filistin) adlı iki dergi çıkarmıştır.⁶ Brezilya'da Mecelletü'ş-Şark (Şark Dergisi), Mecelletu'l-Merâhil (Merâhil Dergisi), Cerîdetu'l-Berâzîl-Lübân (Brezilya-Lübnan Gazetesi) adlı dergi ve gazeteler, aylık olarak Arapça ve İspanyolca yayımlanmıştır.⁷

Bu dönemin öncülerinden olan Cubrân Halil Cubrân, Mîhail Nu'ayme ve Emîn er-Reyhânî'nin çalışmaları gelecekte yapılan çalışmaların temelini oluşturmuş, özellikle Cubran'ın ilk felsefî ve ilmî yol göstericiliği diğer ediplerin de ufkunu açmıştır.⁸ Mehcer ekolünde yapılan edebî faaliyetler bir edebî ekol olarak kabul edilmeye başladığında, gerek nazım gerekse nesir türünde ortaya konulan bütün eserler Arap ülkelerindeki edebiyatçıların dikkatini çekerek gün geçtikçe daha fazla alakaya mazhar olmuştur. Uzaklarda yeşeren bu edebî faaliyetler Arap dünyası tarafından merakla takip edilmeye başlanmıştır.⁹

Mehcer edebiyatçıları kulağa değil ruha hitap etmeyi tercih etmiş, dilde sadeliğe giderek yapmacılıktan ve abartıdan kaçınmaya fazlasıyla özen göstermişlerdir. Eserlerini kaleme alırken lafzı ve üslûbu duygu ve düşüncelerin aynası olarak görmüşlerdir. Mehcer edebiyatçıları küçük yaşlarda Amerika'ya göç

⁵ 'Abdulkerîm el-Eşter, **en-Nesru'l-Mehcerî**, s. 16-19.

⁶ Hüseyin Yazıcı, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, s. 83.

⁷ Hasan Câd Hasan, **el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Mehcer**, Kahire, 1962, s. 67,68.

⁸ Sultan Şimşek, **Mehcer Edebiyatında Din Anlayışı**, Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s. 38.

⁹ Hüseyin Günday, **Cubrân Halil Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri**, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2002, s. 16.

etmelerinden dolayı fasih Arapça'ya hâkim olamamışlardır. Bu nedenle dilde hoşgörüye ve serbestliğe gitmişlerdir. Öyle ki halk dilinde yaygın olan kelimelerin kıyasa uygun olması hâlinde, sözlükte olmasa bile bunları kullanmanın fasih dile aykırı olmayacağını, hatta bu ifadelerin ve kelimelerin fasih dili daha canlı tutacağını savunmuşlardır.¹⁰

Duygu ve düşüncelerin en iyi yolla anlatılmasında dilin önemi oldukça büyüktür. Mehcer edebiyatçıları üslûp ve içeriği bir arada tutmuş, her ikisini de iç içe ele almışlardır. Mehcer edebiyatının merkezinde insan vardır, bu yönü ile göç ettikleri bölgelerin edebiyatından etkilenmişlerdir. Arap edebiyatının geçmişine bakıldığında, şiir, nazım vb. eserlerin hemen hepsinde kendinden öncekileri taklit etmişler, klasik ve karmaşık bir üslûp kullanmışlar, kullanılan kelimelerin kafiye açısından uyumluluğunu anlamdan daha çok önemsemişlerdir. Fakat modern Arap edebiyatında, bu algılar yıkılmış, kendilerine özgü konuları hem şiirde hem de nesirde daha farklı üslûplarla işlemişlerdir. Yani şekilciliğe değil duyguya ve düşünceye önem vermişlerdir. Kişisel özelliklerini, yaşadıkları sosyal ortamları vb. birçok şeyi eserlerinde hissettirip yansıtmışlardır. Örneğin, Emîn er-Reyhânî sosyal reformculuğuyla, Cubran (1883-1931) isyancı ruhuyla, Nu'ayme (1889-1988) hümanist düşünürlüğüyle, Ebû Mâdî (1889-1957) duygusal sanatçılığıyla, Reşîd Selim el-Hûrî (1892-1977) de milliyetçi coşkusuyla tanınmıştır.¹¹ Mehcer edebiyatında öne çıkan temalar ise, vatan hasreti, insan sevgisi/hümanizm, umut ve umutsuzluk olmuştur. Aynı zamanda mehcer edebiyatçılarının divanlarında, mersiye, medh, övgü, yergi konularının da yer aldığını görmek mümkündür. Teşbih ve tasvirlerle renklenmiş mehcer edebiyatında anlam denilince benzetmeler, kinâyeler, istiare gibi sanatlar anlaşılmalıdır. Mehcer edebiyatçıları da eserlerinde tasvirler, betimlemeler kullanmışlardır. Mehcer edebiyatının birçok eserinde hayata derinlemesine bakmaları, tabiatla kendilerini özdeşleştirmeleri ve yaşadıkları çevreden kaynaklanan ince, hassas düşünceler yatmaktadır.¹²

Batı dünyasında ve basınında birçok dergi yer almıştır. Mehcer edebiyatı; dil, üslûp, işlenen konular, yazarlar, şairler yönünden farklılık arz etmiştir. Çeşitli

---

¹⁰ Rümeyşa Bakır, **Mehcer Edebiyatında Varlık Anlayışı**, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012, s. 30; Nadire Cemil es-Serrâc, **Şu'arâu'r-Râbi'atu'l-Kalemiyye**, Kahire, 1957, s. 247.

¹¹ Enis el-Hûrî el-Mağdisî, **el-İtticâhât'ul-Edebîyye fi'l-'Âlemi'l-'Arabi'l-Ĥadîs**, Câmî'atu Beyrût el-Emîrikiyyeti Menşûrâti Külliyyeti'l-'Ulûmi ve'l-'Âdâb, Beyrut, 1982, s. 284.

¹² Rümeyşa Bakır, **a.g.e.**, s. 30.

kaynaklarda da ifade edildiği üzere; “**er-Râbı̄ţatu’l-Kalemiyye/Kalem Bağı**” adındaki dernekte ilmî, edebî ve siyasî bir çalışma yürüttükleri ifade edilen, bu döneme damga vuran en önemli yazarları ve şairleri; Cubrân Halil Cubran (1883-1931), Mihail Nuayme (1889-1988) ve Emîn er-Reyhânî’dir.

II. BÖLÜM

2.1. EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1.1. Çocukluğu

Lübnan'ın başkenti Beyrut'un Metn bölgesinin Fureyke köyünde 24 Ekim 1876 tarihinde dünyaya gelen Emîn Fâris er-Reyhânî ipek ticaretiyle uğraşan Hristiyan Mârûnî bir ailenin altı çocuğundan ilkidir. Annesi Enîse ve babası Fâris, daha önce yaşadıkları Şâviye'den gelip Fûreyke'ye yerleşmişlerdir.¹³ Aile, evini çevreleyen mersin ağaçlarının diriltici kokusundan dolayı "hoş koku" anlamına gelen er-Reyhânî künyesini almıştır. er-Reyhânî küçük yaşlarda iken baba Fâris, kayınbiraderi Hâşim ile birlikte bir ipek atölyesi işletmiş, ancak işlerin durgunluğundan dolayı atölyeyi kapatmak durumunda kalmıştır. Daha önceden de zaman zaman atölyeyi kapatıp, New York'a göç hayalleri kuran iki ortak, bu hayallerini on iki yıl sonra gerçekleştirebilmiştir.¹⁴

er-Reyhânî çocukluk döneminde oldukça haylaz, yaramaz ve enerjik bir çocuktur. Yaşadığı coğrafya dolayısıyla çocukluğu ormanda, tabiatta geçmiştir. Tabiatla bu derece yakın olması, çocukluk dönemi ve oyun hatıraları, Emîn er-Reyhânî'nin tüm hayatını etkileyecek şekilde zihnine kazınmıştır. Oyunlara kendini o kadar kaptırır ki, mesela misket oynadığı zaman kaybettiğinde hep kavga ettiği, rivayetler arasındadır. Klasik oyun şekilleriyle ilgilenen er-Reyhânî, çoğu zaman öğle yemeği için eve gelmeyi unutmakta, aynı şekilde okul çıkışında çok nadir olarak evine gitmektedir.¹⁵

Baba Fâris dokuz yaşındaki er-Reyhânî'yi okuma-yazma ve müzik öğrenmek üzere, Fureyke'de bir kilise yanında bulunan, eğitimi basit bir okula göndermiştir.¹⁶ Fakat bu okul eğitim imkânı ve bina bakımından son derece yetersiz bir mekândır. Burada yeterli eğitimi alamadığından babası onu, 1886 yılında hem Arapça hem de Fransızca eğitimi alması için diğer okuluna nazaran komşu belde Şâviye'de bulunan ve Nâ'um Mukerzel'in (1863-1932) idareciliğini yaptığı daha düzenli bir okula

¹³ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, s. 1.

¹⁴ Şener Şahin, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁵ Albert er-Reyhânî, **Feylesufu'l-Fureyke -Şâhibu'l-Medîneti'l-Uzmâ-**, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1987, s. 10.

¹⁶ Hikmet Şabbâğ el- Hañib, **Emîn er-Reyhânî'r-Rahhâletu'l-'Arab**, Beytu'l-Hıkmê, Beyrut, 1970, s. 18.

kaydettirmiştir. Öğretmen Na‘um, er-Reyhânî’nin üstün zekâsını görmüş ve ona diğer çocuklara davrandığından daha farklı davranmaya başlamıştır. Fakat bu davranışların farkında olan Emîn daha da şımarık bir çocuk olmaya başlamıştır.¹⁷

Bir gün Fransız konsolosunun kendi bölgeleri olan Lübnan’ın el-Metn bölgesini ziyaret edeceği haberini alan Nâ‘um Mukerzel, konsolosa kendi öğrencilerinin gayretlerini göstermek için bir davette bulunmuştur. Konsolos daveti kabul etmiştir. Konsolosa okuldaki öğrencileri ve kendini ispatlamak üzere Fransızca bir metin hazırlayan Mukerzel, Emîn er-Reyhânî’yi bu metni okumakla görevlendirmiştir. er-Reyhânî metni ezbere ve etkileyici bir biçimde okuyarak öğretmenini şaşırtmış hem de konsolosu hitabetine hayran bırakmayı başarmıştır. Emîn’in bu üstün başarısına hayran kalan konsolos, tören sonunda baba Faris ile irtibata geçerek oğlu er-Reyhânî’nin çok başarılı bir çocuk olduğunu söyleyip oğlunun tüm masraflarını Fransız hükûmetinin üstleneceğini dile getirerek onu Fransa’da okutmayı teklif etmiştir. Fakat tam da New York’a göç etme hazırlığında olan baba, konsolosun bu güzel teklifini nazikçe reddetmek durumunda kalmıştır.¹⁸

Mukerzel tarafından idare edilen okul bir müddet sonra kapanınca, er-Reyhânî pes etmeyip kendi gayretiyle eğitimini sürdürmeye devam etmiştir. Her gün kitaplarını yanına alıp Fureyke Vadisi’ne inerek orada saatlerce kitap okumuş ve ders çalışmıştır. Bu zamanlar bazen o kadar uzun sürermiş ki, er-Reyhânî kitaplara çok fazla yoğunlaştığından, zamanın nasıl geçtiğini dahi anlamazmış. Annesi bu gecikmelerden dolayı oldukça endişeli olsa da, çocuğunun bu şekilde okumaktan çok zevk alması sebebiyle oğluna endişelerini yansıtmamaya gayret etmiştir. Babası ise annesinin aksine ondaki özelliğin fitrat gereği olduğunun bilincinde, oğlunun hep destekçisi olmuştur.¹⁹

Bir süre sonra Emîn er-Reyhânî’nin babasının işleri kötüye gitmeye başlar, XIX. yüzyılın son çeyreğinde artık ipek dokumacılığının geleceğine dair bir umudu kalmaz. Osmanlı Devleti’nin ekonomik çöküntüsü, Lübnan ve çevre ülkelerdeki gidişat kötüleşir, birçok esnaf kepenk kapatmak zorunda kalır. Bu duruma daha fazla dayanamayan baba Fâris, kayınbiraderini ve oğlunun öğretmenini de ikna ederek New York’a göç etme kararı alır. Bu göç sonrasında er-Reyhânî amcası ‘Abduh ile

¹⁷ Albert er-Reyhânî, **Where to Find Emîn er-Reyhânî**, Beyrut, 1979, s. 10.

¹⁸ Cemil Cebr, **Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuhû**, el-Mektebetu’l-Aşriyye, Beyrut, 1964, s. 18.

¹⁹ Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 19.

yaşamaya devam eder. Yaklaşık bir yıl sonra baba Fâris'in ülkeye dönüp karısı ve dört çocuğunu da alarak New York'a getirmesiyle birlikte er-Reyhânî ailesi bakımından göç tamamlanır.²⁰

Göç ile biraz olsun rahata kavuşacağını düşünen aile bu sefer de burada göçün getirdiği sıkıntıları yaşar. Tuttukları evin tavanı akmakta, rutubet zor nefes almalarına sebep olur. Tüm koşullara rağmen yaşamını sürdürmeye devam eden aile, New York'a yerleştikten birkaç ay sonra en azından, hiç okul yüzü görmeyen, er-Reyhânî'nin kardeşlerini de burada okula gönderebilme fırsatı yakalar.²¹

Fazlasıyla yaramaz, haşarı bir çocuk olan er-Reyhânî'nin, ailesinin göç etme kararında da büyük bir rol oynar. Babası, onun farklı bir coğrafyada biraz olsun durulabileceğini düşünür fakat bu düşüncesini gerçekleştiremeyince hayal kırıklığına uğrar. Çünkü er-Reyhânî umduğu gibi olmaz ve yaramazlıklarını sürdürür.²²

Baba Fâris, er-Reyhânî'nin amcası ile birlikte evin zemin katında bir ticarethane kurmakla meşgul olmaya başlar. Bu sırada, iyi derecede yabancı dil bilen birine ihtiyaçlarının olduğunu fark eder ve bu iş için en iyi kişinin Emîn olduğunu düşünerek onu okuldan alır. er-Reyhânî gündüzleri babası ve amcasına yardım eder, akşam evin tavanından kaplara akan suları boşaltır ve her şeye rağmen kendinde bir güç bulup kitap okumaya devam eder. er-Reyhânî, ailesinin maddî durumundan dolayı kitaplarını kendi imkânlarıyla almaya çalışır, babasına ve amcasına yardım ettikten sonra vakit bulduğu zamanlarda gizlice evlerinin aşağısındaki dereye gidip avladığı yengeçleri satarak kendine kitap parası çıkarır.²³

2.1.2. Gençliği

New York'a yapılan göçle birlikte Emîn er-Reyhânî'nin aile hayatı da iyiden iyiye kopmuş, Lübnan'daki o sıcak yaşamdan uzaklaşmıştır. Aile, şartları iyileştirmek için geldikleri bu yerde de umduğunu bulamamış, evin fizikî imkânları Emîn'in kendisini dışarılarda aramasına sebep olmuştur. Dışarıda kurduğu kötü arkadaşlıklar alkol almasına neden olmuştur. Babasının da verdiği tepkilerden dolayı başka arayışlara girme çabasında olan Emîn tam da o sırada ünlü tiyatrocu Henry Jewett (1862-1930) ile tanışmıştır. 1895 yıllarının başında Jewett, Emîn'in aklını

²⁰ Cemil Cebr, *Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuhû*, s. 19.

²¹ Albert er-Reyhânî, *Feylesufu'l-Fureyke Şâhibu'l-Medîneti'l-Uzmâ*, s. 10.

²² Albert er-Reyhânî, *a.g.e.*, s. 10.

²³ Cemil Cebr, *a.g.e.*, s. 21.

çelerek onu gezici tiyatro turnelerine katılmaya ikna etmiştir.²⁴ Ergenliğinin başlarında olan er-Reyhânî, ilk turnesini bu tiyatro grubuyla 1896 yılında Kansas'a giderek gerçekleştirmiştir. Kısa bir süre bu gezici tiyatro grubuyla beraber vakit geçiren Emîn er-Reyhânî o zamanlarda ünlü olan karakterlerin resimlerini çizmeye başlamıştır.²⁵ Fakat burada da maddî durumlarının kötüleşmesiyle hayal kırıklığına uğrayan er-Reyhânî tekrar ailesinin yanına New York'a dönmek zorunda kalmıştır. Tüm bu olanlara rağmen umudunu yitirmemiş, maddî olarak bir şeyler kazanmasa da manevî olarak geliştiğini düşünerek kendini motive edip, kitap okuyup yeni bilgiler edinme yolunda yılmadan ilerlemiştir.²⁶ Bu sırada birçok Amerikalı şairle tanışma imkânı bulmuştu. Onlardan fazlasıyla istifade eden Emîn er-Reyhânî bu şairler arasında, Edwin Markham (1852-1940), Richard le Gallienne (1866-1947) ve gazeteci yazar olan Michael Monahan ile sıkı diyalog hâlindeydi.²⁷

New York'a döndükten bir süre sonra, içinde ukde olarak kalan tahsilini devam ettirebilmek için akşam lisesine kaydolun er-Reyhânî, artık gündüzleri çalışmakta, geceleri okumaktadır. Tüm bu çabaları sonucu amacına ulaşır The New York Law School'da hukuk fakültesini kazanmayı başarsa da maalesef talihsizlikler peşini bırakmamıştır. Hukuk fakültesine kaydolduktan kısa bir süre sonra kalbinde rahatsızlık meydana gelen er-Reyhânî'nin, muayene için gittiği doktoru, kendisine havası daha temiz olan bir yere, memleketi Fureyke'nin Şâviye köyüne dönmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Tüm bunlar üzerine memleketi Fureyke'nin Şâviye köyüne dönmek zorunda kalan er-Reyhânî, orada kalan babaannesini ile birlikte yaşamaya başlamıştır.²⁸

Memleketinde kendini dinleme, etrafını gözleme fırsatı bulan Emîn er-Reyhânî'nin göç ettiği yer ile kendi memleketi arasındaki farklılıklar dikkatini çekmiştir. Oldukça geride olan memleketi için bir şeyler yapması gerektiğinin farkına varan Emîn er-Reyhânî, hemen yakınındaki bir okulda Arapçaya nazaran daha iyi olan İngilizcesiyle öğrencilere eğitim vermeye başlamıştır. Bu sırada kendi eğitimini de aksatmamak adına, az bildiği ana dili olan Arapçayı da öğrenmeye niyetlenmiştir. Bu dil eğitimini tamamlamak için Lübnan'ın XIX. yüzyıldaki en

²⁴ Hikmet Şabbâğ el-Ḥaṭîb, **Emîn er-Reyhânî'r-Raḥḥâletu'l-'Arab**, s. 20.

²⁵ Bu resimler bugün, Fureyke'de müzeye dönüştürülen evinde, "*Emîn er-Reyhânî Müzesi*"nde sergilenmektedir.

²⁶ Cemil Cebr, **Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuhû**, s. 24.

²⁷ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, s. 5-6.

²⁸ Albert er-Reyhânî, **Feylesufu'l-Fureyke**, s. 21-23, el-Ḥaṭîb, **Emîn er-Reyhânî'r-Raḥḥâletu'l-'Arab**, s. 21.

büyük dil bilginlerinden olan Allâme el-Hûrî Buṭrus el-Bustânî'nin (1819-1883) eserlerini incelemiştir.²⁹

Tüm bunlardan sonra, doğu-batı kültürlerini harmanlayıp kendi içinde özdeşleştirmiştir. Fakat Arapçayı öğrenmekte hâlâ güçlük çekmektedir. Bu yüzden bilinen birçok yazar ve şairin, manzum ve mensur eserlerini okumaya yönelmiştir. Nitekim bunlar arasında kendini en çok bulduğu kişi Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî (973-1057)³⁰ olmuştur. Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî'ye kendini yakın hissetmesindeki en büyük etken ise onun kendine özgü eşsiz üslûbu ve mizacı olmuştur. er-Reyhânî bu büyük Şark yazarından tüm dünyanın haberdar olması gerektiğini düşünmüş ve onu tüm dünyaya, özellikle de Batı dünyasına duyurmak için çalışmalar yürütmüştür. İlk adım olarak el-Ma'arrî'nin **Luzûmiyyât** ve **Rubâ'ıyyât** adlı eserlerini İngilizceye çevirmiştir. Böylece Emîn er-Reyhânî edebî hayatının ilk adımlarını atmıştır.³¹

2.1.4. Vefatı

er-Reyhânî'nin çocukluğundan beri bitmek bilmeyen bir bisiklet tutkusu var idi. Hatta öyle ki Amerika'ya göç ettikten sonra Lübnan'daki akrabaları, onun bu tutkusunu bildiğinden oradaki bisikletini Amerika'ya göndermiştir.³² Emîn er-Reyhânî'nin acıklı sonu da bu bisiklet tutkusundan gelmiştir. Bir gün parkta gezintiye çıktığı esnada bisiklet süren bir çocuk görmüş ve ondan bisikletini sürmek için izin istemiştir.³³ er-Reyhânî'nin bisiklete bindikten biraz sonra yakasını bırakmayan kol ağrısı nöks etmiştir. er-Reyhânî, yokuş aşağı giderken kontrolü sağlayamadığından tepetlak olmuştur. Bu kazada hem başını hem de kalça kemiğini fena hâlde yaralamış, acilen Beyrut Rebez Hastanesine kaldırılmıştır. Yirmi gün hastanede yatmasına rağmen tedavi işe yaramamış, üstüne bir de omurilik zehirlenmesi yaşamıştır. Doktorlar yapılacak bir şeyin kalmadığını dile getirmiş ve evine götürme tavsiyesinde bulunmuştur. Son günlerini yaşayan yazar, evde de iki

²⁹ Enîs el-Maḳdîsî, **el-Funûnu'l-Edebîyye ve A'lâmuhâ fi'n-Nahḳati'l-'Arabiyyeti'l-Ḥadiṣe**, Dâru'l-'Ilm Li'l-Melâyin, Beyrut, 3. Baskı, 1980, s. 454.

³⁰ Ebu'l-'Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleyman el-Ma'arrî, miladî 25 Aralık 973 tarihinde Şam sınırları içerisindeki Halep ile Humus arasında kavşak noktası olmasından dolayı faal bir ticaret merkezi özelliğinde olan Maarretu'n-Nu'mân şehrinde doğmuştur. Detaylı bilgi için bk. Ali Kürşat Turgut, Feyza Nur Çınar, **Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî ve Risâletu'l-Gufrân'ı Çerçevesinde Bazı Felsefî Görüşleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Aralık 2019, s. 25.

³¹ Hikmet Şabbâğ el-Ḥaṭîb, **Emîn er-Reyhânî'r-Raḥḥâletu'l-'Arab**, s. 21.

³² Emîn er-Reyhânî, **er-Resâil**, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1959, s. 568.

³³ Hüseyin Yazıcı, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, s. 84.

gün komada yattıktan sonra 13 Eylül 1940 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi ise Şâviye ile Fureyke arasında bir yere gömülmüştür.³⁴

2.2. EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN MEHCER EDEBİYATINDAKİ YERİ

Emîn er-Reyhânî bilindiği üzere bu dönemin en önemli temsilcilerinden biridir. Bu çalışmanın II. bölümünde hayatı ve edebî kişiliğinden bahsedilmiştir. Emîn er-Reyhânî, kolay bir hayat yaşamamış, devamlı bir taraftan bir tarafa sürüklenip durmuştur. Fakat bu sürüklenmeler arasında yeni fırsatlar edinmiş, birçok edebiyatçıyla tanışmıştır. Bunların arasında yine bu dönemin öncülerinden olan Cubran da vardır. Birlikte çeşitli işlere imza attığı Cubran onun hem iyi anlaştığı hem de bazı konularda fikir ayrılıklarına düştüğü bir arkadaşındır. İkisinin de ortak yönü din adamlarına karşı olan tutumlarıdır. er-Reyhânî'yi Cubran'dan ayıran en önemli özellik ise hemen hemen verdiği her eserinde değindiği milliyetçilik olgusu olmuştur. Emîn er-Reyhânî, milliyetçilik ile beraber ahlâk olgusunu işlemeyi de ihmal etmemiştir. O, Cubran'la girdiği büyük tartışmalardan dolayı o dönemde kurulan Râbîta el-Ğalemiyye kuruluşuna iştirak etmese de yenilikçi görüşleri ve yazı üslûbu bakımından onlara çok yakın olmuştur.³⁵

er-Reyhânî birçok eserini bu dönemde toplumsal sorunların çözümünde bir vasıta olarak kullanılması düşüncesiyle kaleme almıştır. Mehcer ekolü ile dilde ve üslûpta yeni bir soluk çabası içerisinde olmuştur. Emîn er-Reyhânî edebiyatta yenileşmeye giderek kendi kültürüne sırt dönmeyi kastetmemiş, aksine geçmişe ait kültür ile bu zamanın sanatını birlikte harmanlayıp, birbiriyle uyuşan kısımları seçip ayıklayıp, değişen edebiyata yeni hamleler katmayı hedeflemiştir.³⁶

Arap diline olan bağlılığını, “*Ben bu dilin sevdalısuyum.*” cümlesiyle özetleyen er-Reyhânî, bu sevginin kaynağını, Arap dilinin atalarının dili olmasından ziyâde, bu dilde ortaya konan edebî ürünlerin kemiyet ve keyfiyet bakımından daha nitelikli olmasına atfetmiştir.³⁷ er-Reyhânî dili bir ağaca benzetmiş; hastalıklı bir

³⁴ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, s. 67.

³⁵ Şener Şahin *Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, s. 198.

³⁶ Züleyha Sayın, *Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve “Cihân” Adlı Romanının İncelenmesi*, s. 10.

³⁷ Şener Şahin, *a.g.e.*, s. 200; Sözelimi, Reyhânî'ye göre, Avrupa insanının bugün ulaştığı hikmet ve hakikatler, el-Ma'arrî tarafından bin sene öncesinde keşfedilmiştir. Bk. Emîn er-Reyhânî, *Ruĥu'l-Luġa (Reyhâniyyât)*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1989, s. 427.

ağaç nasıl budanıp kötü, çürümüş dallarından kurtarılıp sağ kalan dallar için aşılama yapılıyorsa dilde de aynı şekilde aşılama yapılması gerektiğini savunmuştur.³⁸

Ayrıca er-Reyhânî'ye göre bir yazar, bir şair her alana ilgi duymalı, yazarken çizmeli, okurken şiir, müzik, resim vs. çeşitli alanlarda da kendini göstermelidir. er-Reyhânî dile, romana, şiire farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış, yaşadığı sosyal ortamdan, fitrat olarak yaradılışından etkilenererek, klasik bakış açısından çıkıp kendisine en çok yardımcı olan hatta kendisinin bu yöne yönelmesini sağlayan romantik yazarlar ve şairlerden okuduğu eserlerle yeni ve özgürlükçü bakış açısını geliştirmiştir.³⁹

Bir Arap milliyetçisi olan er-Reyhânî, hayatı boyunca birleşik bir Arap devletinin kurulmasını hayal etmiş, Arap liderlerini bir araya getirmek için yoğun çaba harcamıştır. Hristiyanlık dışındaki dinlere karşı hoşgörülü olmakla birlikte onun, din adamlarına karşı olumsuz bir tavır sergilediği de görülmüştür. Osmanlı yönetiminin devrilmesi için mücadele etmesine rağmen bir konuşmasında Osmanlıların farklı din mensuplarına gösterdiği müsamaha sayesinde iyi bir yere ulaştığını ifade etmesi dikkat çekmiştir.⁴⁰ Muhammed Hüseyin Kaşifulgâtâ (1877-1954);⁴¹ Emîn er-Reyhânî, Anistas el-Kermelî (1866-1947) ve Corci Zeydan (1861-1914) ile yaptığı tartışmaları **el-Mürâca'âtu'r-Reyhânîyye** adlı eserinde toplamıştır.⁴²

Emîn er-Reyhânî takındığı bu tavırla yeni açılımlar ortaya koymuş, yeni Arap edebiyatına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu özelliğiyle gerek Batı'da gerek Arap dünyasında verdiği eserleriyle dikkate değer araştırmalara konu olmayı başaramıştır.

er-Reyhânî, Fureyke'de dinlendiği sıralarda kolundaki rahatsızlığından dolayı zaman zaman şiddetli sancılar yaşamıştır. Tekrar doktora görünen yazara doktorun yazdığı reçete de fayda etmez olmuştur. İmkânların kısıtlı olmasından ve gerekli

³⁸ Emîn er-Reyhânî, **er-Resâil**, s. 418.

³⁹ Züleyha Sayın, **Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve "Cihân" Adlı Romanının İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 12.

⁴⁰ Emîn er-Reyhânî, **er-Reyhânîyyât**, Beyrut, 1987, s. 40.

⁴¹ Detaylı bilgi edinmek için bk. Ahmet Özel, **Kâşifulgâtâ, Muhammed Hüseyin**, TDVİA, C. 25, ss. 19-20.

⁴² Cengiz Tomar, **Reyhani Emin b. Faris**, TDVİA, C. 35, s. 45.

ilaçların tedarik edilememesinden dolayı Emîn er-Reyhânî'ye çeşitli yerlerden şifa bulmak amacıyla yeniden Amerika'ya gitmiştir.

Yeniden New York yollarına koyulan er-Reyhânî, giderken Cubran Halil Cubran ile görüşür. Bu görüşmede birbirlerinin düşüncelerinden derinden etkilenen iki sanatçı, Arap dünyasının her alanda gelişmesi için planlar kurarlar. Bu planları yalnızca sözde değil bizatihi eylem olarak da gerçekleştirmeyi başarırlar. Bu iki arkadaş Avrupa ülkelerindeki çeşitli fuarlara, resim sergilerine, tiyatrolara, sempozyumlara ve daha nice etkinliklere katılır. Etkilendikleri bu kültür gezilerinden sonra kafa kafaya verip Beyrut'ta, İslam ve Hristiyanlık dinlerinin barışını simgelemek üzere tiyatroya alternatif olarak düşündükleri çift kubbeli bir opera binasının inşa edilmesine karar kılınır.⁴³ Çizimi Cubran Halil Cubran, yorumu er-Reyhânî tarafından yapılan projenin taslak resminin alt kısmında her iki şahsa ait imzalar bulunur.⁴⁴ Bu arada bir Arap yazarı tarafından yazılan ilk İngilizce roman olma özelliği taşıyan, Doğu-Batı arasındaki ikilem karşısındaki kendinden emin duruşuyla Arap göçmenlerin yaşadığı sorunları sosyokültürel açıdan ele aldığı **The Book of Khalid** adlı romanını 1911'de yayımlar. er-Reyhânî aynı yıl hem geleneksel Defne Tâcî Ödülü'nü alır hem de **er-Reyhâniyyât** adlı kitabının ikinci cildini yayımlar.⁴⁵

Yazar 1916 yılında Amerikalı ressam Bertha Case ile evlenir. Ertesi yıl eşiyile birlikte, I. Dünya Savaşı'nı sona erdirmek isteyen Papa XV. Benedict'i ziyaret eder, daha sonra Filistin sorunuyla ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin eski başkanlarından Theodore Roosevelt (1858-1919) ile görüşür. Aynı yıl New York'ta Suriyelileri ve Lübnanlıları Türklere karşı İtilaf Devletleri saflarında birleşmeye çağıran Suriye ve Cebelu-Lubnan Hürriyet Birliğinin kurucuları arasında yer alır. 1919'da Hague Barış Konferansında ve 1921'de Washington'da düzenlenen Silahlanmanın Sınırlandırılması Konferansında Arap dünyasını temsil etmiştir. Hayatını Doğu ile Batı'nın yakınlaşmasına, Arap topraklarının Osmanlı yönetiminden kurtarılmasına ve Filistin topraklarında etkinliklerini artıran Yahudilerle mücadeleye adayan er-Reyhânî, 1922 yılında Arapların yaşadığı bölgeleri ziyaret ederek Şerif Hüseyin (1853-1931), Abdülazîz b. Suûd (1880-1953)

⁴³ Bâsim, Bölüm Adı: **Emîn er-Reyhânî Râid Teğaddumî Min Bilâdî**, Sempozyum: Emîn er-Reyhânî Ba'de Rub'î Ķarn, Dâru'r-Reyhânî, Li't-Ṭibâ'a Ve'n-Neşr, Beyrut, 1966, s. 91.

⁴⁴ Albert er-Reyhânî, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁵ Albert er-Reyhânî, **a.g.e.**, s. 58.

ve I. Faysal (1883-1933) gibi Arap liderleriyle görüşmüştür. Gözlemlerini daha sonra kitap olarak yayımlamıştır.⁴⁶

2.2.1 Edebî Kişiliği

Emîn er-Reyhânî, Fureyke'ye döndükten sonra zamanla iyileşme göstermiş ve kafasındaki hedefleri gerçekleştirmek üzere 1899 yılında New York'a geri dönmüştür. Emîn artık eskisi gibi değildir. Doğu-Batı arasındaki farklılıklar onu geliştirmiştir. O yaramaz çocuk gitmiş, yerine her şeyin farkında, sorumluluk sahibi genç bir adam gelmiştir. Böylece Emîn'in bitmek bilmeyen kitap okuma aşkı, onu okurluktan yazar olma, çizim yapma düşüncelerine sürüklemiştir. Bu düşüncelerini hayata geçirmek için ise örnek alabileceği birine ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden, daha öncelerde tiyatro grupları arasında bulunduğundan yeniden onlarla irtibata geçmeyi denemiştir.⁴⁷

Emîn er-Reyhânî, bıkmak bilmeyen bir okuyucu olmasının yanı sıra New York'un el-Hudâ gazetesinde, Keşkülü'l-Ĥavâtır sütununda İbn Yağzân es-Sûri ve Min Şâhibih imzasıyla, el-İslâh ve el-Eyyâm gazetelerinde ise Nûruddîn imzasıyla yazılar yazmaya başlamıştır. Bu yazılarında, din, felsefe, siyasî reform ve batıl düşünceleri ile Arap gelenek ve göreneklerinin eleştirisi gibi değişik konulara temas eden Emîn er-Reyhânî, adı geçen gazetelerde 1904 yılına kadar yazmayı sürdürmüştür. er-Reyhânî ayrıca, New York'taki, el-Haķîka, el-Muhâcir, Mir'âtu'l-Ġarb ve San Polo'daki el-Munâzir adlı gazetelere de zaman zaman yazılar göndermiştir.⁴⁸ Ayrıca dünya edebiyatını da yakından tanımış, birçok önemli edebiyatçı ve düşünürün başyapıtlarını incelemiştir. Charles Darwin (1809-1882), François Voltaire (1694-1778), Victor Hugo (1802-1885), Lev Tolstoy (1828-1910), Edmund Spenser (1552-1599), Walter Whitman (1819-1892) gibi ünlü şahsiyetlerin eserlerini okumuştur. Bu okumalardan özellikle Shakespeare'in (1564-1616) eserlerine büyük bir hayranlık duymuştur.⁴⁹

ABD'de faaliyet gösteren çeşitli edebî ve sosyal topluluklarda yer alarak çalışmalarına devam eden Emîn er-Reyhânî için oldukça yoğun, verimli ve farklılık arz eden yeni bir edebî yaşam başlamıştır. Edebî hayatı ele alındığında çok yönlülük

⁴⁶ Cengiz Tomar, **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁷ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, s. 6-8.

⁴⁸ Şener Şahin, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁹ Muhammed Mucâhid Zekî, **el-A'âmû's-Şarķiyye**, 2. Baskı, Beyrut, 1994, s. 866.

er-Reyhânî'nin eserlerindeki konu çeşitliliğini belirleyen en önemli özelliklerinden biridir. Gerek anlatı türünde gerekse şiir türünde çok sayıda eser veren er-Reyhânî, sosyal, siyasî ve dinî içerikli makaleleri, toplumsal sorunları eleştirdiği yazıları ile okurlarda büyük bir etki bırakmıştır. İngilizce ve Arapça olarak kaleme aldığı eserleriyle birçok edebî türe katkı sağlayan Emîn er-Reyhânî, modern Arap edebiyatında İngilizce eser telif eden ilk kabul edilmiştir.⁵⁰

Emîn er-Reyhânî'nin Amerika'ya göç etmesi, Fureyke'ye dönmesi, sonra tekrar Amerika'ya dönmesi, bu döngü içerisinde gidip gelmesi edebî kişiliğini oldukça etkilemiştir. Çalışmalarını her iki ülkenin de birer ferdi olduğu düşüncesiyle kaleme almaya başlamıştır. Hatta bu ikinci dönüşte Amerika'daki Marûni Gençlik Cemiyetine, katılarak çalışmalarını bu şekilde yürütmeyi tercih etmiştir. Emîn er-Reyhânî, Lübnan ile göç ettiği New York arasındaki farklılıkları görmüş, buna göre memleketinde köklü bir değişiklik yapılması gerektiğine kanaat getirerek, ele alacağı eserlerinde çoğunlukla bu görüşü yansıtarak İngilizceden birçok eseri Arapçaya çevirmiştir.⁵¹ Ününü yalnızca memleketi Lübnan'a değil, tüm Arap dünyasına duyurmayı hedeflemiş ve bunu başarmıştır.

Tüm bunlardan sonra 9 Şubat 1897 tarihinde New York'ta yaptığı "*Dinî Hoşgörü*" başlıklı konuşma yalnızca Lübnan'da değil tüm Arap dünyasında ses getirmiştir.⁵² Kendisine örnek aldığı el-Ma'arri'nin **Rubâ'ıyyat** divanını İngilizceye çevirerek bu sefer hem Doğu hem de Batı dünyasının dikkatini çekmeyi başarmıştır. **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fî'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye** adlı eserinin çizimlerini yapmaya ve fabl türündeki bu kitabını yazmaya başlamıştır. er-Reyhânî tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de toplumu bilinçlendirme ve yönlendirme amacı güderek eserini kaleme almıştır. Fakat bu kez de sağ kolunda hissettiği rahatsızlıktan dolayı doktorunun yazı yazmayı ve çizim yapmayı bırakması gerektiğine dair uyarısından sonra çizim yapmayı bıraksa da yazmaktan geri durmamış ve adı geçen eserini tamamlamayı başarmıştır.⁵³

⁵⁰ Züleyha Sayın, **Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve "Cihân" Adlı Romanının İncelenmesi**, s. 13; Şener Şahin, **a.g.e.**, s. 190.

⁵¹ Reyhânî, ilk zamanlarda, asıl dili olan Arapçası zayıf olduğundan çevirdiği eserlerde birçok hata yapıyordu. Bu hatalar matbaada çalışan musahhihler tarafından düzeltiliyordu. Bk. Cemil Cebr, **Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuḥû**, s. 28,29.

⁵² Züleyha Sayın, **a.g.e.**, s. 8.

⁵³ Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 55.

Sürekli bir yerlere yetişmeye çalışan insanları görmekten çok yorulan ve manevî olarak çok bunalan yazar, babasının ölümünden sonra daha derin bir yalnızlık çekmeye başlamıştır. Üç kardeşi ile annesini de yanına alarak 1905 yılında Lübnan'a geri dönmüştür.⁵⁴ er-Reyhânî yaklaşık beş yıl boyunca Lübnan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Bu beş yıl içerisinde verdiği eserlerinin çoğu Lübnan'ın bağımsızlığı ile ilgilidir. Bu sırada Suriye Protestan Kolejinde⁵⁵ ders vermeye başlamış; bir yandan da edebiyat çalışmalarına devam etmiştir. Gazetelerde ve özellikle **Şibl Demmûs'un el-İşlâh** gazetesinde Osmanlı idaresi aleyhinde birçok makalesi yayımlanmıştır. II. Abdülhamid yönetimini eleştiren '**Abdulhamîd fi'l-Âsitâne** adlı oyunu Beyrut'ta sahneye konulmuştur. Bu dönemde Füreike'deki evi edip ve düşünürlerin uğrak yeri olmuştur. İttihat ve Terakki yönetimi tarafından takibata uğrayan Muhammed Kürd Ali'yi⁵⁶ bir müddet burada saklamıştır. **The Book of Khalid** adlı ilk romanını bu sırada kaleme almıştır.⁵⁷

Öncelerde çok büyük bir ilgi gören er-Reyhânî, Hristiyan din adamlarını kötülediği eseri olan **el-Muhâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye** romanıyla memleketi Lübnan'da halktan tepki almış ve onlar tarafından dışlanmış. er-Reyhânî adına karalama kampanyası, yalnızlığa ihtiyacı olan ve inzivaya çekilme kararı alan Emîn er-Reyhânî'nin işine yaramıştır. Birkaç ay süren sessizliğin ardından Hristiyan din adamlarının kını bitmiş ve gergin hava çok uzamadan dağılmıştır.⁵⁸

Sadece Lübnan'da değil tüm Arap dünyasında er-Reyhânî rüzgârı esmeye başlamış, er-Reyhânî'nin şöhreti dört bir yanda duyulmuştur. Çeşitli edebî çalışmalara katılmaya ve okullarda sunumlar yapmaya başlayan er-Reyhânî bu yaptığı konuşmaları bir kitapta toplamak niyetinde idi. 1910 yılında kendisine Arap dünyasında büyük ün kazandıran ve "Füreike Filozofu" olarak anılmasına sebep olan **er-Reyhâniyyât** adlı kitabının ilk bölümünü yazmıştır. er-Reyhânî'ye ilk kez "Füreike Filozofu" unvanını veren ise Kahire'deki Serkis ve Berk dergisi olmuştur.

---

⁵⁴ Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁵⁵ Daha sonra **Beyrut Amerikan Üniversitesi** olarak anılmaya başlanmıştır.

⁵⁶ Suriyeli edebiyat ve tarih âlimi, gazeteci ve yazar. Daha detaylı bilgi için bk. Sâmi es-Sakkâr, **Muhammed Kürd Ali**, TDVİA, C. 30, s. 547-549.

⁵⁷ Cengiz Tomar, **Reyhani Emin b. Faris**, s. 45.

⁵⁸ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Meccer Edebiyatındaki Yeri**, s. 12.

er-Reyhânî, Beyrut'ta ilk kez yayımlanan bir eseriyle adına onur ödülü verilen ilk yazar olmuştur.⁵⁹

Objektif bir eleştirmen olan er-Reyhânî, tenkitlerinde açık sözlü, korkusuz ve cesur bir üslûba sahiptir. Edebî eleştiriyi bilimsel ve etik bir çaba olarak görmüş, eserlerini kaleme alırken tamamını ciddiyet ve resmiyet ile değil, yer yer nükte ederek yazmıştır. Ama bu nüktelerinde birini alaya almayı değil, çarpıcı üslûbuyla konuyu daha ilgi çekici bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.⁶⁰

Modern Arap edebiyatındaki konferanslara kıyasla er-Reyhânî'de konu çeşitliliği göze çarpmıştır. Ancak kafasında tasarladığı sosyal reformla ortaya çıkan taassup, cehalet, egoizm ve hurâfelerle mücadele; ruhî ve ahlâkî temizlik, dinî ve etnik manada hoşgörü er-Reyhânî'nin üzerinde en çok durduğu temalar olmuştur.⁶¹

er-Reyhânî'nin hitabeti de oldukça güzel ve etkileyici olmuştur. Konuşurken ibare tekrarlarını vurgulamayı sevmiştir. Eserlerinde gündelik yaşamdan somut örnekler vermiş; konuşmalarında ise teşbih ve secili bir üslûba sıkça rastlanmıştır.⁶² Ayrıca Arap milliyetçiliğinin en geniş ve en idealize edilmiş şekli olan panarabizm⁶³ düşüncesi, hiçbir yazarın kaleminde ve dilinde, er-Reyhânî'de olduğu kadar güçlü müdafaa edilmemiştir.⁶⁴ er-Reyhânî tüm dünyaya adını duyurmayı başarmıştır. Çeşitli işlere imza atmış, çeşitli konferanslara, tiyatrolara, sempozyumlara ve benzeri türdeki işlere katkıda bulunmuştur.⁶⁵

2.2.2. Emîn er-Reyhânî'nin Eserleri

Emîn er-Reyhânî, İngilizce ve sonradan geliştirdiği Arapçası ile çok sayıda eser vermiştir. Yazmaya başladığı ilk zamanlarında edebî konulara ağırlık veren

⁵⁹ Cemil Cebr, **Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebu'hû**, s. 75; Albert er-Reyhânî, **Where to Find Emîn er-Reyhânî**, s. 27; Cengiz Tomar, **a.g.e.**, s. 35.

⁶⁰ Emîn er-Reyhânî, **er-Reyhânîyyât**, s. 42.

⁶¹ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, s. 66.

⁶² Şener Şahin, **a.g.e.**, s. 66.

⁶³ Panarabizm; sözlükte "Arap milliyetçiliği" anlamına gelen el-Şavmiyyetu'l-'Arabiyye'den farklı olarak "Arapların birliği" manasındaki el-Vahdetu'l-'Arabiyye yerine kullanılan bir kavramdır. Arap milliyetçiliğiyle alakası bakımından fikrî temelleri XIX. yüzyılın sonlarına kadar giden panarabizm (Fr. Panarabisme) başlangıçta Osmanlı hâkimiyetindeki bazı bölgelerin Araplarını, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yarım asırlık dönem içerisinde Fas'tan Umman'a kadar bütün Arapları içine alan bir siyasî birlik kurmak amacıyla geliştirilen fikir ve faaliyetler için kullanılmıştır. Zekeriyâ Kurşun, **Panarabizm**, TDVİA, C. 34, s. 156-158.

⁶⁴ Erdinç Doğru, **Mehcer Edebiyatı ve Arap Edebiyatına Etkisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 26.

⁶⁵ Emîn er-Reyhânî'nin yaşamı hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bk. Şener Şahin, "**Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005.

yazar, ilerleyen yıllarda siyasî konuları içeren eserler vermiştir. Bu özelliklerini eserlerinin hemen hemen hepsinde hissettirmiştir. Emîn er-Reyhânî eserlerini kaleme alırken taklitten kaçınmış, edebî açıdan aynı türde eser vermemiştir. Roman, hikâye, tiyatro, şiir, makale vb. edebî türlerin her birinden eser vermiştir. Fakat daha sonra büyük bir ilerleme kaydetmiş, tarih ve seyahat kitaplarına da ilgi duymuş, bu çalışmalarla beraber dil bilgisini ve üslûbunu geliştirmiştir. er-Reyhânî'nin, eserlerinde çağdaş ve siyasî yanları fazlasıyla görülür. Milliyetçilik bakımından, her ne kadar ırkçılığa karşı olsa da Arap birliğine sahip çıkması ile yaşadığı sosyal ortama göre eserler vermiştir.

Yaşarken yayımladığı eserlerin yanı sıra, er-Reyhânî vefat ettikten sonra, hayattayken yayımlama fırsatı bulamadığı eserleri, kardeşi Albert er-Reyhânî'nin yardımlarıyla, ince çalışılmış titiz bir derleme ve tasnif işleminin ardından bir külliyat dâhilinde “*Bütün Eserleri Serisi*” adıyla yayımlamıştır.

Emîn er-Reyhânî'nin Arapça olarak kaleme aldığı eser sayısı yirmi altı, İngilizce olarak ise yirmi dokuzdur.

2.2.2.1. Arapça Kaleme Aldığı Eserler

2.2.2.1.1. el-Mukârî ve'l-Kâhin (Katır Çobanı ve Kahin)

Bu hikâye XIX. yüzyılda Lübnan'da katır çobanlığından esinlenilerek yazılan bir kitaptır. Hikâyenin asıl konusu; Lübnan'da katır çobanlığı yapan bir adamın, Amerika'ya göç ederek buranın kendi ülkesiyle sosyal, kültürel ve dinî açıdan farklılıklarını görüp eleştirmesini ve karşı çıkmasını anlatmaktadır. Yani er-Reyhânî kendi yaşadığı sorunları, gördüğü farklılıkları başka bir karakter üzerinden, okuyucuya hikâye türünde aktarmaya çalışmıştır. Hikâyede sosyal yaşamın getirdiği zorunluluklardan ötürü katır çobanlığı yapmaktan başka çaresi olmayan, çocukluğu sefalet içerisinde geçen Ebû Tannûs'un, bir manastıra ortak olan babasının sürekli rahipleri kötülemesinden dolayı, din adamlarına karşı nefretle büyümesinden ve bunları açık bir şekilde dile getirmesinden bahsedilmiştir. Ebû Tannûs köylüler gibi alışılmışın dışına çıkmayan biri olmamış, aksine korkmadan Suriye-Lübnan arasında katır çobanlığı yapmaktan sıkılıp, Amerika'ya açılmıştır. Orada bir müddet kaldığı sırada dil olarak kendini geliştirmiş ve az da olsa İngilizce öğrenmiştir.⁶⁶

⁶⁶ Emîn er-Reyhânî, *el-Mukârî ve'l-Kâhin*, Muessesetu Hendâvî, Windsor, 2017, s. 6-10.

Amerika'dan döndükten sonra, bir yolculuk esnasında bir rahiple aynı arabada yan yana oturan ʤannûs, içinde biriktirdiği her şeyi; kinini, öfkesini, ağzına gelen her şeyi rahibe aktarmıştır. Yöredeki din adamlarının bazı toprak ağalarıyla iş birliği yaparak Lübnan'ın zengin kaynaklarını nasıl tekelleri altına aldıklarından; halkın Lübnan Dağı'nın bereketinden istifade edemezken din adamlarının bu sayede nasıl servetlerine servet kattıklarından; köylünün, din adamı, köy ağası ve şehrin ileri gelenleri üçgeninde nasıl kıskaca alınıp sömürüldüğünden söz etmiştir.⁶⁷ Aralarındaki şiddetli bir kavgadan sonra arabadan inen rahip bir zeytin ağacının gölgesinde bu adamın söylediklerini düşünmüş ve tövbe etmiştir. Ebû ʤannûs'u bulmak için yola koyulan Hûrî Yusuf adındaki rahibin en son ʤannûs'un yanında çobanlık yapığını görenler olsa da kimileri tarafından sırta kadem bastığı söylenmektedir.⁶⁸

Bu hikâye, er-Reyhânî'nin diğer kitaplarında da çoğunlukla görülen din adamlarına karşı görüşlerini 1903 yılında yazmaya başlayıp 1904 yılında New York'ta yayımlattığı kısa hikâye türüdür.

2.2.2.1.2. Zenbekatu'l-Gûr (Gôr Zambağı)

Bu eser; Muhammed Huseyn Heykel'in **Zeyneb** adlı romanından sonra ahlâkî yönden ve Arap sosyal yaşamını anlatması yönünden Arap romanının ilklerinden kabul edilmiştir. Yazar bu romanında da, hemen hemen her eserinde fazlaca değindiği, halkı sömüren din adamlarına karşı tutumunu ve ayrıca Arap toplumunda kadının çektiği sıkıntıları anlatmıştır.

Olayların çoğu Filistin'de geçen bu roman birden fazla karakterin olması ile olay bütünlüğünü bozsa da vermek istediği mesajı güzel bir şekilde aktarmıştır. Yazar er-Reyhânî yine kendi yaşadıklarından pay biçerek, kendi sosyal yaşamında gördüklerini farklı karakterler üzerinden okurlara aktarmıştır. Başkahraman Sara, annesinin vefatı ile birlikte babasının yeniden evlenmesi durumunda çaresiz kalmıştır. Evden kaçma yollarını aramış ve yaşadığı yerde bulunan manastırda Rahip İlyas'ın yanında çalışmaya başlamış, bu iki genç kısa sürede birbirine âşık olup evlenmiştir. İlyas, Sara'ya manastırı bırakacağını söylemiş olmasına rağmen

⁶⁷ Şener Şahin, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, s. 90.

⁶⁸ Emîn er-Reyhânî, **el-Mukârî ve'l-Kâhin**, Muessesetu Hendâvî, Windsor 2017, s. 25-26.

evlendikten kısa bir süre sonra, Sara'yı hamile hâliyle yüzüstü bırakıp terk etmiştir. Sara'nın asıl çilesi bundan sonra başlamıştır.

Hamile olan Sara, bir çocuğun sorumluluğunu tek başına alamayacağı düşüncesindedir. Aynı zamanda İlyas'tan alacağı intikam ateşiyle içi yanıp tutuşmuştur. Çocuğu, geri almak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu'na bırakan Sara, İlyas'ın peşine düşmüş, intikamını almak için yola koyulmuştur. Beyrut'un sokaklarında uzun uğraşlar sonucu, Rahip İlyas'ı arasamasına rağmen bulamamıştır. Çünkü Rahip İlyas ismini değiştirmiş ve ücra bir köyde yaşamaya çekilmiştir. Hikâyenin bu kısmından sonra, İlyas'ı bulamayan genç kızın başından geçen olaylar anlatılmıştır. Maddî açıdan biraz kendini toparlayan Sara yetimhaneye bıraktığı kızını almaya gitmiş ama kızını bıraktığı yerde bulamamıştır. Bu sırada bir manastırın hizmetçilik bölümünde çalışmakta olan Sara, tesadüf eseri kızı Meryem'le tanışmıştır. Meryem'in kızı olduğunu, anlattığı hikâyeden anlamış ama bunu ona söylememiştir. Daha sonra Sara bir zehirlenme sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu kısımdan sonra ana karakter Meryem'dir. Yazar burada Meryem'in babasıyla olan tanışma hikâyesini ve hayatını anlatmıştır. Annesi onu çalıştığı kilisedeki Rahip Cebrâil'e emanet etmiştir. Yetim ve öksüz büyüyen Meryem, çeşitli işlerde çalışmış, Fransa'ya gitmiş, kendi ülkesine döndüğünde ise oranın kültüründen etkilenerek gazinolarda çalışmıştır. Fakat Meryem de annesi gibi talihsiz bir kızcağızdır. Başından geçen her olayı Cebrâil'e anlatmıştır. Bir gün Rahip Cebrâil ve adını değiştirmiş olan babası İlyas karşılaşmıştır. İçini dökmek isteyen Cebrâil, tüm çıplaklığıyla Meryem'in hayatını İlyas'a anlatmıştır. Kendi kızı olduğunu anlayan Rahip İlyas, büyük bir pişmanlık duyup kızının hayatına dâhil olmuştur. Daha sonra Meryem'i de alıp yaşadıkları yerden uzaklaşmıştır.

Hikâyede olay akışı sürekli başka karakterlere geçerek devam etmiştir. Pek bütünlük olmadığından okuyucuyu çok cezbetmese de ilgi çekici bir hayat hikâyesi olduğu aşikârdır. Kendi görüşlerini karakterler üzerinden yansıtan Yazar Emîn er-Reyhânî'nin bu romanı 1914 yılında Arapça olarak kaleme alınmış, yirmi yedi bölümden oluşmaktadır. 1915 yılında ilk baskısı New York'ta yapılan roman modern Arap romancılığının ilk örneklerinden olması sebebiyle önemli bir çalışmadır.

2.2.2.1.3. Sicullu't-Tevbe (Tevbe Defteri)

Tiyatro türünde yazılmış bu eser, içindeki kısa öykülerin sahneye aktarıldığı bir eserdir.

1908 yılında Sultan II. Abdulhamid'in Meşrutiyet'i ilan etmesiyle, sosyal yaşam ve fikirler özgürleşmiş, bu durum er-Reyhânî'nin de fikirlerini etkilemiştir. Asıl düşüncelerini 1908-1917 yılları arasında bu eserde kaleme almıştır. İçerisinde dört hikâye ile bir tiyatro olan bu eserde diğerlerinden farklı olarak siyasî ve dinî görüşlerini açıkça beyan edebilme fırsatı yakalamıştır.⁶⁹

2.2.2.1.4. Vefâu'z-Zamân (Zaman'ın Sadakati)

Bu eserde *Sicullu't-Tevbe* gibi bir tiyatro eseridir. Eser İranlı Firdevsî ile Gazneli Mahmud arasında geçen bir olayı ele alarak yazılmıştır. Bu eserde Yazar er-Reyhânî “zaman” kavramını Firdevsî olarak ele almıştır. Yani sahnede “zaman konuşuyor” denildiğinde aslında Firdevsî'nin konuştuğu anlaşılmaktadır.

Hikâyede, son derece yoksulluk çeken Firdevsî, şiiirleriyle ün salmış bir kişidir. Belki bir ödül verir umuduyla dönemin ileri gelenlerinden Gazneli Sultan Mahmud'a 60.000 beyitlik bir şiir yazmış fakat Sultan Mahmud bunun karşılığını vermemiştir. Kısa bir süre sonra Firdevsî'yi çağırtmış ve altın yerine ona 60.000 gümüş para vermiştir. Pek bir değeri olmayan paraları alan İranlı şair ise, Sultan'ın çevresindekilere bu parayı dağıtarak kırıngılığını bu şekilde belirtmiş ve daha sonra Sultan Mahmud için 100 beyitlik bir hiciv şiiri yazarak ondan intikamını almıştır.

Bu sayede er-Reyhânî Şehnâme'nin birçok dile çevrilmesinde büyük katkı sağlamıştır. Bu eser ise İran'da Firdevsî'nin bininci ölüm yıl dönümüne ithafen düzenlenen törende perdelenmiş ve 1974 yılında Beyrut'ta bir yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

2.2.2.1.5. Hutâfu'l-Evdiye (Vadilerin Haykırışı)

Eser 38 şiirden oluşmuştur. Bu şiirlerinde tanrı, doğa, insan, fânilik ve ölümsüzlük temaları ile vatani olan Lübnan'ın tabiatına dair konuları ele almıştır.

---

⁶⁹ Bu eser ile ilgili daha fazla bilgi edinmek için bk. Şener Şahin, “**Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**” Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, s.105.

Eser modern Arap şiirine büyük ölçüde öncülük etmiş olup bir kısmı “*Reyhâniyyât*” adlı eserinde bir kısmı da er-Reyhânî’nin ölümünden 15 yıl sonra, 1955 senesinde Beyrut’ta 140 sayfa hâlinde kardeşi Albert tarafından yayımlanmıştır.

2.2.2.1.6. er-Reyhâniyyât

Normalde dört cilt hâlinde olan, Emîn er-Reyhânî’nin makalelerini içeren bu eser, Emîn er-Reyhânî vefat ettikten sonra kardeşi Albert er-Reyhânî tarafından tasnif edilip daha toplu bir şekilde iki cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Bu eser yazarın birçok konuyu ele alan makaleleri içermiştir. Siyasî, dinî, edebî ve felsefî konulardaki görüşlerini kapsamıştır. Emîn er-Reyhânî bu eserinde kaleme aldığı makalelerinde büyük ölçüde sosyalist ve hümanist kişiliğini yansıtmıştır. Aralarında sıkı bir konu birliği bulunmayan bu makalelerde yazar, sosyal ve kültürel bir altyapı inşa etmede ele aldığı Fransız Devrimi gerçeği ve uygar Amerika örneğine sık sık atıflarda bulunmuştur.⁷⁰ Eserde, tabiat ve sıla özlemi, köhnemiş geleneklerin eleştirisi, batı medeniyetinin modern değerleri ve bunlardaki eksik öğeler dikkat çekmiştir. Ayrıca bu eserin giriş kısmına ünlü yazar ve oryantalist Kratchkovski’nin Emîn’den bahsettiği bir kitabının önsözü eklenmiş, böylece okuyucuların ilk önce Emîn er-Reyhânî ile ilgili ön yargılardan kurtularak daha gerçekçi bilgilere sahip olmaları amaçlanmıştır.⁷¹

Bir diğer açıdan yazar er-Reyhânî, bu eserinde de halkın gelenekçi kafadan çıkıp daha özgür, daha hür, hiçbir siyasal, dinî, sosyolojik vb. doğmalara boyun eğmeden yaşamaya teşvik etmeyi amaçlamıştır.

2.2.2.1.7. Edeb ve Fen (Edebiyat ve Sanat)

Adından da anlaşıldığı üzere bu eser edebiyat alanında yaptığı çalışmaları kapsamaktadır. Fakat bu eserde bir farklılık olarak yalnızca bilgi vermeyi amaçlamamış, aynı zamanda eleştiriler de yöneltilmiştir. Mesela ne tür kitaplar okunacağına dair bilgi vermiş, diğer bir yandan romantik aşk şairlerini ve eskiyi savunup yeni şiiri öven şairlere karşı eleştiriler getirmiş, dil ve tercüme konularında ilgililere yardımcı olabilecek fikirlerini beyan etmiştir.

⁷⁰ Cemil Cebr, *Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuhû*, s. 174.

⁷¹ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, s. 110.

Bu eser, 1905-1940 yılları arasında yazar Emîn er-Reyhânî'nin Fureyke, New York ve Filistin'de kaleme aldığı eserlerinin toplamını ele alan bir çalışma olmuştur. Bu da tıpkı *Hutâfu'l-Evdiye* eseri gibi vefatından 15 yıl sonra, 1955 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

2.2.2.1.8. Vucûh Şarkıyye ve Ğarbiyye (Doğudan ve Batıdan Portreler)

Emîn er-Reyhânî'nin, 1904-1939 yılları arasında ele aldığı çalışmaları kapsamakta ve siyâsî ve ahlâkî konularda öne çıkan bazı önemli şahsiyetleri içermektedir. Bu şahsiyetler arasında; Shakespeare (1564-1616), Tolstoy (1828-1910), Gazâlî (1058-1111), Firdevsî (940-1020) gibi dünyaca tanınmış yazarlar vardır. Bunların yanı sıra hem hiç anlaşılmadığı hem de yakın arkadaşlarından olan örneğin; Cubran Halil Cubran'ın adını duyurma serüvenini ele almış, hatta onun ölümü üzerine taziyede bulunmuş ve Arap edebiyatına yaptığı katkılardan kısaca bahsetmiştir. Bu eser de yine kardeşi tarafından, Emîn er-Reyhânî'nin ölümünden sonra 1955 yılında kitap hâline getirilmiştir.

2.2.2.1.9. Vaşıyyetî (Vasiyetim)

Eser yirmi maddeden oluşmaktadır. Emîn er-Reyhânî'nin maddî anlamda değil de dinî, siyâsî, sosyal ve manevî açıdan edebî türde yazdığı bir vasiyetnamedir. Bu eseriyle er-Reyhânî vasiyet olarak, ülkesi Lübnan'a olan bağlılığını gösterdiği, kendisinden sonra gelecek ediplere yol gösterecek şekilde yaptığı çalışmalar niteliğinde Arap yazarlara ve halka seslenmiştir.

Bu vasiyetname, Yazar Emîn er-Reyhânî'nin vefatından otuz gün sonra bulunmuş ve 1931 yılında basılmıştır.

2.2.2.1.10. Buzûr Li'z-Zâri'in (Çiftçiler İçin Tohumlar)

Arap edebiyatı alanında, özellikle de mehcere döneminden önce son derece önemli bir yere sahiptir. Atasözleri niteliğinde olan bu kitap oldukça ilgi görmüş ve dikkat çekmiştir. İçerisinde çeşitli kategorilerden çalışmalar barındıran bu eser, 1961 yılında kitap olarak yayımlanmış ve modern Arap edebiyatı alanında ilk atasözü ve deyimler derlemesi olarak örnek teşkil etmiştir.

2.2.2.1.11. *Mulûku'l-Arab (Rihletun Fi'l-Bilâdi'l-'Arabiyye)*

Emîn er-Reyhânî'nin Hicaz'dan başlayarak çeşitli krallıkları gezip, bu krallıklar ve toplum hakkında, hatta yaptığı röportajları da dâhil ettiği bir seyahatname eseridir. Arapça olarak yazılan bu eser, daha sonralarda er-Reyhânî tarafından İngilizceye tercüme edilmiş ve iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Emîn er-Reyhânî, bu eserin birinci cildinde; Hicaz bölgesi hükümdarı Kral Hüseyin, Yemen bölgesi hükümdarı İmam Yahya, 'Asîr bölgesi hükümdarı Seyyid İdrîsî ve Lahc bölgesi krallarını kaleme alırken; ikinci ciltte ise Necd bölgesi hükümdarı Su'ud ailesi (Kral 'Abdul'aziz ve Kral Faysal), Irak toprakları, Kuveyt ve Bahreyn şeyhlerine dair bilgileri okuyuculara sunmuştur.

Yazar er-Reyhânî yaptığı bu çalışma ile Arap krallarına ait geniş biyografi bilgisi vermiş ve bu eser kısa sürede Arap toplumunda ün salmıştır. Emîn er-Reyhânî bu eser ile okurlara güzel bir seyahat çalışması sunmuştur.

Krallar ile yaptığı röportajlar son derece ilgi görmüş, özellikle Kral Hüseyin ile fizikî ve psikolojik alanda yaptığı röportaj halkın son derece dikkatini çekmiştir. Eserinde vazgeçilmez olan konulara, sosyal yaşama, dine, milliyetçiliğe, siyasete değinmiş, vasiyetindeki gibi edebî yönlerinden ziyade halklar arasındaki kültürü, arabuluculuğu ve birlik olmayı amaçlayan bir çalışma sunmuştur.

Tüm bunlara bakıldığında *Mulûku'l-'Arab*'ı okurken kılık kıyafetiyle, devesi ve çadırıyla bedevi yaşamının hayret uyandırıcı noktalarına, çöl kültürünün kendine özgü yerel tedavi usullerine,⁷² sert çöl ikliminde hayat bulan fauna ve flora,⁷³ Arap toplumunu medeniyet kervanına yetiştirmek için liderlerin -yetersiz de olsa- sahip oldukları projelere, haşin bir tabiatın kucağında büyüyen bedevinin sınır tanımayan ikramperverliğine, buna karşılık tüm tehditleri savuran harami ordusunun haydutça davranışlarına kadar, Arap coğrafyasına dair bilgimiz dâhilinde olmayan pek çok şeye -sam yelinin ölümcül sıcağını yemeden, kum fırtınalarına gömülmeden- tanık olmak mümkündür.⁷⁴

er-Reyhânî bu eserinde üslûp açısından da başarılı olmuştur. Yer yer nüktede bulunmasıyla, son derece açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Yazarın bu eseri

⁷² Emîn er-Reyhânî, *Mulûku'l-Arab*, Beyrut, 1924, s. 31-35.

⁷³ Fauna ve flora, bir coğrafi bölgenin bitki türleri ve vahşi yaşamını tanımlamak için kullanılan kolektif terimlerdir. Her ikisi de bir bölgeye veya bir zaman dilimine özgü bitki veya yaban hayatı gruplarına işaret eder.

⁷⁴ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Meccer Edebiyatındaki Yeri*, s. 115.

seyahat alanında araştırma yapacaklar için önemli, kapsamlı ve faydalı kaynaklardan bir tanesidir.

2.2.2.1.12. Kalbu Lubnân (Lübnân'ın Kalbi)

er-Reyhânî'nin milliyetçi kişiliğinden dolayı, yetiştiği, doğup büyüdüğü yer ile ilgili bir eserdir. "*Lübnân'ın Kalbi*" adlı eser onun küçük yaşlardan itibaren 1940 yılına kadar, köy köy, dağ dağ, ilçe ilçe gezdiği yerleri anlattığı bir seyahatnamedir. er-Reyhânî bu eserini şairliğini, yazarlığını, edipliğini bir kenara bırakarak, bir seyyah gibi yazmıştır.

Lübnân'ın ihtiva ettiği yerleri canlı betimlemesi, açık ve anlaşılır dili, nüktedan üslûbu bu eserde de kendini belli etmiştir. Bu eserle tıpkı *Mulûku'l-'Arab*'ta olduğu gibi yalnızca kişiler üzerinde durmamış, Lübnân'ın tarihi geçmişini, coğrafi konumunu, sosyal yaşantısını, kültürünü kaleme almıştır.

Eserde diğerlerinden farklı olarak arada kendi şiirlerine yer vermiştir. Yaptığı hicivlerle el-Câhîz'i andırmıştır.

Aslında 14 seyahatten oluşacak olan bu eser, maalesef Emîn er-Reyhânî'nin ölümüyle 9 seyahat ile sınırlı kalmıştır. Vefatından kısa bir süre sonra, 1947 yılında Beyrut'ta kitap hâline getirilip basılmıştır.

2.2.2.1.13. el-Ğavmiyyât (Milli Meseleler Üzerine Yazılar)

Emîn er-Reyhânî'nin gidip gördüğü ülkeler hakkında yaptığı konferansları ve bu gezilerden önceki konuları ele alacak şekilde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Arap ülkelerine seyahat etmeden önceki kısımlar ele alınırken ikinci bölümde de bu seyahatlerden sonraki icraatları, makaleleri ve konferansları yer almaktadır. Bu eserin bir kısmı daha öncesinde Emîn'in "*er-Reyhâniyyât*" kitabında yer alsa da, daha sonraları kardeşi Albert tarafından düzenlenerek bu kitabına ilave edilmiştir.

Arap Nağda hareketi ve güncel politik sorunlarla ilgili görüşlerini bildirdiği bu eserinde Arap dünyasına birlik olma bilincini aşlamak, Arap ülkelerinin siyaseti ve tarihi hakkında bilgi vermek gibi konuları ele almaktadır.

Eser, 1908-1939 yılları arasındaki makale vb. çalışmalar ihtiva etmekte olup, tam anlamıyla 1956 yılında ilim camiasına kazandırılmış ve ilgi gören eserler arasında yer almıştır.

2.2.2.1.14. Nebze Fi’ş-Şevrati’l-Feransiyye (Fransız Devrimine Bir Bakış)

Yazarın Fransız Devrimi’ne ilgi duymasıyla beraber böyle bir devrime Arap dünyasının da ihtiyacı olduğu ve Arap halkının bu devrimden haberdar olması düşüncesiyle yazılmış bir eserdir. Eser ilk olarak 1902 yılında New York’ta basılmıştır.

2.2.2.1.15. en-Nekebât (Belalar)

Bu eser Emîn er-Reyhânî’nin, Muḥammed Kürd ‘Alî’nin “**Ḥuṭâṭuş-Şâm**” adlı eseri okuması üzerine ve düşüncelerini, üslûbunu beğenmeyip buna karşıt olarak yazılmış bir eserdir. Olayları çarpıtan ve akıcı bir üslûp kullanmayan Kürd ‘Alî’nin aksine er-Reyhânî, kendi berrak ve açık diliyle tarihsel geçmişi âdeta bir masal gibi aktarmıştır.

Eser 20. yüzyıl başlarında Osmanlı dönemine kadar olan, Suriye ve Lübnan etrafında gelişen olayları anlatmaktadır. Geçmişteki başarılarla takılıp kalan, bunları zafer kabul eden Arap toplumunu her yönden uyandırmaya çalışan bu eser çok ses getirmiş; bir kısım tarafından desteklenirken bir kısım tarafından çok fazla tepki görmüştür. Eser 1928 yılında yayımlanmıştır.⁷⁵

2.2.2.1.16. Târîhü Necd el-Ḥadîş (Modern Necd Tarihi)

Necd bölgesi ve bu bölgedeki Vehhâbilik hareketi ile bu hareketin etkileri, Muḥammed b. ‘Abdulvehhâb’ın bu harekete olan etkisi ve Kral ‘Abdul‘aziz’in şahsî hayatı üzere üç bölüm hâlinde kaleme alınmıştır.

Emîn er-Reyhânî’nin Kral ‘Abdul‘aziz’e duyduğu sempatiyi bu eserdeki üslûbuyla anlamak mümkündür. Emîn er-Reyhânî, yaptığı hizmetlerden dolayı kralı, Hz. Ömer’den sonra gelen en iyi halife olarak görmesinden dolayı *İkinci Hz. Ömer* olarak tanımlamıştır. Bu eserde yer alan, Kral ‘Abdul‘aziz hakkındaki bilgilerin bir kısmını bizzat kendisiyle görüşme fırsatı bulup elde etmiş, bir kısmını da farklı kaynaklara ulaşarak edinmiştir.

⁷⁵ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, s. 120.

1927’de ilk baskısı yapılan bu eser Necid bölgesinin tarihî, sosyal, dinî ve siyasî değerlendirmelerinin yer aldığı önemli bir çalışmadır.

2.2.2.1.17. Şezerât Min ‘ Ahdi’s-Şıbâ (İlk Gençlik Dönemi Yazıları)

“İlk Gençlik Dönemi Yazıları”, çocukluk ve gençlik yıllarında yazdığı yazıları ile 1898-1904 yılları arasında bir kısmı New York’ta el-Hudâ gazetesinin edebiyat köşesinde yayımlanan yazılarından, bir kısmı da yazılmış ama hiç yayımlatma fırsatı bulunamamış makalelerinden oluşmaktadır. Bu eser okurlara yazı hayatına atılan küçük Emîn’in çeşitli konulardaki görüşlerini, düşüncelerini anlama ve görme fırsatı vermiştir.

Bu dönem Doğu ile Batı’nın birbirini daha yakından tanıdığı dönemlere de tekabül etmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu eser daha sonra yazılacak eserlere; yenilikçilikten korkmama, kültürel miraslara sahip çıkma, özgünlük, özgürlük gibi kavramlara bir örnek niteliğinde olmuştur Ayrıca göç eden bir Arap gencin duygu karmaşaları hakkında bilgi vererek mehcere edebiyatına katkı sağlamıştır.

2.2.2.1.18. er-Resâil (Mektuplar)

Emîn er-Reyhânî’yi tam anlamıyla tanıtan en önemli eserlerden biri de *er-Resâil* adlı eseridir. Çocukluğundan vefatına kadar olan süreçte gerek severek gerek sevmeyerek yaptığı yolculuklardan dolayı birçok insanla tanışan yazar, tanıştığı bu kişilerle hep irtibat hâlinde olmuştur. Kardeşi Albert tarafından toparlanan tüm mektuplar bu eserde bir araya getirilmiştir. 500 mektuptan oluşan bu eser, siyasî konuşmaların yanı sıra edebî ve dinî açıdan da ilgililere bilgi kaynağı niteliğindedir.

er-Reyhânî’nin hoş ve akıcı bir üslûpla kaleme aldığı şahsî, edebî ve siyasî içerikli mektuplar, sadece Arap toplumunun kendine özgü özelliklerine değil, satır aralarında, farklı toplum ve medeniyetlerin sosyal ve siyasal durumlarına ilişkin önemli ayrıntılara ışık tutması bakımından da önemlidir.⁷⁶ Ayrıca mektuplar, dostluk ve vefa kavramlarına er-Reyhânî tarafından atfedilen değerin de güçlü bir işareti olarak kabul edilebilir.⁷⁷

⁷⁶ Cemil Cebr, *Emîn er-Reyhânî Sîratuhû ve Edebuhû*, s. 183-184.

⁷⁷ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Mehcere Edebiyatındaki Yeri*, s. 124.

2.2.2.2. İngilizce Kaleme Aldığı Eserleri

2.2.2.2.1. Jahan/Out of the Harem (Cihan/Haremin Dışında)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki siyasi politikasını ve Almanların Osmanlı'yı kullanarak elde ettiği çıkarları kaleme alan bu eser, Emîn er-Reyhânî'nin bir roman denemesidir.

Romanın başkahramanı kendisini bir devrimci olarak kabul eden Cihân adında bir Türk kızının, kendi özgürlüğü için yaptığı çalışmaları ele almaktadır. Cihân bir Alman askerine âşık olur. Fakat milletine son derece bağlı olan Cihân, aşkını değil ülkesinin durumunu göz önüne alarak, adı General von Wansten olan Alman'ın aşkına karşılık vermez. Türk halkı için intikam yemini eden Cihân, birçok kadın hakları faaliyetlerinde görev alır. Askerler için gönüllü rehabilite merkezinde görev yaptığı sıralarda, Alman askerinin de kendisinden intikam almaya çalıştığını fark eder. Babası ve kardeşlerinin bu Alman askerinden dolayı öldürüldüğünü anlayan Cihân bir plan kurar ve onunla görüşmek istediğini söyler. Köşkte buluşan iki genç, Alman askerinin Cihân tarafından öldürülmesiyle son bulur.

İşin sonuç kısmında gizli bir mahkemeye çıkarılan Cihân, Almanya ile ilişkilerin bozulmaması için ceza almış gibi gösterilir ve ertesi gün gazetelerde idam edildiği yazılır. Fakat Türk halkına olan bağlılığından dolayı Cihân Konya'ya gönderilir ve orada hür bir şekilde yaşar.

Emîn er-Reyhânî bu romanında da *Gôr Zambağı* romanındaki gibi kahramanların psikolojisini yansıtmakta eksik kalmıştır. Güncel politik konular ve sosyal yaşam diğer eserlerinde olduğu gibi ön plandadır.

2.2.2.2.2. The Book of Khalid (Halid'in Kitabı)

Emîn er-Reyhânî'nin 1911'de New York'ta kaleme aldığı, 1986'da Arapça'ya çevrilen bu eser, Halid adındaki bir garip Arap göçmenin yaşam hikâyesini anlatmaktadır. Hikâyenin özetinden de anlaşılacağı üzere, bu romanda Emîn er-Reyhânî'nin kendi yaşadıklarını anlattığı tahmin edilmektedir. Birçok eleştirmen ve yazar tarafından da bu şekilde kabul gören eser şöyle özetlenebilir.

Hikâye üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Halid'in küçük yaşta farklı bir ülkeye göç etmesi ve yaşadığı sıkıntılar anlatılırken; ikinci bölümde, özlem duyduğu vatanına ve daha sahici ilişkileri olan yurduna dönmesini; üçüncü bölümde

ise küçüklüğünden bu yana yaşadığı zorlukları önce kendi ülkesine, daha sonra tüm dünyaya duyuran bir yazar olan Halid anlatılmaktadır.

Doğu-batı karşılaştırılması yapılan bu eserde Nietzsche'nin "*Böyle Buyurdu Zerdüşt*" adlı eserinin etkileri görülmektedir. Aynı etkiler yazarın I. Dünya Savaşı'nı konu alan "*Haremin Dışında*" adlı kitabında da görülmüştür.

Bu hikâyeyle Emîn er-Reyhânî, Amerikan edebiyatına ilk defa bir Doğulu tarafından bakılan yazar olarak tarihe geçmiştir. Batı tarafından hem çok beğenilmiş hem de çok eleştiri alan bir eser olmuş ve ilk defa Batılılara kendilerini dışarıdan izleme fırsatı sunmuştur.

2.2.2.2.3. Dr. Della Vallê (Doktor Della Vale)

Bu eserde Emîn er-Reyhânî yalnızca Batı kültürünü ele alarak bir hikâye sunmuştur. Eserin tamamına ulaşılmasa da hikâyenin aslı şöyledir: İtalyan bir doktor Amerikalı bir genç kıza âşık olur. Olay örgüsü bu çerçevede ilerlemektedir, fakat romanın sonlarına doğru doktorun aslında bu kıza değil, kendi içerisinde hayal ettiği bir kıza âşık olduğu anlaşılır. Eserin ilk kısımları kaybolmuştur.

2.2.2.2.4. Wajdah (Vecde)

Emîn er-Reyhânî'nin Kral 'Abdul'aziz'e olan ilgisinin Hz. Ali'ye olan benzerliğinden dolayı bu eser de Hz. Ali'ye olan hayranlığının ispatı olmuştu, yabancı bir yazarın eserinde Kербela olayından etkilenen yazar, onun tabiriyle bu yüce kişiyi herkesin bilmesi gerektiğini düşünmüş ve dört bölümden oluşan bu tiyatro eserini New York'ta sergileyebilme fırsatı yakalamıştır.

Başkahraman Vecde, bazı tipik özellikleriyle Grek mitolojisindeki kahramanları anımsatıyorsa da, hikâye; çevre, kültür ve ikincil karakterler bakımından tamamen Arap merkezlidir.⁷⁸ İşâret etmek gerekir ki, bu sanatsal çalışma, er-Reyhânî'nin daha sonra sık sık gündeme getireceği "kahraman" veya "üstün insan" mefhumuna doğru attığı ilk adımdır.

2.2.2.2.5. The Lore of Arabian Nights (Arap Gecelerinin Halk Öyküleri)

Bu eser Emîn er-Reyhânî'nin, "*Binbir Gece Masalları*" kitabından etkilendiğini işâret etmektedir. Bu eserde Emîn er-Reyhânî, doğuya ait kavramlar

⁷⁸ Albert er-Reyhânî, *Feylesüfu'l-Fureyke*, s. 47.

olan cin, büyü, atasözleri, meseller ve doğu dillerinden batı dillerine tercüme edilen bölümleri kaleme almıştır.

2.2.2.2.6. You Poets! (Siz Şairler!)

Emîn er-Reyhânî'nin 1933 yılında, olaylar karşısında seslerini çıkarmayıp sadece ağıt yakan şairlere eleştiri niteliği taşıyan bir eseridir. Aslında bir başka açıdan Amerikan kültürünün yazar Emîn er-Reyhânî'nin üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Emîn er-Reyhânî bu eserinde de okurlara aykırı ve devrimci yanını oldukça yansıtmaktadır.

Emîn er-Reyhânî bu dönemdeki şairlerin romantizmden kurtulmaları gerektiğini dile getirmiş ve romantizm akımından cevap çok gecikmeden gelmiştir. Onlar da bu esere "*Ecel, Naḥnu 'ş-Şu 'arâ*" adında bir reddiye kaleme almışlardır. Romantizm akımını savunan şairler Emîn er-Reyhânî'nin kendilerini kışkandığı ve romantik akımında kendileri gibi başarılı olamadığı gerekçesini öne sunarak romantizmi diline doladığı fikrini ortaya atmışlardır.

Söz konusu eser daha sonra yazar tarafından Arapçaya çevrilmiş ve Beyrut'ta yayımlanmıştır.

2.2.2.2.7. The Quatrains of Abu'l-'Ala (Ebu'l-'Ala'nın Dörtlükleri)

Emîn er-Reyhânî'nin edebiyata ilgi duymasında Ebu'l-'Ala el-Ma'arrî önemli rol oynamıştır. Emîn er-Reyhânî onun eserlerini seçip, derleyip İngilizceye çevirmiştir. Bu çalışma Emîn er-Reyhânî'ye çok büyük bir şöhret getirmiştir.

Emîn er-Reyhânî'nin bu eseri İngilizceye çevirmekteki hedefi ise, Doğu'nun aydınlık tarafını bilmeyen Batı'ya 10 asır önce dahi aydınlık yüzlerin olduğunu göstermektir. Emîn er-Reyhânî bu eseri ilk olarak 1903'te, daha sonra da bazı düzeltmelerle 1907 yılında "*The Luzûmiyyât of Abu'l-'Alâ*" adıyla tekrar yayımlatmıştır. er-Reyhânî, Kral Faysal'a ithaf ettiği baş kısmına, el-Ma'arrî'yi de yücelten bir şiir ilave etmiştir.⁷⁹

2.2.2.2.8. Myrtle and Myrh (Mersin Ağacı ve Sarı Sakız)

Her eserinde özgürlükçü, direnişçi yanlarını öne çıkaran Emîn er-Reyhânî, bu şiir derlemesi eserinde de okurlarını yanıltmamıştır. Bu eseri özgürlükçü şiir

⁷⁹ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Meccer Edebiyatındaki Yeri*, s. 135.

düşüncesiyle yazmıştır. Fakat bu eserdeki en büyük fark İngiliz serbest şiir akımını taklit etmiş olmasıdır.

Kaleme aldığı şiirlerde, bir yandan ölüm ve ahiret hayatı, tefekkür, sevgi, aşk, ıstırap ve acı gibi konuları, bir yandan da Lübnan'a özgü tabiat, doğal güzellikler, tabiat tefekkürü gibi konuları serbest şiir akımıyla işlemiştir.

2.2.2.2.9. Ibn Saoud of Arabia or the Maker of Modern Arabia (Arabistanlı İbn Su'ud ya da Modern Arabistan'ın Kurucusu)

Emîn er-Reyhânî'nin Arapça kaleme aldığı "Târîhu Necd el-Ĥadîs" adlı eseriyle, işlenen konu bu eserin geçtiği yer ve olay örgüsü bakımından benzerlik gösterdiğinden Arapça eserin İngilizceye aktarılmış hâlidir. Bu iki eserde Vehhâbilik, Suud Hanedanlığı, Arap kralların halk üzerindeki hâkimiyet mücadeleleri kaleme alınmıştır.⁸⁰

1926-1927 yılları arasında yazılmaya başlanmış, 1928'de başta Londra olmak üzere Avrupa ülkelerinin birçoğunda basılarak büyük ilgi görmüş, tarihin en çok satışını yapan eser olmuştur.⁸¹

2.2.2.2.10. In the Land of the Mayas (Maya Topraklarında)

Doğu-Batı arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri, Doğu'nun geri kalmışlıklarını sık sık eserlerinde kaleme alan Emîn er-Reyhânî, bu sefer de bu eserinde Maya ve Meksika coğrafyalarını, tarihî ve kültürel açıdan inceleme kararı almıştır. Arkeolojik kazıları, heykelleri, resimleri incelemiş, Mısır piramitleri ile benzerliklerini dile getirmiştir.

Dört bölümden oluşan bu eser her iki medeniyetin de toplumsal ve ahlâkî açıdan kendilerini oldukça geliştirdiği konusuna eserin son kısmında özellikle yer verilmesi ve somut bir şekilde yansıtılması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Eser daha sonra Emîn er-Reyhânî tarafından Arapçaya çevrilmiştir.

⁸⁰ Albert er-Reyhânî, *Feylesefu'l-Fureyke*, s. 138.

⁸¹ Albert er-Reyhânî, *a.e.*, s. 430.

2.2.2.2.11. Turkey and Islam in the War (I. Dünya Savaşı'nda Türkiye ve İslam)

Osmanlı Devleti'ne karşı sert bir tutumu olan Emîn er-Reyhânî, bu eserinde tavrını net ve somut bir şekilde dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin, İslamiyet ile aldığı kararların aksine davrandığını savunmakta ve Osmanlı'yı Yunan, Hristiyan, Arap halkları üzerinde bir baskıcı olarak görmektedir.⁸²

Osmanlı Devleti'ne karşı kesinlikle sert bir tutumda bulunan Emîn er-Reyhânî, aynı şekilde Avrupa ülkelerini de kışkırtmış, onları da Osmanlı'ya karşı doldurmuş, hatta Almanya'nın Osmanlı'nın yanında olmasını hiç hoş karşılamamıştır.⁸³

Emîn er-Reyhânî, Osmanlı'ya karşı olan tutumunu siyasî ve sosyal içerikli diğer eserlerinde oldukça yansıtmıştır. Yazar hâlâ yazma eser olarak kabul edilen bu eseri 1915-1917 yılları arasında kaleme almıştır.

2.2.2.2.12. Letters to Uncle Sam (Sam Amcaya Mektuplar)

Osmanlı karşıtı olan Emîn er-Reyhânî'nin, I. Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan topraklarını Türk toprağı olarak adlandırması üzerine Osmanlı'ya karşı kini daha da artmıştır. Bu eseriyle Arap topluluklarını Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesine davet eden er-Reyhânî, çağrısını aynı şekilde Amerika devletlerine de yapmıştır. Bu yönüyle Emîn er-Reyhânî, kendisi gibi Osmanlı karşıtlarının sesi olmuştur denilebilir.

2.2.2.2.13. The Descent of Bolchevism (Bolşevizm'in Kökleri)

Özgürlükçü, devrimci ve milliyetçi bir kişiliğe sahip olan Emîn er-Reyhânî'nin komünizm akımından etkilenmesi son derece doğaldır. Öyle ki 1900'lerde ortaya çıkan Bolşevik ihtilâlden sonra neredeyse tüm dünyada görülen komünizm akımının aslında daha öncelerde hatta 18. yy.da Şark kültüründe var olduğunu Emîn er-Reyhânî kendi yaptığı araştırmalar sonucunda ispatlamıştır. Doğu'da daha öncelerde var olan bu akımın ispatı için kaleme aldığı makalelerini

---

⁸² Züleyha Sayın, *Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve "Cihân" Adlı Romanının İncelenmesi*, s. 39.

⁸³ Züleyha Sayın, *a.g.e.*, s. 39.

“**The Descent of Bolchevism**” adı altında bir kitapta toplama kararı almıştır. Eser 1920 yılında Boston’da basılmıştır.

2.2.2.2.14. The Fate of Paletsine (Filistin’in Kaderi)

1927-1939 yılları arasında Filistin meselesini dert edindiği, bununla ilgili gerek doğuda gerek batıda yaptığı konuşmaları, sunumları ve önemli şahsiyetlerin bu konuyla ilgili görüşlerini makale olarak hazırladığı bir eserdir.

Yazarın vefatından yaklaşık 30 yıl sonra, 1967 yılında İngilizce olarak basılan eser, 1998’de de Arapça olarak basın hayatında yer almıştır.

2.2.2.2.15. The Path of Vision (Hayal Yolu)

Bu eser Emîn er-Reyhânî’nin Avrupa’da gözlemlediği, maneviyat ruhunun olmadığı, aksine maddiyat ve çıkar doğrultusunda hayatların sürdürüldüğü kapitalizmi sorgulamak ve eleştirmek için kaleme aldığı makalelerinden oluşmaktadır.

Yazar bu makaleleri kaleme alırken, her kavramı zıddıyla vermeyi amaçlamıştır. Maneviyatçılık-maddecilik, soyut-somut düşünce, beden-ruh arasındaki denge vb. kavramların arasındaki farklılıkları ve ağır basan maneviyatın güzelliklerini ön plana çıkarmayı hedeflemiştir. Diğer taraftan bu eserde yer alan makalelerinde Doğu-Batı halklarındaki olumlu-olumsuz yanları kaleme alarak, bir Şarklı gözüyle Batı’yı anlatmayı amaçlamıştır.

Eserde 1920-1921 yılları arasında gazetelerde yayımlanan makaleleri yer almaktadır. İngilizce olarak 1921 yılının son aylarına doğru basımı gerçekleşen eserin Arapçaya tercümesi ise 2000 yılında gerçekleşmiş ve aynı yıl içerisinde kitabevi raflarında yerini almıştır.

2.2.2.2.16. The Way White and the Desert (Beyaz Yol ve Çöl)

1889-1939 yılları arasında kaleme alınan eser, yine Doğu-Batı mukayesesi yapılan makalelerin bütünü hâlidir. *Beyaz Yol* batıyı temsil ederken *Çöl* de doğuyu temsil etmektedir. Emîn er-Reyhânî, okuduğu birkaç makaleden esinlenerek bu konuda makaleler yazmaya başlamıştır. Makalelerin konu ve başlıkları ise tiyatro, şiir, şairler, Doğu-Batı olgusu, kadın hakları ve özgürlükleri vs. şeklinde çeşitlendirilecek konulardan oluşmaktadır. Bu makalelerin bir kısmı daha önce hiçbir

yerde yayımlanmamış olup bir kısmı ise Amerika basınında, çeşitli konferansların sunumunda yer alan, siyasî, edebî ve sosyal yaşamı konu edinen makalelerdir. 23 makaleden oluşan bu eser, ilk defa Washington'da, *The Ameen Rihani Organisation* tarafından 2002 senesinde yayımlanmıştır.⁸⁴

---

⁸⁴ Şener Şahin, *Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri*, s. 140.

III. BÖLÜM

3.1. ROMAN İNCELEME YÖNTEMİ

Roman yazıldığı dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılarını kaleme alarak yazılan bir edebiyat türüdür. Bu tür geçmişten günümüze kadar biçimsel çeşitlilik göstermektedir. Romanın edebiyatta yer almasından kısa bir süre sonra, romanın nasıl yazıldığına dair sorular sorulmaya başlanmıştır. Bu sorulara pek çok cevaplar verilmiştir.

“Roman, kurmaca esasına dayalı modern bir edebî türdür.”⁸⁵ “En önemli yönü hikâye anlatmak olan roman; günlük yaşamda geçerliliği bulunmayan, kendine özgü kuralları olan bir sanat yapıtı türüdür.”⁸⁶ “Roman kahramanları ise bir insan türü veya tipolojisi olarak “kurgusal bir kişi”yi anlatmaktadır. Romanlardaki başkahramanın ne yaşadığı ve nasıl bir hayatı olduğu dikkate alınır, yazarın okuyucuya anlatmak istediği konu daha iyi anlaşılacaktır. Bu minvalde olay örgüsü, hadiseler zinciri, bir anlamda sebep-sonuç ilişkileri, yazarın bazı yerleri almasının veya bazı yerlere değinmesinin sebebi okuyucuya bir şeyler söylemek istemesinden kaynaklanmaktadır.”⁸⁷

Bir başka açıdan bakıldığında, yazarlar kurguladığı kahramanlarla dertlerini anlatmakta ve niyetlerini belirtmektedirler. Başkahraman yazarın duygu ve düşüncelerini olay örgüsü ile beraber okurlara aktarandır. Bu açıdan bakıldığında romandaki başkahramanın yazarın kendi sözünü emanet ettiği kişi olduğunu varsayılmaktadır.

“Edebî eser incelemesinde ise çeşitli metotlar kullanılabilen; kendi içinde tutarlı olmak kaydıyla her nevi inceleme, edebî eseri bir başka yönüyle tanımamıza zemin hazırlamakta ve imkân vermektedir. Edebî eserin vücut bulduğu muhiti, tarihî ve sosyal şartları dikkatlere sunan incelemeler okuyucunun, eserde anlatılanları daha iyi kavramasını sağlamaktadır.”⁸⁸ “Bu yüzdendir ki her sanat eseri gibi roman da kendisine bilinçli bir muhatap olarak yaklaşılması gereken bir edebî türdür.

⁸⁵ Hülya Argunşah, **Tarih ve Roman**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 11.

⁸⁶ E.M. Forster, **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, 2016, s. 102.

⁸⁷ Erhan Tecim, **Peyami Safa Romanlarında Sosyolojik İmgelem**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Aralık 2015, Sayı: 25, s. 194.

⁸⁸ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yayınları, Ankara, 1984, s. 9.

Roman, deşilmesi, kazılması, çözümlenmesi, keşfedilmesi gereken nice hazineleri ve hissedilmesi gereken nice hazları barındırmaktadır.”⁸⁹

3.2. EMİN ER-REYHÂNÎ’NİN EL-MUHÂLEFETU’Ş-ŞULÂSİYYE Fİ’L-MEMLEKETİ’L-ĤAYEVÂNİYYE (HAYVAN KRALLIĞINDA ÜÇLÜ DAYANIŞMA) ROMANININ İNCELENMESİ

1901-1903 yılları arasında New York’ta kurulmuş olan **Cerîdetu’l-Hudâ** gazetesinde parça parça yayımlanan eser, 1903 yılında New York’ta kitap olarak yayımlanmış ve fabl türünde kaleme alınan ilk eserlerden kabul edilmiştir. III. yüzyılda yaşadığı düşünölen Brahman rahibi Beydeba tarafından yazılan, Sanskritçe orijinal adı Pançatantra (Beş İlke) olan, daha sonrasında aslen İranlı olan ‘Abdullah İbn el-Mukaffa(724-759) tarafından Arapçaya çevrilen **Kelile ve Dimne** adlı eser Arap dünyasında fabl türünde verilen ilk eserdir. Onu daha sonra Emîn er-Reyhânî takip ederek altı bölümden oluşun bu eserini okurlarına sunmuştur. Batı dünyasında buna benzerlik gösteren bir eser de George Orwell’in (1903-1950) **Hayvan Çiftliği** adlı eseridir. Her üç eserde de seçtikleri hayvan karakterleri üzerinden kendi fikir ve doğrularını ortaya koymakta olan yazarlar, güçlünün zayıfa olan baskısına ve din adı altında koyulan yanlış kurallara dikkat çekmektedir. Emîn er-Reyhânî’nin farkı ise dinî ve ahlâkî olgulara, toplumun kendini geliştirmesi açısından son derece önem vermesi ve seçtiği karakterler üzerinden din adamlarını korkmadan özgürce eleştirmesi olmuştur. Aynı zamanda Emîn er-Reyhânî, bağınaz din anlayışını, alışlagelmiş Arap toplumunun bakış açısındaki geri kalmışlığı, eski-yeni çatışmasını, Doğu’nun Batı’ya olan ön yargılı bakışını, Doğu’nun modernleşmeye karşı geri duruşunu hayvanlar üzerinden anlatarak bir eleştiri niteliğinde yazmıştır.⁹⁰

Emîn er-Reyhânî her bireyin kendi dinini kendisinin seçebilmesi görüşüyle, inanç özgürlüğü ve dinî dayatmalar üzerine ayrıntılı yorumlarını diğere eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de açıkça dile getirmiştir. Ayrıca fabl türündeki bu hikâyeye, er-Reyhânî’nin Türkçeye tercüme edilen ilk eseri olması bakımından dikkatleri üzerine toplamayı da başarmıştır.⁹¹

⁸⁹ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s. 13.

⁹⁰ Burcu Özaydın Yakıştıran, **Bölüm Adı: Roman İncelemesinin Teorik Temelleri ve Uygulamaları Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri**, Kitap Adı: Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri, Akademik Kitaplar, 2016, s. 680.

⁹¹ Eser, Muammer Sarıkaya tarafından “**Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

3.2.1. Romanın Özeti

Hikâye, hayvanlar arasında aslandan sonra önemli bir konuma sahip olan atın yaptıkları ve başına gelecek felaketlerden dolayı yakınmasıyla başlar. Bu yakınmanın sebebi ise teknolojinin gelişmesi, iş gücünün ve onlara olan ihtiyacın giderek azalması, hayvanların yerini birçok teknolojik aletin almasıdır. Ama bu durumu kendine yediremeyen at, bir plân kurar; bütün hayvanlar ile güçlerini birleştirmesi gerektiğini düşünür. Katırlar ve eşekler ile arası kötü olan at, bir davet yemeği düzenler. Bu yemekteki amaç ise insanların onlara olan bağlılıklarını kaybetmeden bu olaya el atmaktır. Katırlar ve eşekler dâhil olmak üzere iş gücüne sahip olan bütün hayvanları; sığa, tilki, aslan ve öküzü bu yemeğe davet etmek için, kâtibi olan sıpaya bir davet mektubu yazdırır. Hikâye kendilerini hayvanların en kudretlileri olarak gören bu yedi temel karakter etrafında döner.

Hayvanlar davete icabet eder, düzenlenen davet yemeği aslana dualar ve övgüler edilerek başlar. At devamlı “*Yiyin, için, eğlenin. Yarın nasılsa öleceksiniz. Ama sakın sarhoş olmayın.*” nidasını tekrar edip durur. Fakat aksine kendi bu davetin amacından çıkar, sekreteri sıpaya çalgılar çalmasını söyler. Etrafta şarkılar, şiirler okunmaya başlanır.⁹²

أَلَا يَا طَبِيبَةَ الْبَلَدِ   بَرَانِي طُولُ دَا الْكَمَدِ

فَرْدِي يَا مُعَدِّبَتِي   فَوَادِي أَوْ خُذِي جَسَدِي.⁹³

“*Ey ülkenin ceylanı! Kalbimin uzun süren kırgınlığı beni mahvetti.*

Ey bana işkence eden! Ya kalbimi bana geri ver ya bedenimi de al.”⁹⁴

Bu eğlence bir müddet daha böyle devam ederken bir köşeye sinmiş, etrafı kınar gözlerle bakan bir tilki⁹⁵ dikkatlerini çeker. İlk başta tilkinin bu aykırı davranışlarından ve aşağılayıcı bakışlarından rahatsız olup onu kovmaya yeltenirler, yuhlamaya başlarlar, onun konuşmasına izin vermezler. Ama tilki inat eder ve bu, amaçlarından çıkıp eğlence gafletine dalmış topluluğa sesini duyurmayı başarır. Tilki

⁹² Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, çev. Muammer Sarıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 22-24.

⁹³ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, Mü'essetu Hendâvi Li't-Ta'lîmi Ve's-Şekâfeti, Kâhire, 2013, s. 9.

⁹⁴ Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, çev. Muammer Sarıkaya, İstanbul, 2002, s. 24.

⁹⁵ Bu hikâyede tilki, dinî görüşlerini yansıtmak isteyen Emîn er-Reyhânî'yi temsil etmektedir. Aslan ise Hz. İsa'yı ve diğer hayvanlar da Hristiyanlığı doğru anlamadan her konuda fikirleri olan din adamlarını yansıtmaktadır.

bir uyarı niteliğinde, onlara yaptıklarının yanlış olduğunu, amaçlarından çıktıklarını, kendisini bir uyarıcı olarak görmelerini değil de bunu kendine bir görev olarak bildiğini anlatmaya çalışır. Kendisinin de eğlenceden, şiirlerden, şarkılardan son derece zevk aldığını, fakat bu okunan şiirlerin müstehcen olduğunu, halkın başında önemli kişilerden yer alan bu topluluğa yakışmadığını, emirleri altındaki hayvanları yönetmeye söz vermişken zevke, eğlenceye düşmekte yanlış yaptıklarını dile getirir.

Atlar tilkinin sözlerine kulak kabartırlar ve onu haklı bulurlar, ardından tüm hayvanlar da onu haklı bulmaya başlar. Yalnız aralarında sarhoş olmuş bir eşek karşı çıkar ve onu toplantı alanından dışarı atarlar.

At konuşmasına başlar ve bu hâle gelme sebeplerini, aralarında olan düşmanlıkları bitirmeleri gerektiğini, şimdi birlik olma zamanı olduğunu davetlilere aktarır. Atalarının yaptığı gibi azgınlığı ve kavga etmeyi bir kenara bırakıp, varlıklarını sürdürebilmek ve çocuklarına bir miras bırakabilmek adına sevgiyi ve birbirleriyle uyumlu olmayı destur edinmeleri gerektiğini; birbirlerine karşı olan bu kin dolu tavırlardan vazgeçmeleri gerektiğini, aslanın öğretilerinden dışarı çıktıkça bu hâle geldiklerini; onu ulu kabul etmelerine rağmen, onun kendilerine sürekli öğrettiği sevgiyi, fedakârlığı neden uygulamadıklarını; yok olmalarının sebebinin aslında teknolojinin gelişmesi değil birbirleri içerisinde bölünmeleri olduğunu, bölünmelerinin sebebinin ise cahilliklerinden dolayı olduğunu sık sık dile getirir.

Tüm hayvanlar teker teker görüşlerini ifade eder, hepsinin ortak düşüncesi yeniliği yok etmektir. Modernleşme, yenilikçilik onların yok oluşudur; çirkin basit ve kötüdür. Allah onları insanın yönetimine bırakmışken kendi azgınlıkları, çirkinlikleri ve kibirlerinden dolayı kutsal ruh onları teknoloji ile cezalandırmıştır, yok olacaklardır.

Konsey üyeleri arasında yer alan katırın bir fikri vardır: Kendilerinin yerlerine geçmeye çalışan bu elektronik aletleri kendi silahlarıyla vurmaktır. Buna karşılık at da bütün inançlı hayvanlara hiçbir elektrikli ve buharlı aletleri kullanmamaları yönünde resmî bir çağrı yapılması, kullandıkları takdirde sahip oldukları bütün haklardan mahrum bırakılacaklarını duyurma kararı alır. Bu yaptırımlara hiç kimse karşı koyamaz, korkarlar ve bu yüzden bu yasaklara uymak zorunda kalacaklarını beyan ederler. Uygulamaları gereken plân tam da budur. Kendileri tekrar kazanacak ve teknoloji yok olacaktır.

Konuşmalar bu şekilde devam eder. Bütün hayvan topluluğu aldıkları kararlar etrafında birleşirler. Bazı kanun ve kurallar koyarlar. Bunları yazıya dökerler. Tam da bu sırada, uzun bir süre sessiz kalan tilki devreye girer. Tilki alınan kararları takdir etmekle beraber dinî çatışmaları çözmek gerektiğini de vurgular. Tilki onlara sevgi ve temiz duygular üzerine kurulan temellerin projenin sağlamlığına yetmeyeceğini düşündüğünü, dinî sorunları ve bölünmeye sebebiyet veren geleneksel çatışmaları görmezden gelmenin bir fayda getirmeyeceğini söyler. İlerleme çağı olan bu asırda, elektrikten kendilerini mahrum bırakmamaları, aksine o varken kendi yerlerini korumaları gerektiği, dinî görmezden gelmemeleri ve kargaşaya yol açan bütün hurâfeleri bir çırpıda atmaları tavsiyesinde bulunur. Bir yandan da elektriğin Allah'ın yeryüzündeki sayısız nimetlerinden biri olduğunu vurgular. Tilki konuşmalarını bu şekilde sürdürürken, at, eşek, katır toplulukları homurdanmaya, tilkiyi dinsizlikle suçlamaya başlarlar. Kendilerinden, kutsal ruhtan ve liderleri aslandan özür dilemelerini söyleseler de kâr etmez. Tilki fikirlerinde ısrarcı olmaya ve konuşmaya devam eder. Tilkiyi bir zındık olarak ilan ederler. Eşekler ve katırlar inançsız ve inkârcı tilkinin soruşturma komisyonunda yargılanmasını ve zincire vurulmasını talep eder. Böylece üçlü ittifak ertesi gün tilkiyi mahkemede yargılama kararı alır.

Mahkeme günü tilki üçlü dayanışmanın yasaları doğrultusunda yargılanır. Hâkim konumundaki at sorular sormaya başlar. Tilki sorulan sorulara kelime oyunları yaparak cevap verir. Amacı yine onları yanlış algılarından kurtarıp doğruya yöneltmektir. Kutsal ruh olan aslanı inkâr ettiğini savunanlara karşı; “*Kesinlikle hayır, ancak yaradılıştan gelen birçok özelliğe efendime ortak olduğumu düşünüyorum.*”⁹⁶ şeklinde bir cümle kurar. Üçlü ittifak, tilkiden kesin ve net cevap vermesini bekleseler de tilki her seferinde verdiği cevaplarla akılları karıştırır. Çünkü tilki bu sorulara geleneksel anlayıştan ve dinî kabullerden uzak bulunan, akli temellere dayandırdığı cevaplar verir. Her sorunun sonunda tilkiye daha ağır işkenceler uygulanır. Tilki kimi işkenceler karşısında onların istedikleri cevapları verse de, işkencelerin kalktığından emin olduktan sonra aynı savunma ve tezlerine tekrar devam eder. Bu esnada tilkiye işkence ettikleri zamanlarda zorla söyledikleri cümleleri sıpadan not almasını isterler. Üçlü ittifak için karar çoktan alınır. Tilkinin safsatalarından sıkılan at, eşek ve katır, tüm halk önünde tilkiye zorla söyledikleri

⁹⁶ Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 78.

cümlelere istinaden bir bir maddeleri okurlar. Tilkinin kalemi kırılır ve kesin karara varılması için bir sonraki güne kadar elleri ve ayakları zincire vurularak zindana götürülür.

Ertesi gün, at, katır ve eşek mahkemede bir araya gelerek sapıklık ve dinden çıkmakla suçlanan tilkinin, üç yargıcın hakkında verdiği kararı duyması için toplantı yerine getirilmesini isterler. Mahkeme salonu hıncahınç dolar, dört bir yandan hayvanlar bu eşi bulunmaz davanın sonucunu görmek için gelirler. Tüm kalabalık bu zındık tilkinin nasıl öleceğini merak eder. Bir gün önce tilki hakkında not alınan hükümler bir kez daha topluluk önünde okunur. Üçlü ittifak tilkiye son bir şans daha verip, söylediklerini geri aldığı takdirde af uygulayacaklarını söyleseler de tilki son derece kararlıdır.

Yargı tarafından tilkinin kızgın bir ateşe atılarak, yakılarak ölmesine karar verilir. Tilki ateşe atıldığında acıyla bağırır, etraftaki hayvanlar ise “Allah’ın azabını tattı” şeklinde sevinç naraları atarlar. Tilki tamamen yanıp kül olduktan sonra, gökyüzü karışır; koyu renkli bulutlar, bardaktan boşanırcasına yağmur, peşinden şimşek ve yıldırımları sürükleyen kuvvetli bir kasırga esip geçer. Tüm bunların ardından birden aslan çıkagelir. Yaptıklarından dolayı oldukça kızgın ve öfkeli olan aslan esip kükreyerek; “*Ben sizden acıma istiyorum, kurban değil! Kişisel çıkarlarınız ve açgözlülüğünüz sebebiyle benim adıma işlediğiniz bütün günahların hesabını vermek için Kıyamet Günü dikildiğinizde vay sizin hâlinize!*”⁹⁷ diyerek gözden kaybolur. Birkaç gün aradan sonra üçlü ittifak yolda yürürken elektrikli ve buharlı bilgi treninin altında kalarak feci şekilde can verirler.

3.2.2. Anlatıcı Tipleri ve Bakış Açısı

“*Anlatıcı (narrator), romancının hikâyeyi anlattığı, romancı ile okuyucu arasında bir ara kişidir. Anlatıcı romanda geçen tüm olan biteni, kişileri, davranışlarını, düşünce, duygu ve hayallerini, çevreyi, mekânı, zamanı; kısaca romanda bulunan her şeyi okuyucuya aktaran, sunan kişidir.*”⁹⁸

“*Anlatıcı olayları aktarırken ya da kişileri sunarken öznel ya da nesnel davranabilir. Aktardığını yorumlayarak, eleştirerek ya da takdir ederek aktarabilir.*

⁹⁷ er-Reyhâni, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 117.

⁹⁸ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s. 105.

Olayları ve kişileri dış dünyada cereyan edişlerine ve yer alışlarına göre akıcılığı bozmadan sunduğu gibi araya girip ilave bilgiler de sokuşturabilir.”⁹⁹

“**el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye**” adlı romanda, yazar Emîn er-Reyhânî ise gözlemci anlatıcı konumundadır. “*Gözlemci anlatıcı; kendi duygu ve düşüncelerine göre hikâyeyi kurgulamış, kahramanlar üzerinden bakış açısını yansıtan, kimi zaman nesnel kimi zaman öznel bir bakış açısıyla ele alan anlatıcı tipine denir.*”¹⁰⁰ Romancı Emîn er-Reyhânî de bu eseriyle okurlara kendi düşüncelerini, bakış açısını, eleştirdiklerini, yanlışlarını, doğrularını ve belki de en önemlisi insanlar üzerinde gözlemlediği, fark ettiği durumları hayvanlar üzerinden gözlemci anlatıcı konumuyla aktarmıştır.

أَحَدُ الْحَمِيرِ: أَمَا وَالْحَقِّ إِنَّ فِي كَلَامِهِ زُبْدَةً.

أَحَدُ الْبَعَالِ: إِنَّهُ لِعَيْنِ الْحَقِّ، فَقَدْ جِئْنَا لِنَعْقِدَ مَجْلِسَ إِصْلَاحٍ، وَلَيْسَ مَجْلِسَ غِنَاءٍ.

أَحَدُ الْحِصَانِ: فَلْيَعِشِ التَّغَلُّبُ إِنَّهُ الْعَاقِلُ الْوَحِيدُ فِينَا، يَجِبُ أَنْ يَتْرَأَسَ الْجُلُوسَةَ.

وَأَجْتَمَعَ حَوْلَهُ إِذْ ذَاكَ عَدَدٌ غَفِيرٌ مِنَ الْحَاضِرِينَ، وَأَخَذُوا يَبْهَتُونَ عَلَى جُرْأَتِهِ، وَيُثْنُونَ عَلَى

أَدْبِهِ، وَيَسْتَغْفِرُونَ مِنْهُ لِإِهَانَتِهِمْ إِيَّاهُ قَبْلَ أَنْ يَعْرِفُوا عَنْهُ شَيْئًا.¹⁰¹

“Eşeklerden biri: Söylediklerinde gerçekten çok haklı.

Katırlardan biri: Gerçeğin ta kendisi. Durumumuzu düzeltmek için bir toplantı düzenlemiştik, şarkı meclisi değil.

Atlardan biri: Çok yaşa tilki. İçimizdeki tek akıllı sensin. Oturuma sen başkanlık etmelisin.

Bu esnada tilkinin etrafında davetlilerden oluşan kalabalık bir grup toplandı. Cesaretinden dolayı onu kutlamaya, terbiyesinden dolayı övmeye ve hakkında hiçbir şey bilmeden onu aşağıladıkları için de kendilerini bağışlaması için yalvarmaya başladılar.”¹⁰²

Emîn er-Reyhânî bu anlatıcı kategorisinde oldukça başarılıdır. Olabildiğince kendini geri planda tutmuş ve aradan silinmeyi başararak yalnızca fikirlerini yansıtmıştır.

⁹⁹ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 105.

¹⁰⁰ Nurullah Çetin, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁰¹ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye**, s. 21.

¹⁰² Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 30.

3.2.3. Olay Örgüsü

Romanlar “Aslında kişinin başından geçenlerin hikâyesidir.”¹⁰³ “Anlatma esasına bağlı edebî türler, bu arada tabii olarak hikâye ve roman, her şeyden önce itibari bir vakaya ihtiyaç gösterir. Bu sahaya giren edebî eserlerin hepsinde vaka asıl unsur durumundadır.”¹⁰⁴ Sözlük anlamına bakıldığında, hikâye olandır; vakanın biçimlendirdiği serüvendir. Vaka ise sözlük anlamı itibariyle ‘olup geçen şey’ anlamına gelmektedir. Anlatıcı, hikâye anlatmak için bir vakalar silsilesi oluşturur. Vakanın olmuş ya da olması mümkün olan olay olması; roman sanatında olmazsa olmazların arasında bulunan en büyük unsurlardan kabul edilmektedir.¹⁰⁵

Bir romanda olay örgüsü vakanın beslediği ve yönlendirdiği yapı olarak görülmektedir.¹⁰⁶ Olay örgüsü; birbiri ardına sıralanan vaka parçacıklarının mantıklı bir bütün oluşturmasıyla meydana gelir. “Olay örgüsü, bünyesinde hikâye ve vakayı barındırmakla beraber; zaman, mekân ve şahıs unsurları da olay örgüsünü oluşturan elemanlardır. Öyleyse romanı oluşturan her bir unsur romanın olay örgüsüne katkı sağlamakta, onun, olayların kronolojik olarak anlatıldığı bir metin olmaktan çıkarıp edebî bir tür hâline gelmesine imkân vermektedir.”¹⁰⁷

Olay örgüsü temayı verecek biçimde oluşturulur. Her romanda bir tema işlenir. Romandaki temanın dışında temayı destekleyen duygu, düşünce ve olaylar da olabilir.¹⁰⁸ Olay örgüsünde de bahsedildiği gibi Yazar Emîn er-Reyhânî, tema olarak dinî ve sosyal çatışmaları, doğunun gelişmeye olan karşı duruşunu işlemektedir. Örneğin tilkinin de dediği gibi hayvanlar, yeni çıkan teknolojileri düşünüp kendi lehlerine kullanacakları yerde savaş açıp yeniliği yok etmenin peşine düşmüşlerdi. Yenilik onlar için ürkütücü bir şeydi:

قد أُمِسْتُ سُلْطَنَتَنَا الْآنَ تَرِسًا لِلدِّفَاعِ بَعْدَ أَنْ كَانَتْ حُسَامًا لِلْهُجُومِ، قَدْ سَلَبْنَا الْكَهْرِبَاءَ حُقُوقَنَا،
وَتَعَدَّى الْبَحَارُ عَلَى مَصْلَحَتِنَا، وَدَخَلَ الْهَوَاءُ بُيُوتَنَا الْفَارِغَةَ؛ فَصَارَ يُخْشَى عَلَيْهَا مِنَ النَّدَاعِي.¹⁰⁹

“Bir zamanlar saldırı için çekilmiş keskin bir kılıç olan otoritemiz, şimdilerde savunma kalkanına dönüştü. Elektrik enerjisi, haklarımızı elimizden çekip aldı.

¹⁰³ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 61

¹⁰⁴ Fatih Sakallı, **Burhan Günel’in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2012, C. 1, Sayı: 3, s. 51.

¹⁰⁵ Züleyha Sayın, **Emîn er-Reyhânî’nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve “Cihân” Adlı Romanının İncelenmesi**, s. 42.

¹⁰⁶ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, s. 66.

¹⁰⁷ Züleyha Sayın, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰⁸ Fatih Sakallı, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁰⁹ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, s. 9.

Buhar gücü, çıkarlarımıza saldırdı. Evlerimize kadar giren hava basıncı bizlere korktuğumuz acı sonu çağrıştırıyor.”¹¹⁰ Atın ağzından dökülen bu cümleler tüm hayvanların ortak düşüncesidir.

Eserdeki olay örgüsü şu şekildedir: Altı bölümden oluşan bu eser at, eşek, katır ve tilki etrafında dönmektedir. Hikâye, hayvanların gelişen teknolojidten şikâyet etmesi, yok olma korkusu ve buna bir çare bulmak için toplanılan bir konsey etrafında gerçekleşmektedir. At, eşek ve katırın üçlü dayanışma serüveninde Emîn er-Reyhânî'nin kendi düşüncelerini tilki üzerinden aktarmasıyla, hikâye “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar” atasözünü çağrıştırmaktadır. Hikâye, doğruları aktarmaya çalışan tilkinin acımasızca idam edilmesiyle sona ererken, at, eşek ve katırdan oluşan üçlü dayanışmanın da sonunu getirmektedir. Emîn er-Reyhânî bu hikâyesinde yaşadığı olaylardan dolayı düşünce çatışmasına yer vermiştir. Düşünce çatışması ise siyasî, ideolojik, dinî, felsefi değerler arası çatışmaların bütününe denmektedir. Örneğin:

- الْحَمَارُ: يَظْهَرُ لِي مِنْ كَلَامِكَ أَنَّكَ لَا تُدْرِكُ حَقَّ طَبِيعَةِ اللَّهِ، أَوْ أَنَّكَ لَا تُرِيدُ أَنْ تُدْرِكَهَا.
- الثَّعْلَبُ: إِنِّي أَعْتَرَفُ لَكُمْ بِعَجْزِي عَنْ إِدْرَاكِ طَبِيعَتِهِ كَمَا تَصِفُونَهَا لَنَا بِكُنُوكُمْ الْمُقَدَّسَةَ، وَبِلَاهُوتِكُمْ الْعَوِيصِ الْمُبْهَمِ.
- الْحَمَارُ: وَهَلْ تَعْتَقِدُ بِمَا لَا تُدْرِكُهُ.
- الثَّعْلَبُ: إِنِّي دَائِمًا أَبْنِي اعْتِقَادِي عَلَى الْبَحْثِ وَالتَّنْقِيبِ، وَالإِذْرَاكِ الْحَقِيقِيِّ.
- الْحَمَارُ: إِذْنُ أَنْتَ لَا تَعْتَقِدُ بِأَلِهِ؟¹¹¹

“Eşek: Sözlerinden anladığıma göre sen, Allah’ın özelliklerini doğru bilmiyorsun ya da bilmek istemiyorsun.

Tilki: Allah’ın tabiatını, kutsal kitaplarınızda ve zor anlaşılan üstü kapalı dinsel metinlerinizde bizlere tasvir ettiğiniz gibi bilmekten âciz olduğumu itiraf ediyorum.

Eşek: Bilmediğin şeylere inanır mısın?

Tilki: Ben inancımı daima araştırma, inceleme ve gerçek bilgi üzerine kurarım.

¹¹⁰ Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 10.

¹¹¹ Emîn er-Reyhânî, *el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye*, s. 53-54.

Eşek: Öyleyse sen bir tanrıya inanmıyorsun?”¹¹²

Eşek ve tilki arasında geçen diyalogda da görüldüğü gibi olay örgüsü bir düşünce çatışması üzerinden, bu düşünce de dinî açıdan olacak şekilde sürmektedir. Kısacası Emîn er-Reyhânî'nin bu romanındaki olay örgüsü, diğer romanlarında da sıklıkla konu edindiği, din adamları, yanlış din algoritması, kültür çatışmaları şeklinde süregelmektedir. Kendisinin yaşamış olduğu ilişkiler ve bu ilişkiler çevresinde yanlış din algısı üzerinde durmaktadır.

Emîn er-Reyhânî'nin bu eserinde olay örgüsünde bir kopukluk olmadan olaylar bir bütün hâlinde işlenmiştir. Yazar eserini kaleme alırken sağlam bir olay örgüsü ile okuyuculara aktarmıştır.

Hayvanların yenilikçi sebepten dolayı bir araya gelmeleri ve amaçlarından çıktıkları sırada tilkinin hayvanların yaptıklarına karşı gelmesi; hayvanların tilkiyi zındık olarak adlandırmaları ve bundan dolayı mahkeme kurmaları; tilkinin hayvanların bu yaptıklarından dolayı aslan tarafından cezalandırılacaklarına işaret etmesi; tilkinin ölümünden sonra aslanın gökten inip onlara, bu yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklarını söylemesi ve daha sonra üçlü ittifakın, korktukları elektrikli aletlerden birinin altında kalarak can vermeleri hikâyenin sağlam bir olay örgüsüyle yazıldığına işaret etmektedir.

3.2.4. Şahıs Kadrosu

“Roman kurgusunun önemli bir parçasını ya özne ya da nesne olan kişiler oluşturur. Olayların canlı, hareketli bir biçimde seyredilmesi için, bunlara yön veren oluşumlara sebep olan kişiler vardır. Tabii bunun yanı sıra hayvan, eşya, harf, sayı, işaret ya da başka bir şeyin (simge) roman kişisi olarak görev aldığı da görülmektedir. İnsanın dışındaki simgelerden oluşan figüratif elemanlar da çoğu zaman insanî nitelikleri, filleri, duygu ve düşünceleri aktarmakla görevlidirler.”¹¹³

Modern romanlar klasik romanlarda olduğu gibi dış görünüşe, mesleğe, maddiyata önem vermez; orada asıl anlatmak istediği düşünce, kafa yapısı, akıl, toplumsal yapı gibi durumları göz önüne almaktadır. Yazar tarafından fabl türünde yazılan bu eserde dış görünüş değil de daha çok duygu ve düşüncelerin öne çıktığı karakterler yer almaktadır.

¹¹² Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 83.

¹¹³ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 144.

Hikâye; at, katır, eşek, tilki, aslan ve tüm hayvanlar etrafında dönmektedir. At; aslanın verdiği güç ile kendini hayvanların önderi ilan etmiş bir karakterdir. Burada aslan Hz. İsa olarak kaleme alınmıştır, at da onun görevlendirdiği elçi konumundadır. Yanlış ve uydurma bir dine inanan at, kendisi gibi düşünenlerin başkomutanıdır. At doğada asilliği temsil etmektedir. Bu açıdan yazar onu aslandan sonra gelen en büyük komutan olarak göstermektedir. Onun yardımcıları ise daima eşek, katır ve sıpadır.

Eşek ve katır; atın gözünde, doğasına uygun olarak sıpaya nazaran daha üst konumdadır. Bu üç karakter atın yardımcısı olarak kabul görmektedir. At ne derse o doğrultuda ilerleyip, onun sözünden çıkmamaktadırlar.

Bu bağlamda bu üç hayvan kendilerini bir nevi hayvan halkının yöneticisi kabul etmekte ve halka hükmetmektedirler. Onlara göre tüm doğrular kendilerindedir ve onların inandıkları uydurma dine aykırı olan her şeyi ve herkesi yok etmektedirler.

Tilki; bu halktan ayrı, farklı bir düşünce yapısına sahip bir karakterdir. Yazar tilki ile bir nevi kendi karakterini yansıtmakta ve düşüncelerini dile getirmektedir. Tilki, diğer hayvanların bağnaz din anlayışına karşı muhalif ve doğrucu bir karakterdir. Bahsi geçen aslanın buyruklarını yanlış anladıklarını ifade etmektedir. Fakat görüşlerine kimseyi inandıramamaktadır. Çünkü karşısındakiler yalnızca belli bir kafa yapısıyla hayatlarını sürdürmektedirler. Yazar bir diğer yandan tilki üzerinden gerçek dünyada insanlarla yaşadığı olayları da aktarmaktadır. Tilki; tıpkı doğada var olan tilki gibi cesur ve atik bir şekilde yansıtılmıştır. Yazar, tilkinin yönlerini yansıtmakta, aynı zamanda tilkiye kendinden bir şeyler katmaktadır.

Aslan; varlığı bilinen fakat yalnızca kötü durumlarda ortaya çıktığı gösterilen, hayvanlara insanların iradesine verilmeden önce nasihat eden, daima sevgiyi ve iyiliği aşıl原因, düşmanlara dahi merhamet ve sevgi ile cevap verilmesini emreden, ormanların kralı olarak bilinmektedir. Yazar, aslanı karakterize ederken bir benzetme yaparak, İncil’de bahsedilen Allah’ın elçisi Hz. İsa’nın özelliklerini vermiştir. Aslan; her zaman hayvanların arasında var olmamakta, yalnızca kurallara aykırı davranışlarda ortaya çıkmaktadır. Hikâyenin son bölümünde de tilkinin ölümünden hemen sonra oldukça öfkelenmiş hâlde ortaya çıkmakta ve her ne sebeple olursa olsun bunu yapmamaları gerektiğini hayvanlara hatırlatmakta, bunun cezasız kalmayacağını imâ edip aniden gözden kaybolmaktadır.

Tüm karakterlere bakıldığında, fabl türünde yazılan bu eserde karakterler belli bir mantık çerçevesinde yazılmıştır. Bilinen dünyada hayvanlar konuşamaz ve fikir sahibi olamazlar. Hikâyede her hayvanın bir fikri, düşüncesi, yazma kabiliyeti ve insana dair pek çok özellikleri vardır. Emîn er-Reyhânî, eserinde karakterlerin bedensel ve psikolojik boyutuna inmemiş, zihinsel ve sosyal tiplere yer vermiştir:

أُرْنِي مَا كَتَبْتَ. وَأَخَذَ الْجِصَانَ النُّسْخَةَ مِنَ الْجَحْشِ وَقَرَأَهَا، ثُمَّ قَالَ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ وَأَقْبَلْ أُيْهَا
الْأَخَ الْمُحْتَرَمَ: فَلَمَّا دَا كَتَبْتَ عَوِضِهَا «الْأَخَ الْمُكْرَمَ» أَلَا تَعْلَمُ بِأَنَّ هَذَا النَّعْتُ يُعَدُّ شَتِيمَةً بَيْنَ مَعْشَرِ
الْبَعَالِ وَالْخَيْلِ وَالْحَمِيرِ؟¹¹⁴

“At: Bana yazdıklarını göster.

At, sıpadan yazdığı mektubu aldı ve okudu:

At: Sana ‘Saygıdeğer kardeşim, samimi davetimi lütfen kabul edin’ demedim mi? Neden yerine sadece ‘Cömert kardeşim’ yazdın? Katur, at ve eşek toplumunda bu sıfatların sövmek sayıldığı bilmiyor musun?”¹¹⁵

3.2.5. Zaman ve Mekân

3.2.5.1. Zaman

“Zaman kavramı edebî bir eserde olayların gerçekleştiği zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır. Zaman, romanı oluşturan diğer öğeler kadar önem taşımaktadır. Nasıl ki her eserde kahramanlar, bu kahramanların deneyimledikleri, kahramanların ve olayların meydana geldiği mekânlar varsa, tüm bu öğelerin var olması için de gün, ay, yıl, yüzyıla yani belirli bir zaman dilimine ihtiyaç vardır.”¹¹⁶

“Yazar anlattığı hikâyeyi önce kavrar, idrak eder, sonra okuyucuya aktarır. Edebî bir metinde okuyucunun dikkatini ilk çeken unsurlardan biri anlatılan hikâyenin vuku bulduğu tarihe bağlı zaman boyutudur. Romanı okurken, okuyucu olayın meydana geldiği zaman dilimini merak eder.”¹¹⁷

¹¹⁴ Emîn er-Reyhânî, *el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye*, s. 12.

¹¹⁵ Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 14.

¹¹⁶ Berrin Demir, *Bir Harem Bestekârı Sadullah Ağa: Bir Tarihi Roman İncelemesi*, Diyalog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 27, 2021, s. 78.

¹¹⁷ Züleyha Sayın, *Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve “Cihân” Adlı Romanının İncelenmesi*, s. 69.

Yazar eserde kesin bir tarih belirtmese de olay örgüsü elektriğin ilk çıkış zamanlarından bahsettiğinden, anlatılan hikâyenin XVIII. yüzyıl başlarını çağrıştırdığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Yazar Emîn er-Reyhânî bu hikâyeyi 1901-1903 yılları arasında New York'ta kaleme aldığından, yine anlaşılmaktadır ki yazar kendi ülkesine kıyasla Batı'nın gelişmekte olduğu çağları kaleme almıştır. Hikâyenin belli bir zamanının olmaması dışında, yemek davetinin akşam saatlerinde, tilki için kurulan mahkemenin sabah saatlerinde olduğu bilinmektedir.

Bu hikâye nesnel zaman, bir diğer adıyla kozmik zaman dilimiyle anlatılmıştır. Nesnel zaman ise herkesin paylaştığı ortak zaman dilimidir. Mesela hikâyede vukû bulduğu gibi, bir davetin olduğu akşam bir de mahkeme sabahı vardır. Bir de bu davetin düşünüldüğü gün varsayılacak olursa hikâye toplamda üç gün içerisinde gerçekleşmiştir. Olaylar üç günde gerçekleşmiş, fakat detaylarıyla birlikte bir roman boyutu kazandırılmıştır.

Ayrıca anlatıcı yani yazar, hikâyenin anlatma zamanını aktarma zamanı olarak seçmiştir. Romanda geçen olaylar, daha olup bitmekteyken sığağı sığağına aktarılır. Olaylar, okuyucunun gözü önünde oluyormuş gibi cereyan ederken hemen kaydedilir.¹¹⁸

3.2.5.2. Mekân

“İtibarî bir eserde mekânın da itibarî olması tabiidir. Vaka zincirini meydana getiren halkaların mahiyeti ve ona iştirak eden şahıs kadrosundaki fertlerin içinde buldukları şartlar bu itibarî mekânın şekillenmesine tesir eden faktörlerdendir. Anlatıcının durumu, tanıtılan yere göre bulunduğu mevki mekânın tanıtılmasında ehemmiyetli rol oynamaktadır. Bunun için mekân tasviriyle ilgili satırlar ve pasajlar üzerinde dururken bu yerin kim tarafından ne zaman görüldüğünü ve kime anlatılmakta olduğunu araştırmak gerekmektedir.”¹¹⁹

Yazar Emîn er-Reyhânî'nin “**el-Muhâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye**” romanında geçen olaylar ise Hara'da gerçekleşmektedir. Burada tabir edilen ahır, yer yer atın ofisi, davet günü davet verilen yer, tilkinin yargılanacağı gün mahkeme salonuna dönüşmektedir:

¹¹⁸ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 133.

¹¹⁹ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 125.

فَتَقَدَّمَ الْجِصَّانُ إِلَى بَابِ الْإِسْطَبْلِ وَنَادَى الْجَحْشَ كَاتِبَهُ قَائِلًا:¹²⁰

“ At, ahırın kapısına doğru yürüdü ve sekreteri olan sıpaya seslendi.”¹²¹

Emîn er-Reyhânî bu eserinde de diğer eserlerinde olduğu gibi klasik romancıların yaptığı gibi dış tasviri tanıtmaya çok uğraşmamış, modernci kişiliğinden dolayı daha çok konuşmalara, duygu ve düşüncelere yer vermiştir.

3.2.6. Dil ve Üslûp

3.2.6.1. Dil

Roman veya hikâye yazarken romancının dikkat etmesi gereken en önemli görevlerinden biri ana dilini en ince ayrıntılarına kadar bilmesi, sevmesi ve en işlek ve kıvrak bir biçimde kullanmaya çalışmasıdır. Buna bağlı olarak da dilin zenginleşmesi, gelişmesi büyük oranda sanatçıların ana dillerinde yaptıkları tasarruflara bağlıdır. Roman dili, romancının sanatkârca bir görüşle, kendine özgü bir biçimde, tamamıyla şahsî tasarruflarıyla ürettiği bir dildir. Romancı sıradan dil unsurlarına hayat vermeli, onu kanatlandırmalı, zengin çağrışım ve imgelerle doldurmalı, dili âdetâ yeniden üretmelidir.¹²²

Peyami Safa dil için; “Edebî dil; tıp dili, hukuk dili, matematik dili gibi hususi bir dildir. Bunları anlamak için her bir ihtisasa ait hususi bir kültüre ihtiyaç vardır. Yazı dili (mesela alelade bir mektubun dili) müşterek dildir ve bir ihtisasin ifadesi değildir.” der.¹²³

Edebî dil terimi, edebiyat eserlerinde görülen dildir. Edebî dil, bir duygu yoğunluğundan müteşekkildir. Günlük dil ise deyim ve atasözü gibi kalıplarla ve kurgusal bir yorumla edebî dile yaklaşır.¹²⁴

Bilindiği üzere Emîn er-Reyhânî fasih Arapçaya çok hâkim değildi, fakat New York’tan dönüşünde aldığı derslerle Arapçasını geliştirmiştir. Buna rağmen er-Reyhânî “**el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye**” eserini oldukça güzel, sade ve akıcı bir dille yazmıştır. Karşılıklı konuşmalara sıklıkla yer vermiştir. Eseri hayvanlar arasında sohbet ediliyormuşçasına günlük dil ile yazmıştır.

¹²⁰ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye**, s. 11.

¹²¹ Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 13.

¹²² Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 258.

¹²³ Peyami Safa, **Sanat, Edebiyat, Tenkit- Objektif**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 78

¹²⁴ Mehmet Önal, **Edebî Dil ve Üslûp**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008, Sayı: 36, s. 23.

Roman kahramanlarını, yaşadıkları bu zorlu süreç içerisinde ele alarak birbirleriyle olan karşılıklı çatışmalar neticesinde okura bireysel sorgulamaları yakalatmaktadır. Bunu gerçekleştirirken ise diyalog tekniklerinden epeyce faydalanmıştır. Bu tekniği kullanarak hayvanların duygu ve düşünceleri, bilhassa dogmaları hakkında etraflıca fikir sahibi olmamızı sağlamış ve hayvanların -aslında din adamlarının ve kendisinin- bakış açısını okuyucuya sezdirmiştir. Yazar, hayvanlar arasında geçen bu konuşmalarda kendisine yanlış gelen, eğlence için yazılan şiirlere de yer vermiştir. Diyaloglar olayın gelişiminde rol oynama, psikolojik ve sosyal durumları belirginleştirme, anlatıcının niyetine bağlı olarak şekillenen değer ve yargı gönderimlerini aktarma işleviyle sıklıkla kullanılmıştır. Yazar, romanında genellikle kurallı cümlelere yer vermiştir. Anlatım tekniği uyarınca sıklıkla geçmiş zamanlı fiiller kullanmıştır. Diyaloglarda ise genellikle şimdiki zamanlı, geniş zamanlı veya emir kipli fiiller kullanmıştır:

عَدَّ أَنَّ الْحِصَانَ فَرَعَ مِنْ صَلَوَاتِهِ هَذِهِ وَرَفَعَ حَافِرَهُ الْأَيْمَنَ، وَقَسَمَ بِهِ الْهَوَاءَ إِلَى أَرْبَعَةِ
أَقْسَامٍ رَاسِمًا بِذَلِكَ رَسْمٍ صَلِيبٍ كَبِيرٍ، ثُمَّ جَلَسَ عَلَى بَرَمِيلِهِ بِحِذَاءِ الْمِعْطَفِ، وَدَعَاءَ ضَيْوْفَهُ إِلَى
الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ وَالِإِثْرَاحِ.
- كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَهَلَّلُوا فَعَدًّا تَمُوتُونَ.
أَحَدُ الْبَغَالِ: فَلَيْتَ حَيَاةَ الْفُلَسْفَةَ الْأَبْكَورِيَّةَ! صَلَّى الْأَسَدَ عَلَى أَبِيكَارُبُوسَ وَسَلَّمَ!

الْحِصَانُ: لَا تَسْتَحُوا أَيُّهَا الْإِخْوَةُ الْمُحْتَرَمُونَ، الْإِسْطَبَلُ إِسْطَبَلِكُمْ، وَلَا تَطْنُوا أَنْكُمْ فِي بَيْتِ عَدُوِّكُمْ،
فَكُلْنَا نَذْكُرُ أَنَّ الْأَسَدَ لَهُ الْمَجْدُ دَخَلَ مَا بَيْنَ أَعْدَائِهِ، أَمَّا الْفَرْقُ بَيْنَهُ وَبَيْنَكُمْ هُوَ أَنَّ الْأَسَدَ صَلَبٌ وَأَنْتُمْ
سَتْحِيُونَ حَيَاةً جَدِيدَةً، أَمَّا الْآنَ فَلْنَأْكُلْ وَلِنَشْرَبْ، فَلِنَشْرَبْ عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ، وَلَكِنْ إِيَّاكُمْ أَنْ
تَسْكُرُوا.¹²⁵

“At dua etmeyi bitirince arka ayakları üzerinde şaha kalktı ve istavroz çıkarmak amacıyla ön sağ ayağıyla büyükçe bir haç resmi çizerek havayı dörde böldü. Sonra yemliğin karşısına ve fiçısının yanına oturarak misafirlerini, yemeye, içmeye ve rahatlamaya davet etti.

Yiyin, için ve eğlenin; yarın nasılsa öleceksiniz...

Bir katır: Epikürist felsefe çok yaşasın. Efendimiz aslan da Epikür'e dua ve niyazda bulunsun.

¹²⁵ Emîn er-Reyhânî, *el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye*, s. 16.

At: Saygıdeğer kardeşlerim, utanmayın. Ahır sizin ahırınız. Sakın kendinizi düşmanınızın evinde zannetmeyin. Hepimiz hatırlıyoruz ki düşmanlarının kalbine korku salan üstünlük aslanındır. Onunla sizin aranızdaki farka gelince aslan mangal yüreklidir. Şimdi yiyelim ve içelim. Sevgilinin şerefine içelim. Ancak sakın ha sarhoş olmayın.”¹²⁶

Emîn er-Reyhânî romanında, kulağa hoş gelen beyitlere de yer vermiştir:

أَلَا يَا ظِيْبَةَ الْبَلَدِ   بَرَانِي طُولُ ذَا الْكَمَدِ
فَرْدِي يَا مَعْدَبْتِي   فُوَادِي أَوْ خُذِي جَسَدِي¹²⁷

“Ey, ülkenin ceylanı! Kalbimin uzun süren kırgınlığı beni mahvetti.

Ey, bana işkence eden! Ya kalbimi bana geri ver ya bedenimi de al.”¹²⁸

Eserde tilkinin konuşmalarında hitap ve sesleniş ifadelerini de sıklıkla kullanılmıştır. Bu şekilde hayvanlar arasındaki tartışmanın gerçekçiliği de yansıtılmıştır:

وَلَا تَطْنُوا أَنَّنِي أَحْلَلُ تَحْطِيمَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيمٍ، فَأَنْتُمْ سَأَلْتُمْ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ مَسْئَلًا جَدِيدًا، وَوَضَعْتُمْ
فَأَسَ الْحِكْمَةَ وَالْعِلْمَ عَلَى جَذَعِ شَجَرَةِ اللَّاهُوتِ، وَحَسَنًا فَعَلْتُمْ، فَالْلاهُوتُ أَصْبَحَ فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ
الْبَاهِرَةِ مِنَ السِّلْعِ الْقَدِيمَةِ الْعَهْدِ الَّتِي يَجِبُ أَنْ تُحْفَظَ فِي مَتَحَفِ الْفُنُونِ وَالْأَنْتِيكَاتِ.¹²⁹

“Eski olan her şeyi yok etmeyi doğru kabul ettiğimi düşünmeyin. Çünkü sizler bu gece yeni bir yöntem izlediniz ve din ve gelenek ağacının köküne ilim ve hikmet baltasını indirdiniz. İyi yaptınız. Çünkü parlak günlerinizde din, antika sanat eserleri müzesinde koruma altına alınması gereken antik bir eşyaya dönüşmüştü.”¹³⁰

Emîn er-Reyhânî, romanında anlamı güçlendirmek amacıyla sık sık sorgulama ibarelerinden de faydalanmaktadır:

الثَّغْلَبُ: أَيَقِي لِلْوَرْدَةِ شَدَى جِينَ تَبْلَى وَتَذْبَلُ؟ أَنْعِطِي الشَّجَرَةَ أَنْمَارًا بَعْدَ أَنْ تُقَطَعَ مِنْ
أَصْلِهَا؟ فَمَا الْفَائِدَةُ مِنَ الشَّرِيعَةِ مَتَى صَارَتْ الْحَيَوَانَاتِ تَدُوسَهَا تَحْتَ الْأَقْدَامِ، وَتَسَخَرُ بِوَأْضِعِهَا؟
وَمَا الْفَائِدَةُ مِنَ الْعَنْبِ بَعْدَ أَنْ تُسْتَخْرَجَ مِنْهُ الْخَمْرَةُ؟ كَأَنْتِ لِعِبَادَةِ الْأَصْنَامِ أَيَّامٌ زَاهِرَةٌ وَأَجْيَالٌ
بَاهِرَةٌ، أَمَّا التَّمَدُّنُ الْحَدِيثُ فَيُنَاقِضُ كُلَّ تِلْكَ الْمَظَاهِرَاتِ الْوَتَائِيَةِ الَّتِي نَجِدُ الْآنَ مِثْلَهَا فِي جَمْعِيَّتِكُمْ،

¹²⁶ Emîn er-Reyhânî, Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma, s. 22.

¹²⁷ Emîn er-Reyhânî, el-Muhâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye, s. 17.

¹²⁸ Emîn er-Reyhânî, Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma, s. 24.

¹²⁹ Emîn er-Reyhânî, el-Muhâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Hayevâniyye, s. 43.

¹³⁰ Emîn er-Reyhânî, Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma, s. 65.

إِنَّ عِبَادَةَ الْأَصْنَامِ هِيَ سَلْمٌ صَعَدْنَا عَلَيْهِ إِلَى كَمَالِ الْعِبَادَةِ الْإِلَهِيَّةِ، وَمَتَى وَصَلْنَا إِلَى ذُرْوَةِ ذَلِكَ
الْكَمَالِ فَلَا يَعُودُ لِذَلِكَ السَّلْمُ مِنْ مَنَفَعَةٍ.¹³¹

“Tilki: Pörsüyüp solduğu zaman gülün hiç kokusu kalır mı? Kökü kesildiği zaman bir ağaç meyve verir mi? Hayvanların ayaklarının altına alarak çiğnedikleri ve hayvanlarıyla alay ettikleri anayasanın ne faydası var? Üzümden şarap yapıldıktan sonra geri kalan posası ne işe yarar? Putlara kulluk iyi günlerimizde ve parlak dönemlerimizdeydi. Oysa çağdaş medeniyet, şu an toplumunuzda karşılaştığımız putperestlik göstergelerinin tamamıyla taban tabana zıttır. Putlara tapmak, bizleri tanrıya ibadetin zirvesine ulaştıran bir merdivendi. Kulluğun zirvesine ulaştıktan sonra artık bu merdiven gereksizdir.”¹³²

3.2.6.2. Üslûp

“Akıcı ve iyi bir üslûbun çeşitli yolları bulunmaktadır. Bunun için her şeyden önce anlatılacak konu iyi bir şekilde kavranmalı, anlatım samimi olmalıdır. Yazılanlar kolaylıkla anlaşılmalı, dil kurallarına uyulmalıdır. Gereksiz anlatımlardan kaçınılmalı, abartı ve durağanlıktan uzak durulmalıdır. Canlı bir üslûp benimsenmektedir. Zira okuyucuda hayal gücünü destekleyecek bir anlatım özelliğine sahip olunmalıdır. Sade olmak hedeflenmeli fakat bunu yaparken basitliğe düşülmemelidir. Anlatım açık, duru, akıcı, yalın ve kişisel olmalıdır.”¹³³

Emîn er-Reyhânî'nin yazmış olduğu bu romanı, üslûbu ve genel özellikleri bakımından incelendiğinde; Emîn er-Reyhânî romanda vermek istediği mesajı açıkça belli etmiştir. Tilki üzerinden kendi dinî, toplumsal, ahlâkî, felsefî düşüncelerini ve fikirlerini sade ve anlaşılır bir biçimde aktarmıştır. Ayrıca yalnızca bu konular hakkındaki kendi görüşlerini aktarmakla kalmamış, modern bilimlerden haberdar olan belli bir zümrenin de duygu ve düşüncelerine tercüman olmaya çalışmıştır. Modernizm akımını savunduğunu okurlara fark ettirmeyi başarmıştır.

Yazar karşılıklı diyalog ile romanını daha akıcı bir hâle getirmiştir. Diyaloglarda hemen hemen her kahramana konuşma fırsatı vermiştir. Kahramanları betimlerken, dış görünüşlerinden fazla bahsetmese de onlara ait ufak tefek detaylara değinmiştir. Fakat genel itibarıyla insansı özellikleri hayvanlara atfetmiştir.

¹³¹ Emîn er-Reyhânî, *el-Muhâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye*, s. 59.

¹³² Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 93.

¹³³ Adem Çalışkan, *Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, 2007, s. 44-46.

Toplum eleştirisine ağırlık vermiş, sert bir üslûp benimsemiştir. Bu üslûbundan dolayı dindar kesimden fazla tepkiler almıştır. Benzetmeler yaparak toplum içerisindeki çatışmaları ele aldığı bir eser olmuştur. Arapçayı sonradan öğrenmesine rağmen oldukça güzel, fasih bir Arapça kullanmıştır.

Fabl türündeki bu eseri ile realite (gerçeklik) arasındaki ilişkiye, yüzeysel göndermelerde bulunmuştur. Bununla toplumsal, dinî ve ahlâkî dersler vermeyi hedeflemiştir.

3.2.7. Fikir ve Tez

*“Birçok kaynağa göre tez, önceden belirlenmiş bir davanın roman yoluyla ispatlanmaya çalışılmasıdır. Fakat tez bir iddiayı ispat etmek değil, izah etmektir. Düşünce ve tezler -yerinde ve yeterince kullanılmak şartıyla- nitelikli bir romanın vazgeçilmez öğeleri olup romana güç katmaktadır.”*¹³⁴

Emîn er-Reyhânî'nin eserinde kendine göre yanlış bilinen dine karşı doğruyu anlatma; yenilikçi düşüncelere ve icatlara karşı olanları uyarma; belki de onlar için her şeyin daha güzel olmasına sebep olacak şeyleri engelleyenlere karşı fikirlerini korkmadan, cesurca aktarma düşüncesi yer almıştır. er-Reyhânî din ile ilgili düşüncelerini, tilki üzerinde doğru bir şekilde aktarmayı amaçlamıştır. Tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi din ile ilgili düşünce ve tezlerini fazlasıyla dile getirmiştir.

التَّغْلِبُ: إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ، فَكَيْفَ إِذْ لَا يَصْنَعُ الْعَجَائِبَ، وَلَكِنْ قُلْتُ وَأَقُولُ لَكُمْ: إِنَّ الْعَجَائِبَ الَّتِي تَدَوَّنَتْ قِصَصُهَا فِي كِتَابِكُمْ مُفْتَقِرَةٌ إِلَىٰ بَيِّنَاتٍ مَّعْقُولَةٍ، وَشَهَادَةِ شُهُودٍ مُّتَنَوِّرِينَ، فَأَنَا لَا أَنْكَرُ هَذِهِ الْعَجَائِبَ وَلَا أُصَدِّقُهَا، فَلَرْبَمَا تَكُونُ قَدْ حَدَّثْتَ بِطَرَائِقَ لَمْ يُخْبِرْنَا عَنْهَا التَّارِيخُ، وَلَرْبَمَا تَكُونُ صَنِعَةُ الدَّجَالِينَ وَالْكَذَّابِينَ، فَأَقُولُ إِذْ: لَا أَعْرِفُ، لَا أَدْرِي.¹³⁵

“Tilki: Allah'ın her şeye gücü yeter. Mucize göstermeye neden gücü yetmesin? Ancak daha önce söylediğim gibi şimdi de söylüyorum. Kutsal kitabınızda anlatılan mucizelerin akla yatkın delillere ve sahasında söz sahibi tanıkların tanıklığına ihtiyacı var. İşte bu yüzden bu mucizeleri ne kabul ediyor ne de inkâr ediyorum. Belki tarihin hiç bahsetmediği bir konuda konuşmuş olurum, belki de

¹³⁴ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 126; Mehmet Tekin, **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, s. 68.

¹³⁵ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, s. 69.

sözlerim yalancıların ve dolandırıcıların sanatı olur. Bu nedenle tanımıyorum, bilmiyorum diyorum.”¹³⁶

3.2.8 Anlatım Teknikleri

“Edebî eserlerde yazarın neyi anlattığından çok anlatmayı seçtiği konuyu nasıl anlattığı önemlidir. Bu eserlerde yazar, anlatmak istediklerini okuyucuya anlatım tekniklerini kullanarak sunar. Edebî metnin içinde her biri ayrı bir işleve sahip olan anlatım teknikleri, yazarın/yapıtın amacına uygun olarak seçilir. Çünkü metnin anlamının taşıyıcısı olarak anlatım teknikleri mesajın okura iletilmesini sağlayan en önemli araçlardır. Bu araçların seçiminde anlatılacak konu, okuyucunun konumu, sosyal ortam, anlatıcının estetik anlayışı ve sanat görüşü önemli rol oynar.”¹³⁷

Anlatım tekniği yalnızca yazarı değil okuyucuyu ve eleştirmenleri de ilgilendiren bir tekniktir. Romancı eseri kaleme almadan önce anlatı örgüsünü sağlam temeller üzerine kurmalıdır. Eleştirmenler anlatım tekniğe hakim olarak romanı çözümlemeli ve okuyucuya bildiklerini aktarmayı amaçlamalıdır.

Anlatım tekniklerinde dikkate alınması gereken bir diğer konu ise; edebî eserlerde olay; zaman, mekân, kişiler gibi unsurlar çerçevesinde ele alınırken roman ya da öykü gibi anlatılarda yapısal oluşum konu, zaman, mekân ve olay örgüsünde yer verilen figür/ler gibi yapı taşları, anlatım teknikleri aracılığıyla birbirleriyle ilişkilendirilir. Yani anlatım teknikleri hem kurmaca eseri oluşturan öğelerin birbirleriyle ilişkisini kuran hem de bunları okuyucuya sunmakta kullanılan unsurlardır.¹³⁸

3.2.9. Anlatma-Gösterme Tekniği

“Romanlarda olayların sunuluş biçimi genellikle ya “anlatma” ya da “gösterme” metoduyla gerçekleşir. Anlatma yöntemi öykülemenin görülen yaşantı ile görülmeyen yaşantı şeklindeki iki temeline de yayılabilen ve ilk temele ait “kişi tanıtımı”, “olay anlatımı” ve “bütüncül geriye dönüş” ile ikinci temele ait “iç

¹³⁶ Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 105.

¹³⁷ Ahmet Mocan, *Yalnızız'da Anlatım Teknikleri*, Turkish Studies, C. 7, Sayı: 3, 2012, s. 1832.

¹³⁸ Ahmet Mocan, *a.g.e.*, s. 1832.

çözümleme” tekniklerini kapsayan yöntemdir. Romanlarda aktarma yöntemlerinden sadece biri verilebildiği gibi bu yöntemler karışık olarak da kullanılabilir.”¹³⁹

Emîn er-Reyhânî'nin **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye** adlı eserinde anlatma tekniği kullanılmıştır. Yazar diyaloglara yer verirken dışarıdan bir gözlemci olarak da hayvanların iç dünyalarında yaşadıkları duyguları okuyuculara güçlü bir şekilde hissettirmiştir.

وَكَانَ لِكَلَامِ التَّلْعَبِ فِي النَّهَائِيَةِ وَقَعٌ حَسَنٌ فِي صُدُورِ الْبِغَالِ وَالْجِيَادِ، فَتَدَمُّوا كُلُّهُمْ عَلَى مَا فَعَلُوا،
وَأَنْقَلَبُوا بِبُرْهَةٍ مِنْ أَعْدَاءٍ إِلَى أَصْدِقَاءٍ لِلتَّلْعَبِ الَّذِي كَانَ كَلَامَهُ قَاضِيًا عَلَى السُّكْرِ.¹⁴⁰

“Tilkinin bu sözleri, sonunda katırların, eşeklerin ve atların kalplerinde etkisini gösterdi. Hepsi de yaptıklarına pişman oldular. Düşman iken bir anda sözleriyle sarhoşluğu ve şarkıların coşkusunu ortadan kaldırarak gaflet uykusundan uyanmaları için onları duygu ve düşünce denizlerine atan tilkiye dost oluverdiler.”¹⁴¹

3.2.10. Diyalog Tekniği

“Diyalog (dialog) tekniği anlatı türlerinin hemen hepsinde kullanılır. Burada, anlatıcı dışarıda kalır ve okuyucu doğrudan doğruya anlatı kahramanlarının konuşmalarını takip eder. Diyalog; iç diyalog ve dış diyalog olarak iki gruba ayrılır. İç diyalogda roman kahramanının, psikolojik durumuna göre, karşısında biri varmış gibi, kendi kendisiyle konuşması; dış diyalogda ise iki veya daha çok insanın karşılıklı konuşması söz konusudur.”¹⁴²

Emîn er-Reyhânî bu eserinde karşılıklı konuşmalara fazlasıyla yer vermiştir. Anlatıcıyı arka planda bırakmış, dikkati roman kahramanları üzerine çekmiştir.

وَبَعْدَ أَنْ سُئِلَ عَنْ إِسْمِهِ وَمَرْكَزِهِ وَمِهْنَتِهِ أَخَذَ الْقَضَاءُ الثَّلَاثَةَ يَسْتَنْطِقُونَهُ هَكَذَا:

الْحِصَانُ: هَلْ أَنْتَ مِنْ تَبِيعَةِ الْأَسَدِ؟

التَّلْعَبُ: نَعَمْ، أَنَا بِنِعْمَةِ اللَّهِ مِنْ تَبِيعَتِهِ.

الْحِصَانُ: وَلَكِنْ أَنْتَ تُنَكِّرُ أَلُوهُيَّتَهُ.¹⁴³

¹³⁹ Şükriye Demir, “Sevincini Bulmak” Adlı Hikâyedeki Anlatım Teknikleri, TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21, 2020, s. 293.

¹⁴⁰ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, s. 20.

¹⁴¹ Emîn er-Reyhânî, **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, s. 30.

¹⁴² Mustafa Karabulut, **Yusuf Atılğan'ın 'Aylak Adam' Romanında Anlatım Teknikleri**, Turkish Studies, C. 7, Sayı: 1, 2012, s. 1380.

¹⁴³ Emîn er-Reyhânî, **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, s. 49.

“İsmi, yaşadığı yer ve mesleği sorulduktan sonra üç yargıç tilkiyi sorgulamaya başladılar:

At: Aslanın yönetimini kabul eden hayvanlardan mısın?

Tilki: Evet, Allah’ın izniyle ben aslanın egemenliğini kabul edenlerdenim.

At: Ancak sen aslanın tanrılığını inkâr ediyorsun.”¹⁴⁴

3.2.11. İç Monolog Tekniği

“Kahramanın psikolojisini, iç dünyasını, aklından geçenleri aktarmak için kullanılan bu teknik, okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir yöntemdir. İç monologda kişi, karşısında biri varmış gibi konuşur, bu nedenle dil konuşma diline yakındır ve konuşmalar dilbilgisi kurallarına uygun olarak gerçekleşir.”¹⁴⁵

Bu yöneme çok sık başvurmasa da yazarın ara ara bu teknikten de yararlandığını görmek mümkündür.

وَهُمْ مُعْجَبُونَ بِمَا ظَهَرَ فِي هَذِهِ الْحَفْلَةِ مِنَ الْأَرَءِ السَّيِّدَةِ، وَالْمَشَاعِرِ الْأَخَوِيَّةِ الْجَدِيدَةِ الْمُؤَسَّسَةِ
كُلَّهَا عَلَى الْحُبِّ وَالْإِتِّفَاقِ، فَتَهَلَّلُوا وَقَالُوا فِي أَنْفُسِهِمْ: إِنَّ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ قَرِيبٌ، وَسَنَرْتُهُ بَعْدَ
قَلِيلٍ عَلَى الْأَرْضِ.¹⁴⁶

“İstisnasız herkes toplantıda ortaya çıkan isabetli kararlardan ve oluşturulan yeni kardeşlik duygusundan son derece memnundu. Herkes sevinç içinde kendi kendine ‘Göklerin hâkimiyeti bize çok yakın, çok geçmeden yeryüzüne karşı göklerin hâkimiyeti bize miras kalacak’ diye söyleniyordu.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 79.

¹⁴⁵ Ahmet Mocan, *Yalnızız’da Anlatım Teknikleri*, s. 1837.

¹⁴⁶ Emîn er-Reyhânî, *el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye*, s. 35.

¹⁴⁷ Emîn er-Reyhânî, *Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma*, s. 53.

3.3. EMİN ER-REYHÂNÎ'NİN KALBU'L-İRÂK (İRAK'IN KALBI) ROMANININ İNCELENMESİ

Edebiyat ve felsefe dünyasının yazarı Emîn er-Reyhânî, göç etmeye mecbur kaldığı ABD'nden sonra doğuya birçok gezi düzenlemiştir. Bu gezilerden sonra pek çok alanda eserler yazmıştır. Bu eserlerden biri de bilgilendirici yanı ve üslûbu itibarıyla tarih, edebiyat ve siyaset bakımından ele aldığı, kişisel görüşlerini içeren, gözlemlerini başarılı bir üslûpla kaleme döktüğü, içeriği itibarıyla bir nevi seyahat kitabı da kabul edilen **Kalbu'l-İrâk** romanıdır.

Eser XX. yy. ilk yarısında, 1920-1930 yılları arasında gerçekleşen Irak Devrimi'ni çeşitli yönleriyle ele almakta, o dönemde Arapları ve Iraklıları ilgilendiren bütün konularla ilgili, yazarın kişisel görüşlerini içermektedir.¹⁴⁸

3.3.1. Romanın Özeti

Emîn er-Reyhânî, ilk ziyaretini 1922 yılında gerçekleştirdiği Bağdat'ı bu tarihten itibaren toplamda beş kere ziyaret etmiştir. İlk ziyaretinden sonra Irak'ın siyasî, edebî ve kültürel anlamda en önemli temsilcileriyle görüşmeler yapmasının ardından, eserinin ilk bölümünde Irak'ın İngilizlerin sömürgesinden sonra meydana gelen sosyal ve siyasî alandaki köklü değişimlerini gözlemlemiş ve sokaklardaki, binalardaki değişimleri not etmiştir.

Her gidişinde Irak'ın farklı yanlarını gören yazar, eserini çeşitli görsellerle desteklemiştir. İlk ziyaretinden sonra Bağdat'ı ana hatlarıyla kaleme alan ve tarihte burada yaşamış medeniyetler hakkında bilgi veren er-Reyhânî, buraya ikinci ziyaretini on yıl sonra gerçekleştirmiştir. İkinci ziyaretinde ise Bağdat'ın tarihsel simgeleri hakkında bilgiler vermektedir. Irak'ta son on yılda değişen, yenilenen yapılardan, yollardan ve binalardan bahsetmektedir. Şam ve Irak'taki çöllerden ayrıntılı bir şekilde bahsettiği bu eserde, Beyrut ve Bağdat arasındaki yolun güzelliklerini betimlemektedir. Tüm bunları kaleme alırken kültürel ve sosyolojik karşılaştırmalara da değinmeden edememektedir. Ne var ki medeniyetin kendisini gösterdiği bu ülkenin böylesi değişimine sevinse de tabelalarda bulunan aldatıcı İngilizce kelimelerin, canını sıktığından söz etmektedir.

Daha sonraki ziyaretlerinin ardından, Bağdat'ın yapılarındaki ustalıklardan, işlemlerden, binaların süslemelerinden, sokaklara ve caddelere bakan

¹⁴⁸ Emîn er-Reyhânî, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7.

cumbalardan¹⁴⁹ bahsetmektedir. Bu güzelliklerden söz ederken er-Reyhânî, birçok şairle yarışmasına oldukça edebî ve akıcı bir dil kullanmaktadır. Bu bölümlerde, Irak'ta Batılıların yaptığı arkeolojik çalışmalar sonucunda bulunan eserleri ve ziyaret ettiği türbeleri kaleme almıştır. Devamında, bulunan eserlerin Batılılar tarafından kaçırıldığını, eserlerin kaçırılmasında rol alan bir grup bilim adamına karşı oluşturulan kampanyaları ve Iraklıların bu eserlerden hiçbir şekilde haber alamadığını vurgulamıştır.

Daha sonra romanın akışında Irak'ın kültürel, sosyal ve edebî durumundan bilgiler vermiş, önde gelen şairlere ve şiirlerine değinmiştir. Emîn er-Reyhânî, 1920–1930 yılları arasında Irak'ta gerçekleştirilen devrimi ve devrimin sonuçlarını çeşitli yönleriyle kaleme almıştır.

er-Reyhânî'nin, **Kalbu'l-'Irâk**'ta yer alan devrimci ve milliyetçi düşünce ve görüşleri, Iraklı edebiyatçıların gönüllerinde fazlaca etkili olmuştur. İlk baskısı 1935 yılında Beyrut'ta yapılan eser, er-Reyhânî'nin bu türdeki çalışmaları arasında önemli bir yer tutmaktadır.¹⁵⁰

3.3.2. Anlatıcı Tipleri ve Bakış Açısı

“Dış dünyada gördüğümüz varlık ve hayat tezâhürleri, bulunduğumuz yere ve ruh hâlimize göre değer kazanır ve mana ifade eder. Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir.”¹⁵¹

Emîn er-Reyhânî bu eserini sanki bir anılar serüveni olarak kaleme almış ve Irak'ta görüp duyduğu, gezdiği yerleri; tüm hatıralarını, duygularını ve düşüncelerini okuyucuyla bir sohbet havasında anlatmayı amaçlamış ve başarmıştır. Yer yer okuyuculardan özür dilemesi ve okuyuculara seslenmesi okuyucunun zihnini uyandırmada büyük rol oynamıştır.

er-Reyhânî, iki kısma ayrılan özne anlatıcının “özdeş özne anlatıcı” konumundadır. Yaşantıları sığağı sığağına, aradan zaman geçmeden, hemen kaleme

¹⁴⁹ Eski evlerde, pencere hizasından sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli bölüm.

¹⁵⁰ Muammer Sarıkaya tarafından 2006 yılında “**Irak'ın Kalbi**” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁵¹ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yayınları, Ankara, 1984, s. 71-74.

almıştır. Bu durumda özne ile aktarıcı özne arasında bir bütünlük oluşturmuştur. Olaylara, kendisine uzaktan veya dışarıdan bakmamış, “**el-Muḥâlefetu’s-Sulâsiyye fi’l-Memleketi’l-Ḥayevâniyye**” adlı eserindeki gibi başka bir kahramanın ağzından anlatmamış, bizzat kendi gözlem ve izlenimlerini salt bir tasvirle aktarmakla yetinmiştir:

تَعَالَ فَأَرِيكَ أَجْمَلَ الْأَشْيَاءِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ تُصْنَعُ أَمَامَ عَيْنَيْكَ، تُصَاعُ وَتُصَقَّلُ فِي أَمَاكِنَ فُرِشَتْ
بِالْغُبَارِ، وَطُلِيَتْ بِالذُّخَانِ، وَإِرْدَانَتْ بِالْعَنْكَبُوتِ. لَيْسَ الْوَالِدُ صَاحِبُ الْمِنْفَخِ مِنَ الْعَبِيدِ الْمَنَاقِيدِ. هُوَ
أَسْوَدُ الْوَجْهِ وَالْيَدَيْنِ، وَلَكِنَّهُ عَرَبِيٌّ مِنَ الْفِتْيَانِ الْبَيْضِ، تَرَاهُ مُقْرِفِصاً أَمَامَ النَّارِ يَنْفُخُ بِهَا.¹⁵²

“Benimle gel; sana gözlerinin önünde işlenerek kalıba dökülen, toz toprak içindeki iş yerlerinde parlatılan, dumanla elektroliz edilen ve örümcek ağı ile süslenen en güzel altın ve gümüşleri göstereyim. Körüğe üfleyen şu çocuk talihsiz bir köle değildir. Eli yüzü simsiyah olsa da, o beyaz tenli bir Arap gencidir. Gördüğün gibi önüne oturduğu körüğü üflerken, gözlerini siyahımsı gömleğinin ucuyla siliyor.”¹⁵³

3.3.3 Olay Örgüsü

Romanın ilk bölümünde okuyucu, krallar ve kâhinlerin, yönlendirdikleri insanların yararına ne yaptıkları sorusuyla başlamıştır. Anlatıcı, ilk başlıkta doğudan batıya, kuzeyden güneye geçmişte dünyanın dört bir yanında var olan kralların, kraliyetlerin, hanedanların neler yaptığını sorgulamakta ve bunlara cevaplar vermektedir:

دَوْلٌ تَدُولُ، وَمَجْدٌ بَعْدَهُ يَحُولُ، مَجْدٌ سُومَرُ وَعِيلَامُ، وَمَجْدٌ بَابِلَ وَأَشُورَ، ثُمَّ يَنْتَوَلُ
صَوْلَجَانَ الْمَلِكِ مِنْ يَدِ السَّامِيِّينَ فِي وَادِي الْفُرَاتِ إِلَى يَدِ الْأَرَبِيِّينَ مِنَ الْمُلُوكِ.
وَمَا الَّذِي صَنَعَ الْأَرَبِيُّونَ مِنْ أَجْلِ السَّوَادِ مِنَ النَّاسِ؟ أَفِي سَبِيلِ الْمَجْدِ تُشَادُّ الدُّوْلُ أَمْ فِي سَبِيلِ
الْإِنْسَانِ؟ إِنَّهُمْ لَطَالِمُونَ، السَّامِيُّونَ وَالْأَرَبِيُّونَ جَمِيعًا.¹⁵⁴

“Birbiri ardınca devletler kuruluyor, üstünlük sürekli el değiştiriyordu. Sümer ve Aylam’ın şerefi, Babil ve Asur’un üstünlüğü. Sonra kraliyet asası Fırat Vadisi’ndeki Sâmîlerin elinden Arî ırka mensup kralların eline geçti.

¹⁵² Emîn er-Reyhâni, **Ḳalbu’l-’Irâḳ**, Mü’essetu Hendâvî Li’t-Ta’lîmi Ve’s-Şekâfeti, Ḳâhire, 2015, s. 30.

¹⁵³ Emîn er-Reyhâni, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 50.

¹⁵⁴ Emîn er-Reyhâni, **Ḳalbu’l-’Irâḳ**, s. 8.

Arîler çoğunluğu oluşturan halk için ne yaptılar? Devletler şeref için mi kurulur, yoksa insan için mi? Sâmilîler de Arîler de zalimlerin ta kendileridir.”¹⁵⁵

Emîn er-Reyhânî kurulan devletleri, savaşları, yapılan haksızlıkları, güçlüyü güçsüzü, iyiyi-kötüyü, doğuyu batıyı, kralları halifeleri ve bunlara göz yumanları eleştirmiştir. Fakat asıl nokta Irak’ın bağımsızlığıdır.

وَبِنُضَالِ دُؤُوبٍ، عَنِيفٌ حِينًا وَسَلْمِي حِينًا آخَرَ، أَنْتَصَرْتَ الْإِرَادَةَ الْقَوْمِيَّةَ وَقَامَ الْعِرَاقُ
الْحَدِيثُ مَمْلَكَةً حُرَّةً مُتَطَلِّعَةً نَحْوَ الْمَجْدِ.¹⁵⁶

*“Kimi zaman sert ve kanlı çatışmalarla, kimi zaman barış yoluyla millî irâde geldi ve çağdaş Irak, yüzünü şerefe dönen bağımsız bir krallık olarak kuruldu.”*¹⁵⁷

Bir sonraki kısımda ise er-Reyhânî, tarih ve şiir kitaplarından dinlediği Bağdat’ı görmeye gittiğinde karşılaştığı hayal kırıklıklarından ve insanlara aktarılan yanlışların gerçeklerinden bahsetmiştir. Sorgulamalar yaparak, yine yanlış uygulamalarda bulunan kralları, Irak’ı yanlış ve eksik tanıtan yazarları, şairleri eleştirir. Bunların sebebi olarak ise Arapların gördüklerini saymadıklarını, akılları yerine hayal güçlerine güvenerek bir şeyleri aktardıklarını söylemektedir. Tüm bunlar bir yana, yazar bilinen yanlışları aktarırken çok güzel betimlemeler kullanmış, okuyucuya âdeta Irak sokaklarında geziyormuş havası katmıştır:

إِذَا دَخَلَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى بَعْدَادَ الْيَوْمَ مِنَ الْجِهَةِ الْعَرَبِيَّةِ يَرَى فِي نَاحِيَةِ الْكَرَّخِ، عِنْدَ الْجِسْرِ، إِلَى
الْجَانِبِينَ، عَدَدًا مِنَ الْمَقَاهِي، ثُمَّ يَرَى صَفِّينَ آخَرِينَ فِي نَاحِيَةِ الرَّصَافَةِ؛ كَذَلِكَ عِنْدَ الْجِسْرِ، بَيْنَهُ
وَبَيْنَ شَارِعِ الرَّشِيدِ. وَإِذَا مَا مَشَى فِي شَارِعِ الرَّشِيدِ إِلَى جَامِعِ مَرْجَانٍ، يَرَى بَيْنَ كُلِّ مِئَةِ مِثْرٍ
وَأُخْرَى جَمَاعَاتٍ مِنَ النَّاسِ يُدَخِّنُونَ الْأَرَاكِيلَ وَيُلْعَبُونَ الطَّوَالَءَ وَالذُّومِيُو.¹⁵⁸

*“Bugün bir bedevi Bağdat’a doğu tarafından girdiğinde, Kerh yönünde, köprüünün her iki yanına sıralanmış birçok kahvehane görür. Rusâfe yönüne baktığında bulunduğu cadde ile Reşid Caddesi arasında, köprüünün yanı başında, iki sıra hâlinde kahvehaneler görür. Reşid Caddesi’nden Mercan Camii’ne doğru yürürsen, her yüz metrede bir nargile içen, tavla veya domino oynayan insan topluluklarını görürsün.”*¹⁵⁹

¹⁵⁵ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 22.

¹⁵⁶ Emîn er-Reyhânî, **Ķalbu’l-’IrâĶ**, s. 11.

¹⁵⁷ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 26.

¹⁵⁸ Emîn er-Reyhânî, **Ķalbu’l-’IrâĶ**, s. 15-16.

¹⁵⁹ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 31.

Hikâyenin devamında bedevi, gördüğü kahvehaneleri başkalarına anlatsa, onlar da başkalarına anlatsa Bağdat'ta kahvehaneden başka bir şeyin olmadığı düşünülür ve bir şair de, aslında sayısı yüzü geçmeyen kahvehaneleri binlerce diye aktarmıştır:

كَذَلِكَ تَجِئُنَا الإِخْصَاءَاتُ وَقَدْ بَلَغَتْ عَشْرَةَ آلَافٍ مِنَ الحَمَامَاتِ، وَثَلَاثِينَ أَلْفًا مِنَ
المَسَاجِدِ، وَعَشْرَاتِ الأُلُوفِ مِنَ المَقَاهِي. وَلَيْسَ فِي بَعْدَادِ اليَوْمِ مَا يَتَجَاوَزُ أَرْبَعَمِائَةَ مَفْهَى،
أَكْثَرُهَا فِي الشَّارِعِ الجَدِيدِ، شَارِعِ الرَّشِيدِ.¹⁶⁰

“Bağdat'ta 10.000 hamam, 30.000 mescid ve on binlerce kahvehane olduğuna dair istatistikler de bize böyle ulaşıyor. Bugün bile Bağdat'taki kahvehanelerin sayısı 400'ü geçmez. Çoğu da yeni bir cadde olan Reşid Caddesi'ndedir.”¹⁶¹

Bir sonraki başlıkta, Bağdat'a ilk ziyaretinde gördüklerini aktarmadan önce, bu güzel ülkenin tarihçesinden bahsetmiştir. İlk kurtuluşuna, nasıl Bağdat olduğuna, sömürgeci nasıl kurtulduğuna, galip geldiği veya kaybettiği savaşlara değinmiştir. Yazar daha sonra okuyucuya seslenerek Bağdat'ın güzelliklerinden, binaların eşsiz dizilişinden, kadınlarından, çocuklarından, camilerinden, vakıflarından, mescidlerinden başlayarak Bağdat'ın sokaklarını, caddelerini, evlerini, çarşısındaki dükkânları gezdirmiştir.

Oldukça güzel betimlemelerine arada şiir beyitleri de ekleyerek okuyucuyu diliyle mest etmiştir. Yazar ziyareti sırasında diyaloga girdiği kişilerden de kısaca bahsetmiştir. Dilencisinden, şoföründen, atölye veya dükkân sahiplerinden bahsetmiştir. Ayrıca yazar bu başlıkta da insanların birbirine yakın ama milliyetçi olmadıklarını ifade etmiştir.

قَالَ رَفِيعِي الأَدِيبُ البَغْدَادِيُّ، وَنَحْنُ نَمْشِي فِي تِلْكَ السُّوقِ المَسْقُوفَةِ ذَاتِ الدَّكَاكِينِ الدُّكْنِ
وَالجَوَاهِرِ الثَّمِينَةِ: إِنَّ المِيَاءَ فِي الشَّبَاءِ تَجْرِي فِيهَا كَالسَّاقِيَةِ، فَتَسْتَمِرُّ الأَشْغَالَ مَعَ ذَلِكَ وَلَا أَحَدَ
يُبَالِي. وَقَدْ يَكُونُ هُنَاكَ يَوْمَئِذٍ الرَّجُلُ الَّذِي يَحْمِلُ دُكَّانَهُ فِي عَيْهِ، وَهُوَ جَالِسٌ - كَمَا رَأَيْتُهُ - عَلَى
الأَرْضِ وَظَهْرَهُ إِلَى الحَائِطِ، وَأَمَامَهُ مُنْدِيلٌ مَفْرُوشٌ وَمِيزَانٌ صَغِيرٌ. قَدْ يَكُونُ هَذَا التَّاجِرُ بِالحَيِّ
هُنَاكَ فِي اليَوْمِ المَاطِرِ، إِلَى جَانِبِ السَّاقِيَةِ، وَهُوَ يَنْتَظِرُ الرِّزْقَ مِنْ كَرَمِ رَبِّهِ.¹⁶²

¹⁶⁰ Emîn er-Reyhâni, **Qalbu'l-'Irâq**, s. 16.

¹⁶¹ Emîn er-Reyhâni, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 32.

¹⁶² Emîn er-Reyhâni, **Qalbu'l-'Irâq**, s. 30.

“Üzeri çatılı, isli dükkânların ve değerli mücevher işleme atölyelerinin bulunduğu bu çarşıda gezerken, Bağdatlı bir edebiyatçı arkadaşım bana, kışın yağmur sularının çarşı içinde dere gibi akmasına karşın çalışmanın devam ettiğini, kimsenin akan suya aldırmadığını söyledi. O zaman orada gördüğün satıcı, sırtını duvara yaslayarak yere oturmuş, önündeki mendilini yere sermiş ve üzerine küçük bir tartı yerleştirmiş, dükkânını göğüs cebinde taşıyan bir tüccar olabileceği gibi; yağmurlu bir günde, oluk oluk akan su kenarında, ziynet eşyası satan, yaratıcısının cömertliğinden rızkını bekleyen bir tüccar olması da mümkündür.”¹⁶³

Bir sonraki başlıkta Emîn er-Reyhânî Bağdat’a gerçekleştirdiği ikinci ziyaretinden bahsetmiştir. Bu ziyareti gerçekleştirmesinin sebebi Teğmen Serdest’tir. Bu genç, Cidde’de Emir Zeyd’in yaveridir. Emîn er-Reyhânî’nin ilk ziyaretinden on yıl sonra Irak ile ilgili bir eser yazacağını duyunca onu uyarır. Çünkü on yıl içerisinde Irak’ta çok fazla değişimler olmuştur. Bunun üzerine er-Reyhânî, yanında Teğmen Serdest, Teğmen Yani ve Şoför Yakup ile tekrar Bağdat yoluna koyulmuştur.

Tabelalar Arapçalaşmıştır. Meydanlara çok güzel heykeller yapılmıştır fakat Batılılara ait olduğu söylenen bu eserlerin malzemeleri kalitesizdir. Irak bağımsızlığına kavuşmuştur. er-Reyhânî bu ziyaretinde hapishaneleri, hastaneleri ve okulları da ziyaret etmiştir. Gördükleri karşısında şaşkınlıkla bakakalmıştır. Hapishanelerdeki yaşantının âdeta otel yaşantısına dönüştüğünü görünce de, suçlar neden azalsın, diye düşünmüştür. Bağdat’ta ortaya çıkan değişimleri son derece güzel ve akıcı bir şekilde anlattıktan sonra, bu bölümün son kısmını da kendisini bulduğu Ebu’l-‘Alâ el-Ma‘arrî’den bir sözle üslûbuna hayran bırakarak bitirmiştir.

النَّشْرُ وَالْحَيْرُ مُمْتَرَجَانِ مَا اقْتَرَفَا   وَكُلُّ شَهْدٍ عَلَيْهِ الصَّابُ مَذْرُورٌ¹⁶⁴

“Birbirine karışmıştır kötülük ve iyilik, bir daha ayrışamamak üzere.”¹⁶⁵

Bir diğer başlık “Mustansır Caddesi”dir. Bu bölüme New York’tan Kudüs’e, Paris’ten Şam’a, ülkelerin ruhlarından bahsederek başlamıştır. Bu bölümün adı, ilk olarak Bağdat’ın Mustansır Caddesi’ni gezmeye başlamasından gelmektedir. Mustansır Caddesi’ni o güzel betimlemeleriyle uzun uzadıya anlatmıştır.

¹⁶³ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 51.

¹⁶⁴ Emîn er-Reyhânî, **Kalbu’l-‘Irâk**, s. 57.

¹⁶⁵ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 93.

Araya hoşuna giden beyitler serpiştirmiştir. Daha sonra Iraklıların kıyafetlerine de değinerek bu caddeyi en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır.

إِنَّ شَارِعَ الْمُسْتَنْصِرِ، خِلَافَ شَارِعِ الرَّشِيدِ، سَاكِنُ الطَّرْفِ، بِالرَّغْمِ عَمَّا أَسْلَفَتْ مِنْ وَصْفِ
إِحْدَى نَوَاحِيهِ، قَلِيلُ الضَّوْضَاءِ، فَقَلَّمَا تَجِدُ فِيهِ غَيْرَ الْعَرَبِيَّةِ يَجْرُهَا الْخَيْلُ، وَبَعْضَ السِّيَّارَاتِ، وَإِنَّ
فِيهِ، بِمَا أَنَّهُ عَلَى النَّهْرِ، الْحَمَامَاتُ لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ.¹⁶⁶

“*Mustansır Caddesi, Reşid Caddesi'nin aksine daha önce bir bölgesini tanıtırken anlattıklarına rağmen nispeten daha sakin, gürültüsü daha azdır. Atların çektiği faytonlar ve birkaç otomobil dışında başka araç bulamazsın. Nehrin kenarında olmasına rağmen erkek ve kadın hamamları da bu cadededir.*”¹⁶⁷

Eserinde Abbasi Dönemine ve Tatarlara ait eserlerine de değinmiştir. Yazar Emîn er-Reyhânî bu bölümde, hangi halife hangi eseri yaptırmış, neden yaptırmış, eskiden ne için şimdi ne için kullanılmış gibi konuları kaleme almıştır. Eserleri; Halife Ebu Ca'fer el-Mansur'un kendi adıyla yaptırdığı mescid, Hârûn Reşîd döneminde veya el-Müktefî Billah döneminde yapılan Yün Pazarı Minaresi, Muntasırıyye Medresesi'dir. Bunlar Abbasi dönemine ait eserlerdir. Tatarlar döneminin eserleri başlığı altında ise iki önemli isimden bahsetmiştir. Sultan Üveys ve kölesi Mercan. Mercan, başlarda kinci biridir fakat sonralarda tövbe ederek iyiliğe yönelmiştir. Tam da bu sıralarda bir medrese yaptırmış, adını da Mercaniyye Medresesi koydurmuştur. Mercan ayrıca medreseye ait bir cami ve bir de han yaptırmıştır:

أَمَّا الْجَامِعُ فَإِنَّ بَابَهُ عَلَى الْأَقْلِّ جَمِيلٌ. بَلْ هُوَ فِي هُنْدَسَتِهِ وَنَقْشِهِ مَنقَطَعُ النَّظَرِ بِبَغْدَادِ،
وَقَدْ أَمَسَى مِثْلَ بَابِ الْخَانَ بِضَعَةٍ أُذْرَعٍ تَحْتَ مُسْتَوَى الشَّارِعِ.¹⁶⁸

“*Caminin en güzel yeri kapısıdır. Güzelliğin de ötesinde, tasarımı ve nakışları ile Bağdat'ta eşi ve benzeri yoktur. Bu kapı da hanın kapısı gibi birkaç karış, caddenin zemin seviyesinin altında kalmıştır.*”¹⁶⁹

Emîn er-Reyhânî Bağdat için önemli olan iki kutsal mekânı tasvir etmiştir. Biri Hanefî mezhebinin kurucularından kabul edilen İmam-ı A'zam Ebû Hanife için

¹⁶⁶ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-'Irâk**, s. 64.

¹⁶⁷ Emîn er-Reyhânî, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 102.

¹⁶⁸ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-'Irâk**, s. 86.

¹⁶⁹ Emîn er-Reyhânî, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 135.

yapılan A'zamiyye Camii/Türbesi, diğeri de Bağdat'ı onurlandırmak ve ülkede ışıklarını yakmak için Geylan'dan kalkıp gelen Abdülkadir Geylânî Türbesi'dir.

Yazar bir sonraki kısımda Gri Şahin ve Genç Osman'ın hayatından, birbirleriyle yollarının nasıl kesiştiğinden ve Gri Şahin'in yani Geylânî'nin gösterdiği kerametten bahsetmiştir. Genç Osman, IV. Murad'ın, sakalında tarak durmayan her çocuğun öldürülme emri verdiği esnada bir komutanın, yanından ayıramadığı kıymetli oğludur. Komutan, çocuğu bavula saklar. Sultan durumu fark eder ve çocukla tanışır. Daha sonra çocuğun asaletini ve cesaretini görüp onu ordu komutanı yapar. Genç Osman'ın, Bağdat'a şehri kuşatmak için gittiği sırada ziyaretine Geylânî gelir. Genç Osman savaşta sıkışık olduğu bir anda Geylânî Hazretleri yetişir ve kerametlerini gösterip savaşı kazanmalarını sağlar:

اللّٰهُ مِنْ هَوْلِ تِلْكَ الْمَلْحَمَةِ وَمَنْ عَجَائِبِهَا! فَقَدْ أَصِيبَ فِيهَا حَتَّى الْقَائِدُ الْعَامُّ عُثْمَانُ
الصَّغِيرُ. قُطِعَتْ يَدَاهُ وَمَا سَقَطَ اللَّوَاءُ الَّذِي كَانَ حَامِلَهُ بَلْ ظَلَّ يَمْشِي أَمَامَهُ - يَمْشِي اللَّوَاءُ وَحْدَهُ
وَحْدَهُ - وَقُتِلَ كَنَجِ عُثْمَانَ. وَلَكِنَّهُ بِعَوْنِ اللَّهِ ثُمَّ عَبْدُ الْقَادِرِ كَانَ مُنْتَصِرًا.
عَبْدُ الْقَادِرِ الْكِبْلَانِيُّ مِنْ إِحْسَانِكَ لَا تَنْسِنِي.¹⁷⁰

“Allah aşkına, o ne korkunç bir savaştı! Ne büyük mucizeler gerçekleşmişti bu savaşta! Başkomutan Genç Osman bile yaralanmıştı. İki eli birden kopmuş, ancak taşıdığı sancak yere düşmemişti. Sancak tek başına önünde yürüyor, o sancağın arından gidiyordu. Birisi bu manzarayı görüp dehşete kapılarak Allahu Ekber diye tekbir getirince, Genç Osman yere yığıldı ve öldü. Ancak o, Allah'ın ve Abdulkâdir Geylânî'nin yardımlarıyla zafer kazanmıştı.

Abdülkadir Geylânî! İhsânından beni unutma!”¹⁷¹

Yazar bu kısa hikâyeden sonra Bağdat'ın tarihini gezmeye devam etmiştir. Bu sefer bu bölümün de başlığı olan Kerh'e doğru yola koyulmuştur. Burada Kerh Mezarlığı'nı, Cüneyd-i Bağdâdî'nin türbesini ziyaret etmiş; Kerh Mezarlığı'nda yatanlardan ve Cüneyd'in kerametlerinden kısaca bahsetmiştir.

Yazar, keramet gösteren âlimlerden bahsetmeye devam etmiştir. Hallâc ismiyle meşhur olan Hüseyin b. Mansur b. Ebî Bekr el-Ensârî'nin başından geçen bir olayı okuyucuya aktarmıştır. Hallâc da tıpkı Geylânî gibi tasavvuf ehliendir. Fakat

¹⁷⁰ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-İrâk**, s. 96.

¹⁷¹ Emîn er-Reyhânî, **İrâk'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 147.

Cüneyd buna inanmamıştır. İnsanların kafasını kirlettiğini düşünerek Hallâc'ın kafasını koparttırmıştır. Yazar bu bölümde, çeşitli isimlerin Hallâc ile ilgili söylediği cümlelerden ve beyitlerden aktarma yapmıştır.

“Meçhul Kadın” başlıklı bir sonraki bölüme, Kerh Mezarlığı'nda bulunan kubbenin Zübeyde adında bir kadına ait olduğunu, bahsederek giriş yapmıştır. Asıl aktarmak istediği ise Abbasi kadınları arasında var olan vefâ ve iyilik konusunda eline kimsenin su dökemeyeceği Zübeyde Hanım'dır. Yazar, kadınlar ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

فَالنِّسَاءُ الْفَاضِلَاتُ الْبَاسِلَاتُ، اللّٰوَاتِي يُجَاهِدْنَ فِي بُيُوتِهِنَّ، وَيَسْتَبْسِلْنَ فِي سَبِيلِ الْحُبِّ وَالسَّلَامِ،
النِّسَاءُ الْكَاطِمَاتُ، الصَّابِرَاتُ، الْوَرَعَاتُ، الْحَافِظَاتُ أُمُورَهُنَّ، وَأُمُورَ ذَوِيهِنَّ، الْبَازِلَاتُ نُفُوسَهُنَّ
مِنْ أَجْلِ أَرْوَاحِهِنَّ وَأَبْنَائِهِنَّ، النَّسَاءُ اللّٰوَاتِي تَنْفَقَسُ فِي حَيَاتِهِنَّ الْأُمُومَةَ وَالْأُسْرَةَ؛ إِنَّهِنَّ عَلَى
الدَّوَامِ مُجَاهِدَاتٍ مُسْتَبْسِلَاتٍ فِي كُلِّ مَكَانٍ.¹⁷²

“Nitekim cesur ve erdemli kadınlar, evlerinde canla başla mücâdele ederler, aşk ve esenlik uğruna cesurca çarpışır. O kadınlar ki, kinlerine engel olurlar, sabırlıdır, günah işlemekten sakınırlar, kendilerinin ve akrabalarının işlerine özen gösterirler, eşleri ve çocukları için gözlerini kırpmadan kendilerini fedâ ederler. Onlar, annelik ve aile hayatlarında kutsal kadınlardır. Her zaman ve her yerde fedakârlıktan kaçınmadan sürekli bir uğraş içindedirler.”¹⁷³

“Kâbus Gibi Bir Konferans” adlı bölümde yazar, önce konferansın ne olduğunu açıklamış, sonra gittiği bir tarım fuarı konferansında başına gelenleri aktarmıştır. Konferansta tek konuşmacı olan yazar, sesini duyuramamaktan yakınmış, kendi kendine orada ne işi olduğunu sorgulamıştır. Davetlilerin arasında önde gelen isimler olsa da hiçbirinin onun söylemek istediklerini anlamadığını aktarmıştır. Yazar bu bölümde de yer yer okuyucuya seslenmiş, ara sıra okuyucuyu sıktığını düşünüp özür dileyerek cümlelerine başlamıştır.

وَقَدْ عَجِبَ أَرْبَابُ السِّيَاسَةِ لِمَا فِي الْخُطْبَةِ مِنَ السَّطْحِيَّاتِ، فَكَيْفَ فَاتَ الْجَوْهَرَ الْخَطِيبُ؟
مَاذَا دَهَاءَ فَعَمِّيُّ أَوْ تَعَامَى؟ أَمَا كَانَ بِإِمْكَانِهِ أَنْ يَرَى، فِي نَظْرَةِ سَطْحِيَّةٍ، الْحَقَائِقَ الْبَارِزَةَ؟

¹⁷² Emîn er-Reyhâni, **Kalbu'l-İrâk**, s. 110.

¹⁷³ Emîn er-Reyhânî, **İrâk'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 163.

فَالْإِنْكِلِيزِ لَا يَزَالُونَ فِي الْعِرَاقِ، وَمَا تَحَسَّنَتْ إِقْتِصَادِيَّاتُ الْبِلَادِ، وَمَا تَحَرَّرَتِ الْإِدَارَاتُ مِنَ
الْمُسْتَشَارِينَ، وَمَا...¹⁷⁴

“Siyasetçiler, hatibin konuşmasının yüzeyselliğine de şaşırdılar. Hatibin konuşması nasıl bu kadar içi boş olabilirdi?!. Ne oldu da bu kadar kör oldu veya kör taklidi yaptı? Etrafına şöyle gelişigüzel baksa, apaçık gerçekleri göremez miydi? Örneğin, İngilizler hâlâ Irak’talar, ülkenin ekonomisi henüz düzelmedi, yerel yönetimler müsteşarların boyunduruğundan kurtulamadı...”¹⁷⁵

Emîn er-Reyhânî siyaset ile ilgili düşüncelerini aktarmak istemiş, bundan dolayı bir diğer bölüme “Muhalefet Boşluğu” adlı başlıkla çarpıcı bir giriş yapmıştır. Emîn er-Reyhânî’ye göre Bağdat’ın felaketleri ilkbaharda toz, kışın çamur ve yılın her mevsimi siyasetçilerdir. Burada siyasetçilerin hükûmeti devirmek ve etrafa korku salmak adına her türlü hileye başvurduklarını Irak’ta meydana gelen bir grev olayı üzerinden anlatmıştır:

كَانَ وَزِيرُ الدَّاخِلِيَّةِ يَوْمَئِذٍ مِنْ رُعَمَاءِ الْمَعَارِضَةِ السَّابِقِينَ فَتَدَبَّبَ وَفَارَ بِأَمْنِيَّتِهِ فَصَارَ وَزِيرًا فِي
الْوَزَارَةِ السَّعِيدِيَّةِ. هُوَ إِذَنْ خَارِجٌ عَلَى جُزْبِهِ، وَحَقٌّ لِلْحِزْبِ أَنْ يَطْلُبَ رَأْسَهُ — أَنْ يَذْبَحَهُ
سِيَاسِيًّا. وَكَانَ أَمِينُ الْعَاصِمَةِ يَوْمَئِذٍ مِنْ أَعْدَاءِ وَزِيرِ الدَّاخِلِيَّةِ، فَسَاعَدَ الْمَعَارِضِينَ لِيَتَأَلَّوْا مَأْرَبَهُمْ
مِنْهُ. فَخَلَا لَهُمُ الْجَوُّ، فَتَزَعَمُوا الْإِضْرَابَ، وَكَانُوا فِي تَنْظِيمِهِ وَتَعْمِيمِهِ مُفْلِحِينَ فَطَمَعُوا بِغَيْرِ رَأْسِ
وَزِيرٍ مِنَ الْوَزَرَاءِ — طَمَعُوا بِرَأْسِ الْحُكُومَةِ نَفْسُهَا.¹⁷⁶

“İçişleri Bakanı, o günlerde muhalefetin önceki liderlerinden birisiydi. Kaypak bir politika izleyerek isteğine kavuştu, Saîd’in kabinesinde bakanlığa getirildi. Saîd’in partisinin çizgisi dışındaydı. Doğal olarak parti, onun kellesini istiyor, onu siyasî olarak linç etmek istiyordu. O günlerde belediye başkanı, içişleri bakanının düşmanıydı. Bu yüzden bakanın kellesini isteyen muhaliflere yardım etti. Ortamı tamamen onlara bıraktı. Grevlerin yönetimini üstlenen muhalifler, örgütlenme işinde de başarılı oldular. Sonunda ise bakanlar arasında sadece birisinin kellesiyle yetinmeyip, hükûmeti düşürme arayışı içine girdiler.”¹⁷⁷

Muhalefet ile ilgili düşüncelerini bir sonraki bölümde de aktaran Emîn er-Reyhânî, muhalefetin gücünü göstermek adına bu başlıkla giriş yapmıştır. Ona göre

¹⁷⁴ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-‘Irâq**, s. 129.

¹⁷⁵ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 193.

¹⁷⁶ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-‘Irâq**, s. 133.

¹⁷⁷ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 199.

bu muhalefet, hükûmet karşıtı muhalefet değil, genel anlamda her şeye muhalefettir. Yani siyasî manevraları ve göstermelik vatanseverliği zayıflatan, kendini ağırbaşlı gösteren olumsuz bir güçtür. Bu muhalefet parlamenter devlete savaş açmış, seçimle veya atama ile göreve gelen İngiliz asıllı memur ve müsteşarlardan oluşan, Irak hükûmetinin karşısında utana sıkıla durduğu bir hükûmetin kurulması yönündeki bütün çalışmalara şiddetle karşı koyan muhalefettir.

Ayrıca Emîn er-Reyhânî bu süreç içerisinde, Irak'ta büyükelçi dengi ilk temsilci ve ilk İngiliz elçisi olan Sir Francis ile görüşme fırsatı bulmuş ve Irak ile yapılan antlaşmanın maddeleri hakkında onunla gerçekleştirdiği diyalogları da okuyuculara aktarmıştır.

Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne katılma serüvenini, alınan kararları cemiyete girdikten sonra Irak açısından oluşacak olumlu sonuçları kaleme almıştır. Sonuç olarak da Irak'ın bağımsızlığı ve sürekli yükselmesi için gelişmişlik yolunda yürünmesi gerektiği görüşünü ifade ederek bölümü sonlandırmıştır.

Emîn er-Reyhânî'nin dikkat çektiği bir diğer konu ise Irak'taki eğitim serüvenidir. Irak'taki eğitimin yetersizliğinden, yanlışlarından, aksaklıklarından bahsetmiştir. İhtilal hükûmetinin, yönetimi ele aldığı zamanlarda, azınlık okullarına her türlü imkânı sağladığından; buraların azınlık liderleri tarafından yönetilmesine izin verildiğinden ve bu liderlerin de din adamları arasından seçildiğinden bahsetmiştir. Fakat bu kadar tamahkârlığın üzerine Irak'taki azınlık okullarının sayısı artmaya başlamış ve ülkede ciddi bir kargaşa meydana gelmiştir. Bu sırada bu dinî ve etnik eğitim sistemine şiddetle karşı çıkan Satı el-Husrî millî eğitim müdürüdür. Bu kadar hengâmenin karşısında durmaya çalışmış ve yanlış kararları düzeltmek için uğraşmıştır. Yazar bu bölümde Satı Bey'in geçmişinden bahsederek, dönemin millî eğitim bakanının yaptığı yanlış uygulamaları uzunca anlatmıştır. Daha sonralarda Milletler Cemiyeti tarafından Irak'ın eğitiminin incelenmesi adına bir komisyon gönderilmiştir. Bu duruma oldukça sinirlenen Satı Bey ise bir ret raporu yazmıştır. Bu süreçten sonra Emîn er-Reyhânî; Satı Bey ve komisyon üyelerinden olan Dr. Monroe'nun aralarında yazıştıkları mektuplara dikkat kesilmiş ve yoğunlaşmıştır. Bu mektuplara yoğunlaşmasının en büyük sebebi ise birinin doğulu, diğerinin batılı olmasıdır. İki farklı düşüncenin çatışmalarını okumak ona oldukça zevk vermiştir.

Uzun uzadıya süren bu konuşmalardan sonra Dr. Monroe şu şekilde bir rapor yazar:

إِنَّ مَهْمَةَ التَّعْلِيمِ هِيَ بَثُّ الْعِلْمِ الصَّحِيحِ بَيْنَ عُمومِ النَّاسِ بِقَدْرِ مَا تَأَذَّنَ الْأَحْوَالُ مِنَ
الْإِطْرَادِ وَالتَّوَسُّعِ؛ لِيُنْقِذَهُمْ مِنَ الْأُمِّيَّةِ وَالْفَقْرِ وَالْأَمْرَاضِ وَالْخُرَافَاتِ، وَيُقَوِّي ثِقَتَهُمْ بِأَنْفُسِهِمْ،
وَيُمَسِّنُقِبَلِ بِلَادِهِمْ، وَيَزِيدُ إِنْتِاجَهُمْ وَبِكَلِمَةٍ أُخْرَى؛ لِيَضْمَنَ الْعَيْشَ الْهَيَّءَ لِلشَّعْبِ، وَالْفَلَاحَ
الاقتصاديَّ والزراعيَّ للأمة.¹⁷⁸

“Eğitimin görevi, uygunluk ve genelgeçerlik bakımından şartlar izin verdiği ölçüde, insanları cehaletten, fakirlikten, hastalıklardan ve hurâfelerden kurtarmak; kendilerine ve ülkelerinin geleceğine olan güvenlerini pekiştirmek; ekonomik ve tarımsal verimliliklerini artırmak için doğru bilgiyi bütün insanlar arasında yaymaktır.”¹⁷⁹

Yazar Arap dünyasında, Irak, Suriye ve Mısır’da anlam, yapı, üslûp, sanat, amaç ve ilham kaynağı bakımından bütünüyle yeni bir şiirin bulunduğunu dile getirmiştir. Şiirlerin konularının değiştiğinden, bu döneme öncülük eden şairlerden söz etmiştir. Yazar bu kısımda okurlara kendi modernist bakış açısını yansıtmıştır. Modern şiiri tanıttikten sonra, dönemin Iraklı önemli şairlerine değinmiştir. *Cemîl Şidkî*, *Ma’rûf er-Ruşâfi*, *Muhammed Rıda eş-Şebîbî* ve *Ahmed es-Şâfi en-Necefi* adlı bu şairler Irak’ın dört büyük şairi olarak modern şiir yapısına öncülük etmiştir. Emîn er-Reyhânî, bu şairlerin kısaca hayatlarından, yaptıkları işlerden, üslûplarından, şiirdeki zevklerinden, düşüncelerinden, kaleme aldıkları birkaç beyitten ve edebî açıdan Arap dünyasına katkılarından söz etmiştir.

Milleti millet yapan özelliklerden yemekler, sanat eserleri, şiirler gibi oyunlar da bir milletin kültürel yansımasıdır. Emîn er-Reyhânî bu eserinde, polo ve izcilik oyunlarını da anlatmıştır. Oyunların tarihî geçmişinden, doğuşundan, nerelerde ve nasıl oynandığından, en iyi kimin oynadığından bahsetmiştir.

Emîn er-Reyhânî, İran kaynaklı olan polonun İran’dan Hindistan’a, Çin’e, İstanbul’a ve Avrupa’ya kadar yayıldığından, sonralarda İngilizlerin oyunu olarak kabul görse de yarım asır sonra tekrar İran’a atfedildiğinden söz etmiştir. Hatta bu oyun Beşşar b. Burd’un şiirlerinde dahi yer almıştır. Daha sonra yazar polo

¹⁷⁸ Emîn er-Reyhânî, *Kalbu’l-İrâk*, s. 162.

¹⁷⁹ Emîn er-Reyhânî, *İrak’ın Kalbi*, çev. Muammer Sarıkaya, s. 245.

oyununun Bağdat'taki yerini anlatmıştır. Hangi kelimelerden türediğinden ve ne anlama geldiğinden bahsetmiştir.

Yazarın asıl hayranlık duyduğu oyun ciritve izciliktir. İzcilik onun araştırma ruhunu yansıtmaktadır. Son olarak, Emîn er-Reyhânî kitabını bitirirken izcilere çok güzel bir üslûpla öğütler sıralamıştır. Daha sonra eserinin ilk cildinin son bulduğunu dile getirerek okuyucularına veda etmiştir.

3.3.4. Zaman ve Mekân

3.3.4.1. Zaman

*“Zaman, romanda kendisine yer verilen olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır. Roman, bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir.”*¹⁸⁰

Zamanlar kendi içerisinde ayrı kavramlara bölünmektedir. Bu eserde yazar anlatma zamanı kavramını kullanmıştır. *“Anlatma zamanı, romanın yazıldığı zamana denmektedir. Roman, anlatıldığı, okuyucuya aktarıldığı, roman kitabı biçimine dönüştüğü sırada vaka zamanı değişebilir. Bu süreçte sadece cereyan eden olayların aktarımıyla yetinilmez; bunun yanında hatırlamalarla, çağrışımlarla, geriye dönüş ve ileriye gidişlerle başka zaman dilimleri de ilave edilebilir.”*¹⁸¹ Bu anlatma zamanı da kendi içerisinde iki biçimdedir. Yazar ise sonradan aktarma biçimini kullanmıştır. *“Sonradan aktarmada; romandaki olaylar, olup bittikten sonra ileriki bir zaman diliminde hatırlamalara ya da tutulan kayıtlara göre aktarılır. Bu bakımdan bazı romanlar, hatıra defterlerinden ya da günlüklerden oluşur.”*¹⁸² er-Reyhânî de bu romanını bir hatıra romanı kapsamında ele almıştır.

1920-1930 yılları arasında Irak'ta gerçekleştirilen devrim öncesi ve sonrasındaki durumu ortaya koymak amaçlı, tarafından kaleme alınmış olan bu eser belli bir zaman bütünlüğü olmamakla beraber, er-Reyhânî'nin ziyaret ettiği esnalarda gördüklerini aktarması sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Yazar sonradan aktarma yöntemini kullanarak, Irak'a düzenlediği gezilerden, okuduğu şiir ve kitaplardan bu ülkeyle ilgili edindiği bilgileri bu teknikle okuyuculara aktarmayı başarmıştır. Bu

¹⁸⁰ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 128.

¹⁸¹ Nurullah Çetin, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁸² Nurullah Çetin, **a.g.e.**, s. 133-134.

kısımda er-Reyhâni'nin Bağdat'ın yeniden kurulmasıyla ilgili şu sözleri örnek verilebilir:

وَ عِنْدَمَا أُعِيدَ بِنَاؤُهَا كَانَ النَّاسُ لَا يُزَالُونَ فِي ظِلِّ النَّكْبَةِ، فَمَا هَمَّهُمْ فِي الْبِنَاءِ الْأَصُولُ الْهَنْدُسِيَّةُ أَوْ
الْمَحَاسِنَ الْعُمَرَانِيَّةَ، وَلَا كَانُوا يَحْفَلُونَ بِغَيْرِ اللَّازِمِ لِلْمَأْوَى وَالسَّلَامَةِ. بُعِثَتْ بَغْدَادَ وَمَا حَسَنَتْ
حَالَهَا، إِلَّا بَعْدَ ثَمَانِينَ سَنَةً أُخْرَى؛ أَيَّ فِي أَوَّلِ عَهْدِ الدَّوْلَةِ التَّنْرِيَّةِ الثَّانِيَّةِ، الَّتِي أُسِّسَهَا (١٣٣٩ م)
حَسَنُ الْجَلَائِرِي.¹⁸³

“Bağdat yeniden kurulduğunda, insanlar hâlâ felaketin gölgesindeydi. Şehir bina edilirken, mühendislik ilkeleri ve mimari güzellikler umurlarında değildi. Zorunlu olan sığınma ve güvenlik dışında başka bir amaçları yoktu. Bağdat yeniden dirildi; ancak durumu 80 yıl sonra yani Hasan el-Celâiri'nin 1339'da kurduğu, Tatarların ikinci devletlerinin ilk zamanlarında düzeldi.”¹⁸⁴

3.3.4.2. Mekân

“Arapça “kevn” kökünden türeyen mekân kelimesi yer, mahal, ev, oturulan yer anlamlarına gelir. Mekânı genel çerçevesiyle vakanın geçtiği ve roman kahramanlarının hareketlerini gerçekleştirdiği yerler olarak tanımlayabiliriz.”¹⁸⁵
“Romancı, mekân unsurunu; olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak yönleriyle kullanabilir. Romanın ‘sahihlik’ havası kazanmasında, diğer elemanlar gibi mekânın da inkâr edilemez bir payı vardır. Mekân, tabiri caizse, romanın ayağının yere basmasını sağlar.”¹⁸⁶

Emîn er-Reyhâni'nin anı tarzındaki bu romanında mekân unsurları Irak'ın sokakları, mahalleleri, yapıları yani genel anlamıyla Irak'ın kendisidir.

“Roman kişileri gerçek hayatta olduğu gibi gündelik yaşamlarına devam etmek için bir mekânda bulunmak zorundadırlar. Bu mekânlar, işlevlerine göre farklı şekillerde karşımıza çıkar. Görünür olması ve roman kişinin içinde/üzerinde hareket etmesi mekânın, romanda işlevselliğini ortaya koymaktadır.”¹⁸⁷

¹⁸³ Emîn er-Reyhâni, **Qalbu'l-'Irâk**, s. 22.

¹⁸⁴ Emîn er-Reyhâni, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 39.

¹⁸⁵ İsmail Karaca, **Tarihi Romanlarda Mekân-Coğrafya**, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 34, Sayı: 34, 2006, s. 72.

¹⁸⁶ Mehmet Tekin, **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, s. 129.

¹⁸⁷ Mehmet Bakır Şengül, **Romanda Mekân Kavramı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, Sayı: 11, 2010, s. 533.

er-Reyhânî karış karış sokakları gezmiş, otellerde kalmış ve tarihî mekânları tasvir ederek somut ibarelerle okurlara eserini takdim etmiştir.

Tasvir yapılabilmesi için, eseri kaleme alacak kişinin iyi bir gözlemci olması; kendisini ve çevresini iyi gözlemleyip tanıması gerekmektedir. Emîn er-Reyhânî bu konuda oldukça başarılıdır. İyi bir gözlemci olmasından dolayı sokakların, caddelerin, binaların tüm güzelliklerini ortaya koyabilecek bir tasvir yaklaşımı içinde olmuştur. Ayrıca er-Reyhânî nesnel bir tasvircidir. Nesnel tasvir; gerçekçi ve realist tasvir demektir. Yani tıpkı yazarın yaptığı gibi, Irak'ın yanlış tanımlarından yola çıkarak ele aldığı bu eserinde gözle görülen gerçekleri hiç değiştirmeden, olduğu gibi aktarmaktır.

وَفِيهَا كَذَلِكَ الْمُتَنَاقِضَاتُ الْمُدْهَشَاتُ. فَهِيَ قَدِيمَةٌ وَهِيَ جَدِيدَةٌ، وَهِيَ مُتْرَاصَةٌ وَهِيَ مُتَبَعِثَةٌ. وَهِيَ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ بَدْوِيَّةٌ. فَالشَّارِعُ الطَّوِيلُ الَّذِي دَعَاهُ الْإِنْكَلِيزُ بِالْجَدِيدِ، ثُمَّ غَيَّرَتْ أَمَانَةُ الْعَاصِمَةِ إِسْمَهُ فَدَعَتْهُ شَارِعَ الرَّشِيدِ، هَذَا الشَّارِعُ بِمَا فِيهِ مِنْ مَخَازِنَ حَدِيثَةٍ، وَدَكَكَيْنِ قَدِيمَةٍ، وَمَقَاهِ وَدَوْرٍ سِينَمَا، وَأَنْوَارٍ كَهْرَبَائِيَّةٍ وَأَسْلَاقَ بَرْقِيَّةٍ، وَعَرَبَاتٍ وَسَيَّارَاتٍ وَبِاصَاتٍ وَمَنَافِدٍ فِي جَانِبِيهِ إِلَى الدَّرَبُونَاتِ إِنَّهُ لِشَبِيهِ بِشَارِعٍ فِي قَرْيَةِ أَوْرُوبِيَّةٍ.¹⁸⁸

“Yine Bağdat'ta insanı sıkıntıya sokan ve dehşete düşüren zıtlıklar da bulunmaktadır. Bazen antik, bazen moderndir Bağdat. Kimi zaman kompleks, kimi zaman dağınıktır. Bazen medenî, bazen bedevîdir. Nitekim İngilizlerin ‘Yeni Cadde’ dedikleri, daha sonra başkent yönetiminin, ismini ‘Reşîd Caddesi’ şeklinde değiştirdiği uzun cadde, üzerindeki modern ardiyeler, antik dükkânlar, kahvehaneler, sinema salonları, elektrik direkleri, telgraf telleri, faytonlar, taksiler ve yan taraflarındaki bağlantı yolları ile üstü çatı gibi kaplı sokaklara açılan daracık geçitlerle bir Avrupa şehrini andırmaktadır.”¹⁸⁹

3.3.5 Dil ve Üslûp

3.3.5.1. Dil

“Bir sanatçının kişiliği, psikolojik yapısı, sözcük dağarcığı, onun eğitim-öğretim seviyesi, sosyal konumu, edebî anlayışı, dünya görüşü, kişiliği vb. özelliklere göre şekillenir. Sanatçının psikolojik durumunun, dil ve üslûbuna yansımaları onu

¹⁸⁸ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-'Irâk**, s. 25.

¹⁸⁹ Emîn er-Reyhânî, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 43.

diğer şairlerden ayıran bir özelliktir. Bu bakımdan dil ve üslûbunun incelenmesinde, sanatçının psikolojik yapısının bilinmesinin önemli olduğunu söylemeliyiz.”¹⁹⁰

“Üslûp, yazarın şahsiyetinin, kişiliğinin ve iç dünyasının önemli bir yansımasıdır. Bu bakımdan üslûbun kaynağında ilim dalları arasında sanat merkezli bir ilişki ve sanatkârın ruhsal yapısı vardır.”¹⁹¹

“Edebî eserlerde, dil, ifade ve üslûp arasında bulunan ilişki oldukça güçlüdür. Dilin kullanılması ifade ve üslûpla bir bütünlük gösterir. Kâinata bütün şekiller, görüntüler, eşyalar, hareketler, olaylar, durumlar, sesler, kokular bir ifade içindedir. Bizim için obje, unsur, eleman, faktör, değer, veri diyebileceğimiz her uyarıcının bir ifadesi vardır. Kelimeler, bunları, kendine has bir ifade tekniğiyle muhatabına duyurur. Sözcüklerin ifade biçimleri, diğer etmenlerle beraber edebî eserin/yazarın üslûbunu oluşturur.”¹⁹²

Emîn er-Reyhânî bu eserinde betimlemeler ve tasvirlerle okuyucuya bir gezinti havası katmıştır. Eserini konuşma dili eşliğinde yazmış, yer yer okuyucuyu sanki yanında arkadaşı varmış gibi eserin içerisine katmıştır. Ara sıra mukabele ettiği insanlarla olan konuşmalarına da yer vererek bu anı türündeki romanında sıkıcılığı yok etmeyi başarmıştır.

Bu bağlamda Emîn er-Reyhânî, Arapçayı sonradan öğrenmiş birine göre bu dili son derece güzel kullanmayı başarmıştır. Başlarda yaptığı hatalarını bu eserinde neredeyse yok etmiştir. Kardeşi Albert’in düzenlemeleri de yadsınamaz bir gerçektir.

3.3.5.2. Üslûp

“Bir yazarın kendine özgü tutumu, deyişi, söyleyiş biçimi onun üslûbunu ortaya çıkarır. Üslûp, bir kişinin duygu, düşünce ve hayallerini sözle veya yazıyla kendine has bir tarzda dile getiriş, ifade ediş biçimidir. Her yazarın üslûbu, onun dünya görüşünün, hayata bakış açısının, yaşama biçiminin dildeki yansımasıdır.”¹⁹³

Bu konuda Emîn er-Reyhânî, Doğu’dan çıkmış bir cevherdir. Kişisel özelliğini üslûbuyla ortaya koymaktan asla çekinmemiş, görüşlerini rahatlıkla anlayabileceğimiz bir yazar olmuştur. Kimi eserlerinde açık sözlülüğünden dolayı

¹⁹⁰ Mustafa Karabulut, **Edebî Metinlerde Dil ve Üslûp İncelemeleri ve Edip Cansever’in Dil ve Üslûbunda Psikolojik Unsurlar**, VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara 2012, s. 1.

¹⁹¹ Mustafa Karabulut, **a.e.**, s. 1.

¹⁹² Mustafa Karabulut, **a.e.**, s. 1.

¹⁹³ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 273.

tepki olsa da o, üslûbu ve dili güzel bir şekilde kullanmıştır. Bu eserinde de Bağdat'ı tüm yönleriyle başarılı bir şekilde aktarmıştır. Romanını, sıkıcılıktan kurtararak okuyucuyla yanında seyahat ediyormuşçasına, sanki okuyucu karşısında oturuyor da onunla sohbet ediyor edasıyla anlatmıştır.

Emîn er-Reyhânî ortak millî dili kendine göre başarılı bir şekilde ele almış ve bunu güzel bir şekilde işlemiştir. Üslûbunun farklılığının sebebi ise sürekli bir göç hâlinde olmasıdır. Hem Batı'da hem Doğu'da aldığı eğitimlerle kendine özgü üslûbunu ortaya koymuştur.

إِنَّ لِلْمُدُنِ كَمَا لِلنَّاسِ رُوحًا حَيَّةً نَاطِقَةً ثَابِتَةً، وَبِكَلِمَةٍ أُخْرَى: إِنَّ رُوحَ الْمَدِينَةِ هِيَ الْبَارِزَةُ
الْمُمْتَازَةُ مِنْ صِفَاتِهَا، تَلْكَ الصِّفَاتِ الَّتِي تَبْدُو فِي أَكْثَرِ مَظَاهِرِ الْحَيَاةِ وَالْعَمَلِ، فَتَسِمُهَا بِوَسْمِهَا
الْخَاصِّ.¹⁹⁴

“Şehirlerin de insanlar gibi canlı, konuşkan ve kararlı bir ruhu vardır. Bir başka ifade ile şehrin ruhu, şehrin göze batan, dikkat çeken, yaşamın ve iş hayatının birçok alanında ortaya çıkan ve kendine has damgası ile onları damgalayan nitelikleridir.”¹⁹⁵

3.3.6 Fikir ve Tez

er-Reyhânî romanın “Gerçekler” kısmında da değindiği üzere Irak'ı yanlış anlatmaları, yanlış aktarmaları ve yanlış tasvir etmelerinden dolayı bu eseri kaleme almıştır. Açık bir şekilde Irak'ın kültürünü, dinî görüşlerini, ortaya çıkarılan eserlerini, edebiyatçılarını, kısacası bütün sosyal ve siyasal yönlerini anlatmayı hedeflemiş ve kendi görüşlerini de katarak, yanlış bilinenlerin doğrusunu okuyucuların önüne sermiştir. er-Reyhânî Irak hakkındaki tezlerini kaleme alırken şu sözleri dile getirmiştir:

جِنْتُ بَعْدَادَ مِنْ أَفْقٍ كَانَ فِي قَدِيمِ الزَّمَانِ كَثِيرَ الْأَنْوَارِ وَالْأَلْوَانِ. جِنْتُهَا وَفِي الْقَلْبِ أَثَرٌ
عَمِيقٌ مِمَّا لَا يُزَالُ مِنْ تِلْكَ الْبَهْجَةِ فِي كُتُبِ التَّارِيخِ وَالشَّعْرِ. بَلْ جِنْتُهَا مِنْ عَالَمِ الْأَحْلَامِ الْمُدَبَّجَةِ
حَوَاشِيَهُ بِالذَّهَبِ وَالْأَرْجُوَانِ. وَبِكَلِمَةٍ أُخْرَى لَقَدْ جِنْتُ بَعْدَادَ مِنْ عَالَمِ أَلْفِ لَيْلَةٍ وَلَيْلَةٍ. فَهَلْ يُعْجِبُ
إِذْنًا لِخَبِيئَتِي، وَهَلْ يُسْتَعْرَبُ عَمِّي؟¹⁹⁶

¹⁹⁴ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-İrâk**, s. 59.

¹⁹⁵ Emîn er-Reyhânî, **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 95.

¹⁹⁶ Emîn er-Reyhânî, **Qalbu'l-İrâk**, s. 13.

“Bağdat’a eskiden çok aydınlık ve renkli bir ülkeden geldim. Bağdat’a geldim; çünkü tarih ve şiir kitaplarındaki o görkemli şehre karşı kalbimde derin bir arzu duyuyordum. Sınırları yıldız ve erguvanla süslü düşler âleminde; bir başka ifade ile binbir gece âleminde gelmiştim Bağdat’a. Şimdi ümitlerim boşa çıktığı için şaşkın bir hâldeyim. Üzüntüm neden garipsensin?”¹⁹⁷

Cümlelerinden de anlaşılacağı üzere hayal ile gerçeklik arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamış, kesin ifadeler kullanarak açık bir tez niteliği kazandırmıştır.

3.3.7. Anlatım Teknikleri

3.3.7.1. Otobiyografi Tekniği

Yazarın kendi hayat sahnelerinden yararlanarak ortaya koyduğu edebî türlerde otobiyografi tekniğine sıklıkla başvurulur. Tekniğin sınırlılıklarının olması yazar için dezavantajlı bir durum oluşturur. Mehmet Tekin, otobiyografi tekniğinin kavram alanı hususunda şunları ifade eder: “*Otobiyografik yöntem, bir anlamda biyografinin ürünüdür. Romancıların, biyografiden, anlatı düzeyinde yararlanmak istemeleri, ‘otobiyografik’ yöntemi gündeme getirmiştir. Otobiyografik yöntem, biyografi eksenli bir sunuş, bir anlatım biçimidir. Bu yöntemde anlatıcı, doğal olarak birinci tekil kişidir. Bir diğer ifade ile anlatan ile anlatılan aynı kişidir. Tekniğin esası bu temele dayanmaktadır. Hâl böyle olunca anlatı sisteminde yer alan her şey, bu anlatıcının bakış açısından okuyucuya yansır. Anlatıcının bu konumu, otobiyografik yöntemin manevra yeteneğini kısmakta, darlaştırmaktadır.*”¹⁹⁸

Emîn er-Reyhânî **Kalbu’l-‘Irâk** romanının bütünü bu teknikle yazmıştır. Bir anı türünde olan eserde anlatan da anlatılan kişi de kendisidir. Irak’ın caddelerini, sokaklarını, tarihini, kültürünü, kısaca bütün yönlerini kaleme almış ve okurlara izlenimlerini bu teknikle aktarmada oldukça başarılı olduğu görülmüştür.

¹⁹⁷ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 27.

¹⁹⁸ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, s. 271; bk. Alpay Gezer, Yakup Çelik, **Ayşe Kilimci’nin Hikâyeciliği ve Hikâyelerinde Anlatım Teknikleri**, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, Sayı 2, 2017, s. 23.

قَالَ رَفِيقِي الْأَدِيبُ الْبَغْدَادِيُّ، وَنَحْنُ نَمِشِي فِي تِلْكَ السُّوقِ الْمَسْفُوفَةِ ذَاتِ الدَّكَاكِينِ الدُّكْنِ
وَالجَوَاهِرِ الثَّمِينَةِ: إِنَّ الْمِيَاهَ فِي الشِّتَاءِ تَجْرِي فِيهَا كَالسَّاقِيَةِ، فَتَسْتَمِرُّ الْأَشْغَالَ مَعَ ذَلِكَ وَلَا أَحَدٌ
يَبَالِي.¹⁹⁹

“Üzeri çatılı, isli dükkânların ve değerli mücevher işleme atölyelerinin bulunduğu bu çarşıda gezerken, Bağdatlı bir edebiyatçı arkadaşım bana, kışın yağmur sularının çarşı içinde dere gibi akmasına karşın çalışmanın devam ettiğini, kimsenin akan suya aldırmadığını söyledi.”²⁰⁰

3.3.7.2. Tasvir Tekniği

“Tasvir, kurmaca eseri oluşturan mekân, olay, zaman gibi unsurların sözcüklerle resmedilmesi, görünür hâle getirilmesi, okurun gözü önünde sözcüklerle bir resim çizilmesidir. Tasvir, anlatılanların somutlaştırılması için izlenen bir yoldur. Tasvir tekniği kullanılırken dikkat edilmesi gereken nokta tasvirin metin içinde bir işlevinin olmasıdır. Aksi takdirde yapılan tasvirler sadece sanatçının yeteneğini gösterir, metne herhangi bir katkıda bulunmaz.”²⁰¹

لِلْمَنْزِلِ الَّذِي كُنْتُ مُقِيمًا فِيهِ صَحْنٌ فَسِيحٌ مَفْرُوشٌ بِالْبِلَاطِ الْأَبْيَضِ، يُرَجَّبُ حَتَّى بِالسِّيَّارَاتِ. وَفِي
ذَاتِ يَوْمٍ، سَاعَةَ الْفَجْرِ، سَمِعْتُ صَوْتَ بُوقِ صَاحِبٍ، فَإِذَا بِسَيَّارَتَيْنِ فِي ذَلِكَ الصَّحْنِ، وَقَدْ
كَسَاهُمَا غُبَارُ الصَّخْرَاءِ، الْوَاحِدَةُ عَادِيَّةٌ.²⁰²

“Kaldığım otelin park etmiş otomobillere rağmen genişliğini kaybetmeyen beyaz mermer döşeli büyük bir avlusu vardı. Bir gün gün doğumu esnasında gürültücü bir kornanın sesini duydum. Birden bu geniş avluda çölün tozuna toprağına bulanmış iki otomobil gördüm. Birisi sıradan bir otomobildi.”²⁰³

3.3.7.3 Geriye Dönüş Tekniği

Yazar yer yer Irak’ın eski zamanlarını hatırlatarak okuyucunun ilgisini çekmeyi başarmıştır.

كَانَ لِلسَّيْرِ أَرْزُودٌ وَلِسُونٍ، الْحَاكِمِ الْمَدَنِيِّ بِالنِّيَابَةِ فِي بَدَاءَةِ الْإِحْتِلَالِ، آرَاءٌ سِيَاسِيَّةٌ أَدَّى الْعَمَلَ بِهَا
إِلَى الثَّوْرَةِ. وَكَانَ لَهُ فِي التَّغْلِيمِ آرَاءٌ أَقَلَّ مَا يُقَالُ فِيهَا: إِنَّهَا مِثْلُ آرَائِهِ السِّيَاسِيَّةِ، رَجْعِيَّةٌ
اسْتِعْمَارِيَّةٌ. فَقَدْ جَاءَ فِي كِتَابِهِ تَنَازُحُ الْوَلَاءِ أَنَّ الْعِرَاقَ لَا يَصِيرُ أَهْلًا لِلْخَرِيَّةِ إِلَّا إِذَا أُشْرِبَ

¹⁹⁹ Emîn er-Reyhâni, *Ķalbu'l-'Irâq*, s. 30.

²⁰⁰ Emîn er-Reyhâni, *Irak'ın Kalbi*, çev. Muammer Sarıkaya, s. 51.

²⁰¹ Ahmet Mocan, *Yalnızız'da Anlatım Teknikleri*, s. 1833.

²⁰² Emîn er-Reyhâni, *Ķalbu'l-'Irâq*, s. 111.

²⁰³ Emîn er-Reyhâni, *Irak'ın Kalbi*, çev. Muammer Sarıkaya, s. 165.

الْمَبَادِئِ الْمَسِيحِيَّةِ هِيَ سِيَاسَةٌ قَدِيمَةٌ ذَهَبَتْ مَعَ مَنْ ذَهَبُوا فِي الْحَرْبِ الْعُظْمَى. وَلَكِنْ بَعْضَ
السِّيَاسِيِّينَ وَالْمُتَدَبِّينَ، مِثْلُ السِّرِّ آرنلد، ظَلُّوا مُتَمَسِّكِينَ بِأَذْيَالِهِ.²⁰⁴

“İhtilâlin başlangıcında medenî hukuk hâkim vekili olan Sir Arnold Wilson’ın birtakım siyâsî görüşleri vardır ki bunları uygulamak devrime götürür. Onun eğitimle ilgili görüşlerinin tıpkı siyâsî görüşleri gibi, en azından gerici ve sömürgeci olduğu söylenebilir. Onun ‘A Clash of Loyalties’ (Sadakatlerin Çatışması) adlı eserinde şu görüşü yer almaktadır: ‘Irak, Hristiyanlığın temel ilkelerini benimsemediği sürece kesinlikle özgür olamaz.’ Bu, I. Dünya Savaşı’nda yok olanlarla birlikte ortadan kalkan eski bir siyaset anlayışıdır. Yine de Arnold gibi bazı siyâsîler ve dindar insanlar bu anlayışı savunmaya devam etmektedir.”²⁰⁵

²⁰⁴ Emîn er-Reyhâni, **Kalbu'l-İrâk**, s. 99.

²⁰⁵ Emîn er-Reyhânî, **Irak’ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, s. 223.

EL-MUḤÂLEFETU'S-SULÂSİYYE Fİ'L-MEMLEKETİ'L-ḤAYEVÂNİYYE VE KALBU'L-'İRÂK ESERLERİNİN MEHCER EDEBİYATINA KATKISI

Arap edebiyatı cahiliye döneminden modern döneme kadar geçen süreçte içerik ve şekil bakımından değişiklik göstermiştir. Modern dönem Arap edebiyatı, Arapların farklı bir ülkeye göç etmesiyle ortaya çıkmıştır.

İncelenmiş bu iki eserden ilki olan **el-MuḤâlefetu's-Sulâsiyye fî'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye** adlı eser, *Kelile ve Dimne*'den sonra fabl türünde verilen ilk eser olarak kabul edilmiştir. Emîn er-Reyhânî bu eserle Arap dünyasına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Arap dünyası bu dönemle ve bu eserle beraber ilk defa bir eserde şekilciliğin değil içeriğin önemi ile karşılaşmıştır. Ayrıca ilk defa bir yazarın korkmadan duygu ve düşüncelerini dile getirdiğini görmüşlerdir. er-Reyhânî bu eserle kendinden sonra gelecek edebiyatçılara ışık tutmayı başarmıştır. er-Reyhânî'den sonra bu dönemde yazılan eserlere bakıldığında bu etkiyi görmek mümkündür. Örneğin; Muhammed Hüseyin Heykel de Arap dünyasında bir ilki başarmış ve *Zeyneb* adlı eseri ile sebep-sonuç ilişkisine bağlı tarihî olmayan ilk edebî romanı yazmıştır.²⁰⁶ Onu dünya çapında ödül alan Necib Mahfuz, **Midak Sokağı** adlı eseriyle takip etmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Yazar bu eserle Arap edebiyatına büyük bir farklılık getirirse de, olumlu yanlarının yanında olumsuz yanlara da sebep olmuştur. Eserinde sert bir dil kullanarak düşüncelerini ifade etmesi sebebiyle bazı Arap göçmenleri ve kamuoyu tarafından sakıncalı yazar olarak ilan edilmiştir. Öyle ki Arap dünyasının dinî eleştirilere bu kadar açık olmadığı kanısına varılabilir. Bu kanıya varılmasının sebebi ise er-Reyhânî bu eseri yayımladığı zamanlarda Farah Antun (1874-1922) da aynı türde ve aynı şekilde bir bakış açısına sahip olmasına rağmen er-Reyhânî'ninki kadar bir tepkiyle karşılaşmamıştır.

er-Reyhânî'nin bir diğer eseri olan **Kalbu'l-'Irâk** adlı romanı ise bu dönemde yazılmış en ilgi çekici seyahatnamedir. er-Reyhânî'nin bu eserinde yer alan düşünceleri, devrimciliği ve yenilikçiliği başta Iraklı edipler olmak üzere tüm Arap edebiyatçılarını derinden etkilemiştir.

²⁰⁶ Rahmi Er, **Modern Mısır Romanı I**, Hece Yayınları, Ankara 2015, s. 89.

Mehcer edebiyatının gelişiyle fikir özgürlüğü ortaya çıkmıştır. er-Reyhânî bu eseriyle, beş kere ziyaret ettiği Irak'ın her gidişinde farklı bir özelliğini fark etmiş, İngiliz hâkimiyetinden önceki ve sonraki köklü değişimlerden söz etmiştir. Daha önce Arap edebiyatında böyle bir eser verilmediği için Emîn er-Reyhânî ilk eserine nazaran bu eseriyle destekleri almayı başarmıştır.

er-Reyhânî bu iki eseriyle yaşadığı dönemin sosyal, siyâsî ve dinî yönlerini, mehcer edebiyatının vermiş olduğu sadelikle, anlaşılır, fasih bir dil kullanarak kaleme almıştır. Her iki eserinde de şekilciliğe değil, duygu, düşünce ve anlaşılmaya fazlasıyla yer vermiştir. Yaşadığı toplumdaki eski-yeni çatışmasını sıklıkla dile getirmiş, her zaman yanlış bilinen dinin doğrusunu aktarmayı savunmuştur.

Bu iki eser ve yazarın verdiği diğer eserler geçmişten günümüze doğru değişen Arap edebiyatına büyük bir oranda katkı sağlamış, Arap ediplere öncülük etmiştir. Bu eserlerden sonra edebiyatçılar dilin daha sade kullanılması kanısına varmış, şekilciliğe değil içeriğe önem vermişlerdir. Duygu ve düşünceleri cesurca ifade edebilmiş, haklarını savunmayı öğrenmişlerdir. şiirde dahi kafiyeler yok olmuş, bunun yerine düzyazıyla daha anlaşılır sözcükler tercih edilmiştir.²⁰⁷

---

²⁰⁷ Necmi Küçük, **Gökyüzünde Bir Kral-Göç Edebiyatı ve Fevzî Ma'luf Örneği-**, Temmuz Yayınları, İstanbul 2020, s. 219-221.

SONUÇ

Yazarların eserleri, yaşadığı veya etkilendiği toplumlardan izler taşımakta ve yazılmış olduğu dönemlerden kesitler sunmaktadır. Toplumun yaşadığı siyâsî, ekonomik, sosyal olaylar kimi zaman yazara ilham kaynağı olurken kimi zaman satır aralarında, yaşandığı şekliyle okuyucusuna kendini göstermektedir. Bu ürünler, yaşanan buhranları, devrimleri, reformları, insanları etkileyen olayları yazarlar aracılığıyla gelecek nesle aktarmayı sağlamaktadır. Mehcer edebiyatçılarının en büyük hedefi Doğu kültürünü tüm dünyaya tanıtmak olmuştur. Ortak bir paydaya sahip olan bu yazarlar verdikleri eserlerle hedeflerine ulaşmayı başarmışlardır.

Mehcer edebiyatı kurucularından biri de bu çalışmada yer alan Emîn er-Reyhânî'dir. On bir yaşında, akranlarından daha erken bir zamanda Amerika'ya göç eden er-Reyhânî, kendisinden sonraki Arap göçmenler üzerinde önemli sayılabilecek etkiler yaratmış ve kaleme aldığı eserleriyle hem Arap dünyasında hem de Batı dünyasında ses getiren yazarlardan biri olmuştur.

Emîn er-Reyhânî din ve siyaset kavramlarını hemen hemen her eserinde kullanmıştır. Emîn er-Reyhânî'nin **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye** ve **Ḳalbu'l-'Irâḳ** adlı eserleri modern Arap edebiyatında verilen ilk eserlerdendir. er-Reyhânî fabl türünde verdiği **el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye** adlı eserinde, yanlış bilinen dini eleştirirken; seyahat türündeki **Ḳalbu'l-'Irâḳ** adlı eserinde ise yanlış anlatılan Irak'ı, hem anlatmış hem de olumsuz anlamda eleştirmiştir.

el-Muḥâlefetu's-Sulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye adlı eserinde hayvanları karakterize ederek, yanlış bilinen dinin nelere sebebiyet verdiğini açıklamayı hedeflemiştir. er-Reyhânî'nin, bu eseriyle din kurumuna değil, din adamlarına eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Bu eserinden sonra Arap dünyasından çok fazla karşı çıkan olsa da er-Reyhânî ölümüne kadar geçen sürede kalemini daima kullanmış ve bu konuyla ilgili düşüncelerini cesurca ifade etmiştir.

Onun seyahatname türündeki diğer eseri olan **Ḳalbu'l-'Irâḳ** da ilgi çeken eserlerinden biri olmuştur. Irak'ı sokaktaki kaldırım taşından uygulanan eğitime kadar bütün yönleriyle, akıcı üslûbu ve betimlemeleriyle okuyucularına anlatmayı başarmıştır.

er-Reyhânî'nin eserlerinde konu bakımından gerçeklik ön plândadır. Yazar hayal ve kurmacadan daha çok akla ve mantığa hitap etmeyi hedeflemiştir. Eserlerinde göze çarpan bir özellik de üslûbudur. İmâ ve kinâyeyi sıklıkla kullanmış, söz dizimindeki ustalığıyla kendi dönemindeki edebiyatçıların önüne geçmeyi başarmıştır.

er-Reyhânî'nin iki eserini konu alan bu çalışmada, yazarın eserleriyle modern Arap edebiyatına büyük oranda katkı sağladığı kanısına varılmıştır. er-Reyhânî, yazdığı bu iki eserle Arap edebiyatına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Hayatın içerisinde sürekli tartışma konusu olan din ve siyaset, Emîn er-Reyhânî'nin eserlerinde karşılaşılan konular arasında yer almıştır. Fabl ve seyahatname türünde yazılan bu romanlar, Arap edebiyatının sürekli gelişmekte olduğunun bir göstergesi niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yayınları, Ankara, 1984.
- Argunşah, Hülya, **Tarih ve Roman**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bâsim, Bölüm Adı: **Emîn er-Reyhânî Râ'id Teşkaddumî Min Bilâdî**, Sempozyum: Emîn er-Reyhânî Ba'de Rub'î Kârn, Dâru'r- Reyhânî, Li't-Ṭıbâ'a Ve'n-Neşr, Beyrut, 1966.
- Yakıştıran, Burcu Özaydın, **Bölüm Adı: Roman İncelemesinin Teorik Temelleri ve Uygulamaları Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri**, Kitap Adı: Orhan Hançerlioğlu Hikâyeden Öte Romandan Beri, Akademik Kitaplar, 2016, s. 680.
- Cebr, Cemîl, **Emîn er-Reyhânî -Sîratuhû ve Edebuhû-**, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 1964.
- Çalışkan, Adem, **Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 34, 2007, s. 29-52.
- Çavga Onat, Çiğdem, **'Alâ' el-'Asvânî'nin "İmâret Ya'Ḳûbyân" Adlı Romanında Yapı, Tema ve Anlatım Özellikleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020.
- Çetin, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.
- Demir, Berrin, **Bir Harem Bestekârı Sadullah Ağa: Bir Tarihi Roman İncelemesi**, Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 27, 2021, s. 71-83.
- Demir, Şükriye, **"Sevincini Bulmak" Adlı Hikâyedeki Anlatım Teknikleri**, TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21, 2020, s. 290-314.
- el-Haṭîb, Hıkmî Şabbâğ, **Emîn er-Reyhânî'r-Rahḥâletu'l-'Arab**, Beytu'l-Hıkmî, Beyrut, 1970.
- el-Eşter, Abdülkerîm, **en-Neşru'l-Mehcerî**, Dâru'l-Fikri'l-Me'âsır, Dımaşk, 1970.
- el-Maḳdisî, Enîs, **el-Funûnu'l-Edebîyye ve A'lâmuhâ fi'n-Nahḍati'l-'Arabîyyeti'l-Ḥadîse**, Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, 3. Baskı, 1980.
- _____ **el-İtticâhât'ul-Edebîyye fi'l-'Âlemi'l-'Arabi'l-Ḥadîs**, Câmi'atu Beyrût el-Emîrîkiyyeti Menşûrâti Külliyyeti'l-'Ulûmi ve'l'Âdâb, Beyrut, 1982.
- Er, Rahmi, **Modern Mısır Romanı I**, Hece Yayınları, Ankara 2015.

- er-Reyhânî, Albert, **Feylesefu'l-Fureyke Sâhibu'l-Medîneti'l-Uzmâ-**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1987.
- _____ **Where to Find Emîn er-Reyhânî**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1979.
- er-Reyhânî, Emîn, **er-Resâil**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1959.
- _____ **Mulûku'l-Arab**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1924.
- _____ **el-Muḥâlefetu's-Şulâsiyye fi'l-Memleketi'l-Ḥayevâniyye**, Mü'essetu Hendâvî Li't-Te'îmi Ve's-Şekâfeti, Kâhire, 2013.
- _____ **er-Reyhâniyyât**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1987.
- _____ **Hayvan Krallığında Üçlü Dayanışma**, çev. Muammer Sarıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____ **Irak'ın Kalbi**, çev. Muammer Sarıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____ **Ḳalbu'l-'Irâk**, Mü'essetu Hendâvî Li't-Te'îmi Ve's-Şekâfeti, Kâhire, 2015.
- _____ **Ruḥu'l-Luga, (Reyhâniyyât)**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1989.
- es-Serrâc, Nadire Cemil, **Şu 'arâu'r-Râbiṭati'l-Ḳalemiyye**, Kâhire, 1957.
- Erdinç Doğru, **Mehcer Edebiyatı ve Arap Edebiyatına Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 1998.
- Forster, E.M., **Roman Sanatı**, çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, 2016.
- Gezer, Alpay, Çelik, Yakup, **Ayşe Kilimci'nin Hikâyeciliği ve Hikâyelerinde Anlatım Teknikleri**, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 3, Sayı: 2, 2017, s. 15-31.
- Günday, Hüseyin, **Cubrân Ḥalîl Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2002.
- Ḥasan Câd Ḥasan, **el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Mehcer**, Kâhire, 1962.
- Karabulut, Mustafa, **Edebî Metinlerde Dil ve Üslûp İncelemeleri ve Edip Cansever'in Dil ve Üslûbunda Psikolojik Unsurlar**, VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 2012, s. 1-17.
- _____ **Yusuf Atılgan'ın 'Aylak Adam' Romanında Anlatım Teknikleri**, Turkish Studies, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 1375-1387.
- Karaca, İsmail, **Tarihi Romanlarda Mekân-Coğrafya**, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 34, 2006, s. 71-90.
- Kayabaşı, Özlem, **Ahmet Midhat Efendinin "Karnaval" Romanını Tahlil Denemesi**, Turkish Studies, Cilt: 6, Sayı: 4, 2011, s. 659-670.
- Kurşun, Zekeriya, **Panarabizm**, TDVİA, Cilt: 34, s. 156-158.

- Küçük, Necmi, **Gökyüzünde Bir Kral-Göç Edebiyatı ve Fevzî Ma'luf Örneği-**, Temmuz Yayınları, İstanbul 2020, s. 219-221.
- Mocan, Ahmet, **Yalnızız'da Anlatım Teknikleri**, Turkish Studies, C. 7, Sayı 3, 2012, s. 1831-1841.
- Önal, Mehmet, **Edebî Dil ve Üslûp**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 36, 2008, s. 23-47.
- Rumeysa Bakır, **"Mehcer Edebiyatında Varlık Anlayışı"**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Safa, Peyami, **Sanat Edebiyat Tenkit-Objektif**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sakallı, Fatih, **Burhan Günel'in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 46-72.
- Sayın, Züleyha, **Emîn er-Reyhânî'nin Lübnan Arap Edebiyatındaki Yeri ve "Cihân" Adlı Romanının İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Şahin, Şener, **Emîn er-Reyhânî ve Mehcer Edebiyatındaki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2005.
- Şengül, Mehmet Bakır, **Romanda Mekân Kavramı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 11, 2010, s. 528-538.
- Şimşek, Sultan, **Mehcer Edebiyatında Din Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Tecim, Erhan, **Peyami Safa Romanlarında Sosyolojik İmgelem**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 25, Konya, Aralık 2015, s. 193-206.
- Tekin, Mehmet, **Roman Sanatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.
- _____ **Romancı Yönüyle Peyami Safa**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- Turgut, Ali Kürşat, Çınar, Feyza Nur, **Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî ve Risâletu'l-Gufrân'ı Çerçevesinde Bazı Felsefî Görüşleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Aralık 2019, s. 25.
- Yazıcı, Hüseyin, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____ **Mehcer Edebiyatı**, TDVİA, Ankara, 2003, Cilt: 28, s. 364-367.
- Zekî, Muhammed Mucâhid, **el-A'lâmu's-Şarîyye**, 2. Baskı, Beyrut, 1994.

